

ПРАВНА УРЕДБА НА АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ

София, 2007

Правна уредба на археологическото наследство
Сравнителен анализ
ISBN 978-954-92053-1-2
Фондация „Програмен и аналитичен център
за европейско право“

Екатерина Методиева, д-р Георги Китов – автори

Екип на Фондация „Програмен и аналитичен център
за европейско право“ – експертна помощ при
събирането, обработката и анализа на информацията

Това издание е изготвено в рамките на проект
„Изследване и популяризиране на добри практики
за подобряване на националната политика
в областта на археологическото наследство“.

Проектът е финансиран от централния бюджет на
Република България съгласно ПМС № 178 от 18 юли 2006 за разпре-
деляне на средствата по т. 22 от приложение № 4 към чл. 8, ал. 1 от
Закона за държавния бюджет на Република България за 2006 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

ЗА КНИГАТА	4
РЕЗЮМЕ.....	5
БЪЛГАРИЯ	17
ГЪРЦИЯ	39
АНГЛИЯ	56
ИТАЛИЯ	67
ИСПАНИЯ.....	79
АРЖЕНТИНА	96
КОЛУМБИЯ.....	111
МЕКСИКО.....	121
ПЕРУ.....	136
ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЗА ЗАКОНОВА ЗАЩИТА НА АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО В БЪЛГАРИЯ.....	153

ЗА КНИГАТА

В това издание сме се стремили аналитично да обхванем законодателството в областта на археологическото наследство на девет държави, сред които и Република България.

От държавите, които са предмет на анализа, четири са от Европа (Италия, Испания, Англия и Гърция) и четири от Южна Америка (Аржентина, Перу, Мексико и Колумбия). Всички те са избрани на базата на критерия „страни богати на археологическо наследство“.

Разбира се, тази особеност е налице и по отношение на България.

С оглед на това стремежът ни бе насочен към ясно представяне на отделните моменти в законодателството на различните страни, за да може това да послужи на специалистите в областта при тяхната преценка за целесъобразността от заимстването на един или друг аспект и от България.

С тази цел и за нуждите на по-лесното ориентиране в текстовете на изданието на следващите страници предлагаме кратко резюме на цялата книга.

от авторите

РЕЗЮМЕ

Нормативни форми, които регулират археологическото наследство в отделни държави

Най-общо във връзка с правната техника и оформянето на нормативните актове, относими към уредбата на археологическото наследство в различните държави, могат да се обособят два подхода. Първият е оформяне на самостоятелни закони, посветени единствено или преимуществено на правната уредба на археологическите обекти и провеждането на археологическите изследвания най-общо (пример за това са Англия, Аржентина, Мексико и някои от испанските автономни единици, които приемат свои закони за уредбата на наследството на тяхна територия). Най-често това са специални административни закони по отношение общата нормативна материя за културното наследство като цяло и отношението между двете е на специален към общ закон (*lex specialis* към *lex generalis*).

Вторият нормативен подход са основните въпроси, които съответната държава намери за най-значими, за да се застъпят в основния културен закон, а материята да се доразвие допълнително и да се осигури нейното прилагане с подзаконов нормативен акт, когато това е необходимо (Италия, Гърция, Перу, Колумбия, Ел Салвадор и Испания, където в общия закон за историческото наследство са дадени основните положения на археологическото наследство).

Концепцията за археологическото наследство

Не навсякъде в изследваните държави е легално възприет терминът „археологическо наследство“. Най-честият подход е границите на това наследство да се очертаят чрез определянето на онези обекти, които го съставляват; в различните нормативни актове те се наричат различно – „археологически обекти“, „археологически ценности“, „материали“, „останки“, „руини“, „антики“ и др. Независимо от това как са наречени (преобладаващо е определянето им като археологически обекти) навсякъде са уредени техните същностни особености, позволяващи тяхното индивидуализиране и възприемане като самостоятелни обекти. Редица държави обаче основават своето определение за археологическите обекти на основното си определение за културна ценност, изтъквайки, че археоло-

гическите обекти са техен подвид. Примери за това се откриват в италианската правна уредба, където е отбелязано археологическото значение на ценностите наред с другите релевантни видове значимост (художествен, исторически, палеонтоложки и т.н.), като основание за признаване на качеството културна ценност. Подходът в Испания е идентичен с този на Италия – в чл. 12 на закона са изброени обектите, които се включват в испанското историческо наследство съобразно тяхната значимост, част от които са тези с археологическо значение. Испанският закон обаче не е спрял до тук. Той е наименовал своята Глава V „Археологическо наследство“ и веднага след това е дефинирал кои обекти влизат в това наследство. Този подход за дефиниране на археологическото наследство чрез структурното обхващане на материалните обекти, които го съставят, наред с Италия и Испания, е възприет и в Аржентина, Колумбия, Перу.

Обектите в повечето държави се определят като археологически въз основа на техния произход (произхождащи от изчезнали култури или свързани с минали цивилизации и епохи), съдържание (човешки и органични останки, геоложки и палеонтоложки елементи, свързани с историята на човека и неговия произход) или период на създаване (предколумбовия период в латиноамериканските държави), точни години (1453 и 1830 – в Гърция), както и въз основа на научната, историческа и културна информация, на която те са носители. Друг основен белег, който се изтъква повсеместно от нормативните актове на различните държави, е специфичната пространствена ситуираност на обектите – на земната повърхност, в земните недра или в териториалните води на съответната държава. Отбелязва се, че археологическите обекти биват както движими, така и недвижими, като в отделни закони изрично се дефинират понятия от типа „археологически зони“, „зони с археологическо влияние“, „културен археологически пейзаж/среда“, „археологически места/местности“, „защитени зони“ и др. (Гърция, Англия, Испания, Италия, но най-изчерпателен и показателен е перуанският закон). Някои закони като допълнителен критерий сочат, че археологическите обекти са такива, които се поддават на изучаване от археологическа методология (Испания). В подхода си при определяне на категорията археологически обект (не на понятието, защото то е различно) Англия и Гърция са възприели по-своеобразни законодателни решения. В английското право се говори за „защитени паметници“ – това са онези антични паметници, които са включени в специален списък, явяващ се основание на тях да им се даде защита. Гръцкият закон конституира съществуването на „паметници“, които биват движими и недвижими, и „археологически обекти“. Понятието „археологически обекти“ по смисъла, по който то е използвано в гръцкия закон, не се покрива с родовото понятие за археологическите ценности, а напротив – то се отнася единствено за недвижимите обекти.

За анализа категорията „паметници“ представлява значение от археологическо-правна гледна точка единствено при онези паметници, които са определени като антични, т.е. датиращи от периода до 1830 г. В рамките на античните паметници обаче е обособено едно вътрешно деление, чиято граница е 1453 г., като това деление е с оглед на правния режим на собственост върху паметника (тези отпреди 1453 г. са във всички случаи публична държавна собственост). Освен този критерий гръцкият закон определя като антични паметници и антиките, открити в резултат на археологически проучвания – в случая по този критерий подходът се доближава до този на други държави, които са въвели като същностен белег за характеризирането на дадени обекти археологическите методи, с които те са открити.

На следващо място при обобщаването на различните законодателни решения във връзка с археологическото наследство не може да не се отбележи, че много от държавите са го регламентирали наред с палеонтоложкото и антроположкото наследство. Така законът в Аржентина паралелно урежда археологическо и палеонтоложко наследство, в Колумбия действа Институт по антропология и история, а много от държавите са разширили определението за археологически обекти, като изрично са отбелязали, че в тях се включват и геоложките и палеонтоложки елементи (от флората и фауната), свързани с историята на човека и неговия произход (Италия, Гърция, Испания, Колумбия). Много често се предвижда правилата за археологическите зони и монументи да се прилагат и спрямо следи и органични остатъци от палеонтоложко значение (Мексико, Перу).

Правен режим на археологическите обекти

По въпроса за правния режим на археологическите обекти в сравнителен план съществуват два основни подхода – при единия преобладава признаването на правото на частна собственост върху тях (типичен пример е Англия), като са предвидени някои правила за осигуряване на тяхното запазване, а при другия археологическите обекти се обявяват за публична собственост, като са признати ограничени възможности за власт върху някои от тях на определени лица (в качеството им на нетипични държатели или владелци). Второто решение е възприето от голямата част от изследваните държави и е типичен за романските европейски държави, както и за латиноамериканските страни, които общо са обединени от качеството им „държави, богати на археологическо наследство“. Целта на тези държави е да осигурят запазването в най-голяма степен на наследството си в рамките на националната територия и да

ограничат неговото излизане зад граница. Редица държави (най-типичен пример са тези от Латинска Америка), пострадали силно от ограбването на наследството им, прибягват към провъзгласяване на това наследство за *принадлежащо на нацията* и на това основание правата на нацията върху него за *неотчуждими*, където и да се намира то.

Наред с обявяването на археологическите обекти за публична собственост, в различните държави, възприели този подход (Италия, Испания, Гърция, Мексико, Перу, Колумбия и др.) обектите са обявени за вещи извън гражданско обръщение (*res extra commercium*). Като такива те:

- са *неотчуждими*, т.е. не могат да се прехвърлят на никакво гражданскоправно основание като покупко-продажба, завещание, завладяване, дарение);
- не могат да се *придобиват*, т.е. това не може да става по гражданския ред на никакво придобивно основание (придобивна давност по отношение на тях не тече) и ревандикационните искове на държавата могат да се упражняват по всяко време, за да се иска тяхното връщане;
- са *необременими*, т.е. не могат да се дават като гаранция по търговски или граждански сделки, както и да се залагат или дават в обезпечение на дългове).

Редица държави обаче при приемането на законите си са признали съществуването на една значителна група от тези обекти в ръцете на отделни субекти и поради това са регламентирали възможности за стопанисването на археологически ценности, макар и бидейки публична собственост, от частни субекти (показателни в това отношение са Гърция, Колумбия, Мексико). Това се постига чрез своеобразни правни средства – дава се владение или държане върху обекта на лицето, което е установило фактическата власт върху него, при условие обектът да се декларира или регистрира и ако се признае адекватна способност за неговото запазване и управление от страна на владелеца (Гърция, Мексико), респ. държателя (Колумбия). При интерпретирането на правните характеристики на фигурата на владението или държането, които се признават за даден археологически обект с оглед да се легитимира неговото стопанисване от частен субект, съдебната практика на редица държави изтъква, че тези институти представляват административни такива и не се причисляват толкова към вещно-правните постановки. Аргумент за това се намира във факта, че един владелец държи вещта за себе си с намерението някой ден да стане собственик. В случая подобно намерение отсъства и е невъзможно владелецът да се превърне в собственик,

защото тези обекти са публична собственост, а върху вещи публична собственост давност никога не тече. В разновидността на държането това оправдаване на стопанисването на археологическия обект също трудно би могло да се обясни от постановките на вещното право, защото тук основанието на държателя възниква на основание на закона и се предоставя в строго определени хипотези (*numerus clausus*) и с оглед способността му да осигури адекватното запазване на обекта (*in tuitu personae*). Ето защо поради спецификите в режима тук нямаме същинско владение или държане, а по-скоро административни институти.

Този извод се потвърждава и от факта, че е установена възможността наследниците на владелеца (респ. държателя) при наличие на установените в съответния закон условия да получат качеството на владелци/държатели на археологическия обект. Това обаче представлява отделно право, което възниква директно на основание на закона и не е производно нито на владението, нито на държането, т. е. наследниците не са правоприемници в самото владение, а както знаем според общите постановки на вещното право универсалният правоприемник продължава владението на праводателя си. В Гърция съществува възможността за разпореждане с това владение – в този случай е нужно да се уведоми държавата, която проверява отново дали по отношение на приобретателя са налице изискванията за владение.

Случаи на частна собственост върху археологически обекти

Гръцкият закон признава частна собственост върху античните паметници, когато те имат малка научна и търговска стойност (масовите обекти); в случая те се оставят за свободно ползване на заявителя. Втората хипотеза е, когато обектите датират от периода 1453–1830 г., в случай на внос и ако е налице фактът предметите да не са били изнасяни от Гърция през последните петдесет години преди датата на вноса. Идентична възможност се предвижда и в испанския закон за обектите, декларирани от културен интерес – това е най-високото ниво на защита в закона, а всички археологически обекти са обявени за обекти от културен интерес.

Разбира се, допълнително изискване и в Гърция, и в Испания е обектите да не са продукт на незаконна археологическа дейност. Своеобразно признаване на разпоредителна власт с археологически обекти съществува и в Аржентина. Там, макар и всички обекти да са изрично обявени за държавна собственост, е предвидено, че лицата, които преди влизането на закона в сила са имали в своя власт такива обекти, са длъжни

в определен срок да ги декларират. По този начин те се легитимират като техни законни притежатели. Те могат да се разпореждат с тях на безвъзмездно правно основание, като ги завещават или даряват на културни или научни институции, или на възмездно правно основание, като задължително обаче предварително ги предложат на държавата, която разполага с право на предпочтително изкупуване. Държавата е длъжна да се произнесе в срок до 90 дни с приемането на предложението или да се разпорежи чрез компетентния орган за директно придобиване на колекцията или обекта, определяйки справедлива цена. При положение че отчуждителят не е съгласен с определената цена и е твърд в намерението си за отчуждаване, той трябва да поиска от съда да определи стойността и да реши спора за разликата. Ако компетентният орган не се произнесе в срок от 90 дни или се произнесе, като покаже, че не се интересува от придобиването, отчуждителят може да разполага свободно с обекта, заявявайки пред регистъра новите обстоятелства за тяхното отбелязване и вписване.

Защитен статут *ex lege* на археологическите обекти

Основен принцип, установен повсеместно във всички държави, е признаването на статута на археологическите обекти по право (*ex lege*). Това означава, че не е нужно по никакъв начин те да са предварително декларирани, за да получат защитен статут от правото. Никой не може да претендира, че даден обект не е бил деклариран и поради това спрямо него са били упражнени действия в разрез с разрешеното, защото качеството археологически обект възниква въз основа директно на закона, а не на последващ акт (т.е. никакъв последващ акт не е конститутивен елемент за статута, защото обектите по право се ползват от защита). Това обаче не изключва последващо издаване на административни актове, с които да се определи дали съответните материални обекти принадлежат към някоя от епохите или имат необходимия произход, за да се считат за археологически (т. е. тяхната идентификация). Декларирането има своето правно значение при обявяването на т. нар. „зони с археологическо значение“ – с тяхното обявяване се създава специален план за археологическо управление, който засяга управлението, но не и правото на собственост върху земята. В случаите на частна собственост върху терените, където се знае, че има находки, правото на частна собственост върху терена се запазва. Собственикът обаче няма право да предприема разкопки и е длъжен да се съобразява с режима, установен в закона за провеждане на разкопки – той дава съгласие. (Изключение е английското право, където собствеността или правото на ползване легитимира интереса за провеждане на разкопки; разграничават се две фигури

„developer“ – лицето, което има интерес и може да иска провеждане на разкопки, и „investigating authority“ – лицето с правомощия да провежда разкопки.) Ако собственикът не даде съгласие, се върви по пътя на учредяване на сервитут (например в Аржентина, но и там е предвидено, че не може да бъде за повече от 2 години) или по пътя на временно отнемане на правото на ползване (Гърция, Италия). Когато с оглед защитата на съответния обект компетентният орган, разрешаващ разкопките в съответната държава, сметне за необходимо, може да предприеме действия по експроприране на обекта (Гърция, Италия) или учредяване на безсрочен сервитут (Аржентина).

Случайно откриване на археологически обекти

Тази хипотеза е развита в множество от законодателствата на изследваните държави. Тя се отнася за случая на неочаквано откриване на археологически обекти при провеждането на дейност, свързана с преместване на земни маси. В този случай възниква задължение за съответния субект незабавно да съобщи за това на най-близките граждански органи или органи на полицията, а те от своя страна уведомяват в най-кратки срокове съответния компетентен орган по археологическото наследство. На следващо място лицето е длъжно незабавно да спре дейностите, които е извършвало, а обектът преминава в негово отговорно пазене. Това е една от хипотезите, когато на лицето се предоставя възможността да поиска да му бъде предоставено владението или държането върху обекта (Гърция, Колумбия).

Археологически изследвания

В случая понятието „археологически изследвания“ е употребено в най-широк смисъл и включва дейности като издирвания, разкопки, проучване, оценяване на откритите обекти. Най-общо предмет на археологическите изследвания е изучаването на материалните следи и техния културен контекст, на социалните общности, които са съществували на съответната територия, както и тяхната защита, запазване и популяризиране. Отделните държави в нормативните си документи са създали различни правни категории, имащи отношение към археологическите изследвания. Така испанският закон говори за археологически изследвания (където няма разместване на земни маси), археологически разкопки и случайни находки; гръцкият – за проучвания и разкопки; а перуанският разглежда три форми археологически проекти: породени от научен интерес, за археологическо проучване и неотложни. Като цяло

значителна част от държавите нормативно провеждат разделението на археологическите проучвания на такива с или без разкопки, спасителни и системни (академични), като предвиждат, че в зависимост от средата те се провеждат на земната повърхност, под земята или във водата. Гръцкият закон е дефинирал т.нар. „вакантни разкопки“, за чието извършване е издадено разрешение по надлежния ред, но чието изпълнение е било изоставено. Навсякъде са определени и нелегалните разкопки – тези, които се извършват без разрешение или в нарушение на предоставено такова.

Извършване на теренни археологически проучвания

При обобщаване на различните режими, които са установени за извършване на теренни проучвания, може да се заключи, че това е дейност, която не може да се извършва свободно, а предполага участие на държавен орган. В Закона за античните монументи и археологически места на Англия е предвидено, че държавният секретар може да предоставя изследователски правомощия на всяко лице (за което прецени, че е компетентно да извършва археологически изследвания) за зоните с археологическо значение при условия и срокове, каквито държавният секретар прецени за подходящи. Допустимо е преупълномощаването в писмена форма на трето лице от лицето, на което са предоставени изследователските правомощия. Държавният секретар си запазва правото във всеки един момент да оттегля дадените правомощия, ако прецени това за необходимо. В континенталното право археологическите проучвания са подчинени на разрешителен режим. За да се започне археологическо изследване като цяло или каквато и да е дейност по откриване на археологически обекти, се изисква даването на разрешение за това от компетентния орган (от Министерството на културата в Италия и Гърция след съгласуване с Централния съвет по археология; от съответния специализиран орган, определен във всяка една от испанските автономни общности). Идентична е ситуацията и в латиноамериканските държави – там разрешението се дава от специализиран орган към Министерството на културата, на който е поверено администрирането на археологическото наследство (Конкултура в Ел Салвадор, Института по антропология и история в Колумбия, Националният институт по антропология и история в Мексико и Националният културен институт в Перу).

Особености на режима за извършване на теренни проучвания

В повечето случаи даването на разрешение за извършване на археологически разкопки или проучвания представлява последица от изпълнението на сложен фактически състав. Началната стъпка се поставя с подаването на молба от заинтересования субект. Преобладава разрешението, че молители могат да бъдат както физически лица – професионални археолози, така и юридически такива – факултети по антропология, археология, научно-изследователски организации и институции, специализирани в областта на археологията и историята, училища (Испания, Гърция, Италия, Перу и др.). В законите на различните държави са предвидени различни изисквания, на които трябва да отговарят археолозите, за да имат право да ръководят разкопки. Най-често се изисква те да разполагат с академична титла по археология или палеонтология и с професионален опит след завършването на университетското си образование, като в някои държави се води регистър на правоспособните археолози и вписването в този регистър е основание те да могат да искат разрешения за разкопки (Перу, Ел Салвадор). При подаването на молбата в повечето държави е предвидено тя да бъде придружена от доклад (програма или проект), който логично да обосновава необходимостта от провеждането на разкопки.

Като цяло в отделните нормативни актове на различните държави подробно са регламентирани реквизитите на молбите за разрешаване на археологическите разкопки. В тях обикновено влизат:

- данни, индивидуализиращи самия археологически обект или зона;
- данни, идентифициращи субекта молител;
- данни за участниците в проучването и техният професионален опит и квалификация;
- данни за адекватността на техническата инфраструктура и бюджет, с които се разполага;
- цели, които се преследват, по начин, позволяващ да се квалифицира типът на намеса.

Най-подробно реквизитите на молбата за разрешаване на разкопките са уредени в законодателството на Перу. Разрешение за провеждане на археологически разкопки обикновено се предоставя за определен максимален срок. В Гърция този срок е до пет години, в Перу – до една година,

в Аржентина – до три. Навсякъде се предвижда възможността за удължаване на срока на даденото разрешение или за неговото подновяване. Това обаче не може да става свободно, а се прави на базата на преценка за целесъобразност. В Гърция и Аржентина е нужно да се спази идентична процедура като тази по първоначалното предоставяне на разрешение. В Гърция е уредена и хипотезата на изоставените за повече от две години разкопки – дава се привилегия в полза на същата организация по старото разрешение да получи ново такова. В Испания е предвидено, че начално фиксираният срок за извършване на разкопки може да се удължава чрез изрично разрешение за един единствен период, максимално със същата продължителност като старото разрешение.

При провеждането на разкопките водеща е фигурата на директора, респ. ръководителя на проучването. Най-общо той е длъжен да проведе разкопките, като спазва параметрите на предоставеното му разрешение. Неспазването или нарушаването на условие по предоставеното разрешение е основание за отмяната на разрешението. Директорът е длъжен лично да ръководи разкопките, носейки отговорност при тяхното провеждане. В Испания е установена възможността той да бъде заместван, когато му се налага да отсъства по време на разкопки. Заместникът трябва да отговаря на същите изисквания, каквито са предвидени за директора, а заместването трябва да се отбележи в полевия дневник. Общо навсякъде се предвижда, че директорите на разкопки имат задължение да документират развоя на проучването, като описват и фотографски фиксират находките по начин, позволяващ да се индивидуализира всяка от тях. Освен това те поемат на отговорното пазене находките. В Гърция е установено и задължението на директора да вземе мерки за възстановяването на ландшафта след приключване на разкопките.

В Испания директорите на разкопки са длъжни да депозират откритите предмети в съответния археологически музей в зависимост от местонахождението на находката. При приключване на разкопките или на съответна тяхна отделна фаза се извършва детайлно инвентаризиране на откритите археологически материали, които се придружават с графична документация. Този инвентар се подписва от директора на разкопките. Откритите материали се депозират в срок от четири месеца в съответния музей надлежно инвентаризирани, каталогизирани и обвити в подходящ материал, в оптимално състояние за тяхното консервиране. За тази цел се съставя протокол за тяхното предаване и депозирание, който се подписва от директора на разкопките и директора на съответния музей. Подобно задължение за предаване на откритите находки е универсално за всички държави предвид единния подход в

определянето, че всички находки са публична собственост (оттук липсата на основание археологът да ги задържа). За сметка на това обаче колумбийският закон позволява да се предостави държането върху находките на изследователя, когато той е направил искане за това пред компетентния орган.

След приключването на разкопките директорите представят окончателни доклади и публикуват резултатите от проведените проучвания. В Гърция са установени различни срокове за това в зависимост дали се касае за системни или спасителни разкопки.

Използване на детектори за метал по време на разкопките

Във връзка с заплахата, която представлява използването на детектори за метал и на геофизична апаратура, редица държави са установили в законодателството си специален ред за тяхното използване. Така английският закон е дал легално определение за детекториза метал – „средство, предназначено или приспособено за засичане или локализиране на метали или руди в земята“. Детектори за метал в Англия може да се използва в защитена зона само с писменото съгласие на държавния секретар и при условията, които последният определи. В Испанската провинция Кастилия-Леон е установен разрешителен режим за ползването на детектори за метал, с които се локализират археологически материали. В Гърция също така се иска разрешение за използване на детектори за метал или други скенери за проучване на подпочвения слой или на водни дъна. Разрешения се дават от министъра на културата. Наред с разпоредбите, даващи режима на ползване на детектори за метал, в законодателството на горепосочените държави са регламентирани и специални престъпни състави, свързани с нерегламентирано използване на такава апаратура.

Контрол върху археологическите проучвания

Контрол при провеждането на археологическите проучвания се осъществява основно от централния компетентен орган в областта на археологическото наследство в съответната държава. От тук контролът може да се характеризира като специализиран административен контрол. Като административен той може да бъде както по законосъобразност, така и по целесъобразност (най-ефективно и правилно провеждане на проучванията). Това изрично е регламентирано в Испания, където се предвижда контрол както за правилното, така и за законосъобразното

развитие на археологическите дейности, както и контрол върху откритите в процеса археологически материали. Контролът се извършва чрез провеждане на проверки и възможност на контролния орган да присъства на терена на разкопките. В Мексико съществува фигурата на *инспекторите*, които са натоварени да следят за изпълнението на Закона за археологическите, художествените и исторически монументи и зони и Регламента по неговото прилагане. Те извършват своите проверки съобразно предписанията на Националния институт по антропология и история, който представляват, и съобразно получените инструкции него. В Ел Салвадор наред с контрола, който се осъществява от *Конкултура* е предвидено задължителното участие в разкопките на двама археолози – единият е наречен археолог изпълнител, а другият – археолог контролор. Археологът контролор се посочва от *Конкултура*. Той следи за спазването на закона, работния план и сключения договор с насрещната страна (там академичните проучванията се извършват, като се сключва договор между двете страни).

Нарушения и наказания

Регламентарното обхващане на поведението в ущърб на наследството и тяхното скрепяне с подходяща санкция е гаранция за изпълнение на установените в нормативните актове изисквания във връзка с разпореждането с антични предмети или археологически обекти, както и на изискванията за законосъобразно провеждане на проучванията. Интересно е, че множество държави са уредили специални наказателни състави на престъпления в специалните си културни закони. По този начин правният характер на тези актове придобива хибридна природа поради смесването на административно-правна материя с наказателно-правна такава. Така са постъпили например в Гърция, Италия, Испания и Англия. Изключение е Колумбия, която по подобие на България е уредила престъпните прояви върху археологическото наследство в Наказателния си кодекс.

БЪЛГАРИЯ

Правната уредба на археологическото наследство в България е дадена основно в един подзаконов нормативен акт – в Правилника за провеждане на теренни археологически проучвания в Република България. Правното основание на този правилник се съдържа в чл. 15, ал. 1 от сега действащия Закон за паметниците на културата и музеите (ЗПКМ), който предвижда, че условията за провеждане на всякакви археологически изследвания се определят с правилник. Ето защо правната уредба на археологическото наследство се основава на тези два акта, като правилникът акцентира преди всичко на процеса на археологическото изследване, като подробно регламентира етапите, от които последното се състои и урежда формалните предпоставки за провеждането на цялостния процес – като изисквания, които трябва да са налице за участниците в този процес, документацията, която трябва да се води и др.

Макар и юридически, по дефиниция правилникът се отличава със своя технически характер – в него изобилства материя, която има изключително специфичен характер, обуславяща понятия от типа – „държавна триангулационна система“, „стратиграфски разрези на обекта“, „седиментационна динамика“, „педологическа характеристика“ и др. Изглежда законодателят е сметнал за необходимо да се съобрази с професионалния речник на археологията при изработването на правилника, за да може по най-точния начин да бъдат отразени особеностите на археологическия процес с оглед неговата значимост за набиране на информация за миналите епохи, които тази наука цели да реконструира. Предвидена е задължителна последователност на провеждането на отделните етапи от едно археологическо изследване с цел да се гарантира то срещу злоупотреби от страна на участниците в него, а така също и с цел обективно да се фиксират параметрите на изследването, които като общозадължителни биха осигурили във възможно най-голяма степен целесъобразност и правилност, а тъй като са установени с нормативен акт – и законосъобразност на изследването.

Както беше посочено по-горе, правилникът е по същество процедурен, а в материално отношение въпросите, свързани с археологическото наследство, са регулирани в Закона за паметниците на културата и музеите. Тук трябва да се посочи обаче, че в самото си начало (в глава I) правилникът включва две материално-правни разпоредби, а именно: чл. 2, който дава легална дефиниция на „археологически обект“ и чл. 3, който, макар и с изцяло принципен характер, определя основните цели

на археологическите проучвания. Предвид това, че тези две разпоредби са поместени в главата „Общи положения“ на правилника и са единствените с материална природа в един по същество процесуален акт, това едва ли е основание последният да се определи като такъв от смесен характер. Напротив, той преимуществено е процедурен акт. За сметка на това ЗПКМ като общ закон, уреждащ цялото ни културно наследство, дава материалната уредба на археологическото наследство като част от първото, отчитайки неговите особености. В закона е регламентиран правният статут на археологическите обекти, макар и не особено изчерпателно.

Археологически обекти

Понятието „археологически обект“ е легално и неговото съдържание е изяснено в чл. 2 от правилника, а именно: *археологически обекти са всички движими и недвижими материални следи от човешка дейност от миналите епохи, намиращи се в земните пластове, на тяхната повърхност, на сушата и във водните басейни*. Наред с тази легална дефиниция ЗПКМ в чл.12 обявява за недвижими паметници на културата всички археологически обекти. Това означава, че качеството на археологическите обекти като паметници на културата (или като културни ценности, както вероятно ще ги определи новият Закон за културното наследство (ЗКН) възниква директно на основание на закона (*ex lege*) винаги, когато даден обект отговаря на горната дефиниция, без да е необходимо да се регистрира и документира като паметник на културата (културна ценност) пред даден орган. Разбира се, неговото регистриране никак не е излишно, даже е въведено в задължение за собственика му, но не е конститутивен елемент за придобиване качество на закрилян обект и никой не може да се позовава на липса на регистрация като основание за липса на защита и произтичащите от нея ограничения.

На следващо място съществува противоречие между определението в правилника и горесцитираната разпоредба на ЗПКМ. От една страна в правилника се казва, че археологическите обекти са движими и недвижими, а от друга законът прогласява, че всички такива обекти са недвижими паметници на културата. Това противоречие може да се преодолее по два начина. На първо място бихме могли да приемем, че законодателят е имал предвид, че недвижими паметници на културата са всички „недвижими“ археологически обекти. Това обаче е малко вероятно да е така, защото ако действително законодателят го е имал предвид, е можел спокойно да го отбележи, а наред с това в т. 2 на чл.12 е конкретизирал за недвижимите паметници на културата, че това са не всички, а

само обявените от Националния институт за паметниците на културата (НИПК). Освен това в йерархията на нормативните източници законът е от по-висш ранг и стои над правилника и при противоречие между тях би следвало да се прилага законът, като в случая всички археологически обекти да се считат за недвижими. Този аргумент обаче също не е достатъчно убедителен, защото изрично и с дефинитивна правна норма в правилника се прокарва разделението на движими и недвижими археологически обекти.

Противоречието е от такъв характер, че не дава възможност да се тълкува нито в едната, нито в другата насока, а се отнася до основополагащо понятие. Все пак с оглед на логиката сякаш е по-правилно да се приеме, че и археологическите обекти, както и всички културни ценности, могат да се делят на движими и недвижими, и няма основание за обратното, след като по същността и естеството си те са културни ценности. Противоречието обаче остава и с оглед бъдещи законодателни изменения (*de lege ferenda*) е необходимо законодателят да му отдели необходимото внимание като създаде едно консолидирано спрямо останалата правна уредба понятие за археологически обекти.

При интерпретирането на дефиницията за археологически обект в чл. 2 на правилника могат да бъдат очертани следните особености:

Преди всичко се касае за **материални следи** от миналите епохи. Поради естеството си на материални следи археологическите обекти са такива от външно осезаемия свят, те могат да бъдат непосредствено сетивно възприети. Като материални следи те обхващат осъществили се в миналото определени факти, в резултат на които са настъпили някакви промени в обективната действителност. Археологическият обект се явява носител на такава информация за осъществил се в миналото факт, а археологията цели именно да възпроизведе тези факти от миналото с цел тяхното достоверно разчитане. Като материални носители тези обекти се характеризират със своята външна характеристика – форма, материал, цвят, плътност и т.н. Тези техни белези са от съществено значение за степента, в която информацията е успяла да се съхрани върху носителя. Случаите, които позволяват успешно възстановяване на материалите, са от съществено значение за степента на достоверност при разчитането на съдържащата се в тях информация. Тук също така трябва да се отбележи, че материалните са източник на *разнородна* информация – така например един обект, наред с това, че носи информация за дадено минало събитие, може съвсем независимо да дава информация за извършени нерегламентирани разкопки, ако е намерен изровен и е засегната неговата цялост. В случая обаче, за да има такъв характер, за археоло-

гическия обект от значение е единствено, че е носител на информация за дейност от миналите епохи, но за да се ангажира отговорността на нарушителя и за да се установят нанесените вреди на обекта, правно значение има и информацията за извършеното нарушение – в този случай обектът ще се яви и като пряко доказателство за това.

На следващо място един от същностните белези на археологическите обекти е, че те достигат до нас от **миналите епохи** и свидетелстват за минали цивилизации и социокултурни общности. Сравнителноправно някои държави са ограничили качеството на тези обекти според отнасянето им към конкретна минала епоха, т.е. от значение е дали те свидетелстват за даден исторически период и ако не – тогава не могат да се считат за археологически обекти. Нашата правна уредба не установява подобни ограничения.

Археологическите обекти се определят и чрез тяхната **пространствена ситуираност** – те се намират в земните пластовете, на тяхната повърхност, на сушата и във водните басейни. Това е тяхна същностна характеристика (*diferentia specifica*), отличаваща този вид културни ценности (паметници на културата по сегашния закон) от останалите такива. Тяхното положение в пространството определя и естеството на цялостния археологически процес, същностна част от който са теренните проучвания.

В дефиницията е дадено, че археологическите обекти са следи от **човешка** дейност. Ако се направи едно сравнение с понятието за паметник на културата, дадено в чл. 3 на ЗПКМ, става ясно, че законодателят неоправдано е ограничил приложното поле на археологическите обекти, като не е включил изрично предвидената за всички паметници на културата възможност те да са свидетелства освен за човешка дейност, но и за човешко присъствие въобще, а също така и за процесите в природата (палеонтологичното наследство). Доколкото археологическите обекти са вид културни ценности, за тях все пак би следвало да се отнасят общите белези на паметниците на културата и споменатото по-горе несъответствие *de lege ferenda* би следвало да бъде преодоляно. Наред с това за тези обекти не е предвидено изрично изискването (както за паметниците на културата) да имат научна и/или културна стойност и да притежават обществена значимост. Това поставя някои въпроси:

- следва ли да се прилага и за археологическите обекти това изискване, след като те са паметници на културата (законът изрично ги прогласява като такива);

- няма ли това да ограничи неоправдано кръгът от обектите, които попадат в тази категория, като остави неоправдано извън него и други обекти, които нямат самостоятелно и поотделно такава стойност, но имат значение в комплекса от археологическа структура;

- когато са част от археологическа структура, трябва ли да се възприемат като отделен обект или самата структура трябва да се разглежда като групов единичен обект.

Отговорът на тези въпроси зависи от това какъв ще бъде законодателният подход по новия Закон за културното наследство и най-вече дали ще бъде дадена една обща дефиниция за всички обекти, а после с оглед тяхната закрила ще бъдат установени ограничителни критерии, даващи възможност защитният механизъм да се прилага само по отношение на онези обекти с най-висока стойност.

На последно място, в дефиницията на археологическите обекти изрично е дадено, че те са **движими** и **недвижими**.

Собственост върху археологическите обекти

В чл. 16 на ЗПКМ е отбелязано, че всички паметници на културата, открити при археологически разкопки, са собственост на държавата.

Проучвания и разкопки могат да се извършват и в имоти частна собственост, при това без да бъдат отчуждени имотите. Това означава, че когато са открити археологически обекти в частни имоти, на специално основание на чл. 16 самите обекти са държавна собственост, защото произхождат от археологически разкопки; собствеността върху земята, в която са се намирали, не ги превръща в частна собственост.

Компетентни органи по управлението и контрола на археологическото наследство

Орган с *обща компетентност* в областта на културното наследство като цяло и на археологическото като част от него е **Министерството на културата**. То провежда общата държавна културна политика.

Конкретно в областта на археологическото наследство Министерството на културата участва при разрешаването на археологическите изследвания. Негови представители влизат в състава на Съвета за теренни

проучвания към Националния археологически институт и музей при Българската академия на науките (НАИМ при БАН). Министърът на културата осъществява контрол при провеждането на археологическите изследвания – в случаите когато се нанасят вреди или се създава опасност за целостта или състоянието на археологическите обекти, изследванията могат да се прекратят със заповед на министъра на културата. В този случай министърът на културата назначава комисия, която разглежда възникналите проблеми. В случай че тази комисия установи, че е извършено нарушение, тя констатира това и предлага на министъра на културата да прекрати по-нататъшното провеждане на изследванията.

Министерството на културата упражнява контрол върху състоянието, консервацията и реставрацията на археологическите обекти.

На следващо място в редицата на органите, занимаващи се с археологическото наследство трябва да се отбележи **Националния археологически институт и музей при БАН**. Той е органът със *специална компетентност* в областта на археологическите изследвания с оглед това, че организира, координира и контролира тяхното провеждане. Той разработва и съгласува с Министерството на културата перспективните програми за археологически изследвания, част от които са планираните теренни проучвания.

Съветът за теренни проучвания към НАИМ при БАН е орган, в чийто състав влизат представители на НАИМ, представител на Националния център за музеи, галерии и изобразителни изкуства (НЦМГИИ), представител на Националния център за недвижимите паметници на културата (НЦНПК) и представител на Националния институт за паметници на културата (НИПК). Основната функция е да дава разрешения за извършване на планирани теренни проучвания.

Във връзка с контролирането на теренните проучвания научният съвет към НАИМ при БАН избира **контролна теренна комисия**. Тя е оправомощена да осъществява оперативен контрол на теренните археологически проучвания посредством извършването на контролни инспекции. За целта контролната комисия може да изготви собствена програма, въз основа на която да проверява провеждането на теренното проучване или да предприеме проверка след обосновано сезиране. Контролната теренна комисия има право на достъп до научната документация от теренното проучване, която се депозира пред научния съвет на НАИМ. При проверките комисията съставя констативен протокол, в който научният ръководител на теренното проучване има право да отрази собствено становище.

Археологическо изследване

При изясняване на понятието „археологическо изследване“ с цел постигането на по-голяма обективност е добре да се посочат някои сродни понятия и да се направи аналогия между тях. На първо място понятието „археологическо изследване“ е **легално** понятие. То се споменава както в ЗПКМ (чл.15), така и в правилника, където глава II е с наименование „Археологически изследвания“. В чисто терминологично отношение то стои в определено съотношение с понятието „теренно археологическо проучване“. От тълкуването на правните разпоредби, в които се срещат тези понятия, може да се обобщи, че археологическото изследване представлява и обхваща:

- цялостния процес по техническото провеждане на теренното проучване (и в този смисъл отношението между двете понятия е отношение на поглъщане на по-тясното от по-широкото);
- достигането до определени резултати вследствие на теренната работа;
- интерпретирането на тези резултати и публикуването им като краен продукт от изследването.

В този смисъл археологическото изследване представлява един сложен процес – той включва елементи както на практическа работа – на терена, така и такива от чисто аналитичен, теоретичен характер – при тълкуването на резултатите.

В своята практическа част изследването трябва да се съобразява с установените в закона изисквания по отношение на последователността на етапите, които то обхваща, както и изискванията, свързани със самото протичане на проучването – обектите трябва да се изследват в контекста на заобикалящата ги среда като свързани комплекси от археологически структури. Всички тези изисквания на закона са предвидени с цел да се събере по един *достоверен* начин информацията, която се съдържа в тези структури и с оглед това на тяхна база да се осигури провеждането на един възможно най-цялостен анализ.

В своята аналитична част изследването насочва към научното интерпретиране на материалите, събрани при теренната работа. Тук тези материали се разглеждат като материални носители на информация, ценен източник на данни за историческия период, от който са достигнали до нас.

Както беше отбелязано по-горе, археологическото изследване е сложна дейност не само поради факта, че включва както технически, така и аналитични елементи, а защото по самата си същност това изследване предполага използването на различни знания от различни области на науката – химия, антропология, история, културология, геофизика, експериментални знания и др. Именно поради тази характеристика се предопределя и използването на различни методи на изследване. Неслучайно законодателят е отбелязал, че при всички етапи на изследването се прилага интердисциплинарният подход (чл. 4, ал.2, ЗПКМ).

За извършването на археологически изследвания в Закона е установен *разрешителен режим* (чл. 15, ал. 1, ЗПКМ). Компетентната институция е Националният археологически институт и музей при БАН, съгласувано с Министерството на културата. В случай че в изследването вземат участие чуждестранни физически или юридически лица, оправомощен орган да даде разрешение за изследването е Министерският съвет. Министърът на културата е оправомощен да упражнява контрол спрямо провеждането на археологическите изследвания. Контролът е превантивен – когато се упражнява в случай на създаване на опасност за целостта или състоянието на археологическите обекти, и ефективен – когато са причинени вреди на обектите, като и в двата случая мярката може да бъде прекратяване на изследванията със заповед на министъра на културата или на оправомощени от него лица.

Самото провеждане на археологическото изследване задължително трябва да бъде съгласувано със собственика на обекта. В случая когато собственик на археологически обект е частно лице, неговите интереси (във връзка с правото му на частна собственост върху притежавания обект, за което право съществуват гаранции от конституционен порядък) се сблъскват с факта, че обектът като носител на национална памет е общонародно достояние. Именно последната характеристика на тези обекти е основанието за ограничението в правото на собственост на техните титуляри. Такива ограничения обаче могат да се установяват единствено със закон, който изрично да определя техния характер и природа. Те са оправдани и с оглед закрилата на културните ценности. Титулярите не могат да ограничат достъпа до собствените си обекти, защото по един своеобразен начин те са продукт от развитието на цялата нация и остават в нейната памет. Това се дължи на особената характеристика на културните ценности като цяло и в частност археологическите такива – от една страна те са материални предмети и като такива върху тях може да се установява владение, да се използват по предназначение съобразно функциите на конкретния материален носител, да са обект на различни сделки, включително и на такива на разпореждане с

правото на собственост върху тях, но от друга страна те имат особени характеристики, които се отчитат от законодателя с особения им юридически статут, който им се дава – не на обикновени вещи, а на нещо повече – при тях има един неимуствен културен елемент – тяхната значимост като носители на културно-историческа памет.

Теренно археологическо проучване

Теренното археологическо проучване е основното ядро на цялостното археологическо изследване. Въз основа на него се осигурява изходен материал, на базата на който и при чието интерпретиране да се направят определени научни изводи. Основната цел на теренното проучване е да осигури материалните свидетелства, въз основа на които ще бъде реконструирано миналото. В този смисъл колкото по-цялостни и добре запазени са те, толкова повече информация осигуряват, а оттук и предоставят по-големи възможности за по-изчерпателна и пълна възстановка на миналия период от историята, за който те се отнасят. Основните цели на теренното проучване са нормативно закрепени в чл. 3 от правилника в три точки. Те са подредени във възходяща градация, като се започне от най-непосредствената цел на проучването – а именно издирване на археологически обекти, за да се стигне до съвсем общото измерение – провеждане на научно-популяризаторска и възпитателна дейност за разпространение на знанията за историята и културата.

Както беше отбелязано, теренното проучване се стреми към извличане на максимална информация от археологическите обекти. Именно затова основен принцип е те да се изследват в контекста на заобикалящата ги среда (*in situ*) като комплекси от археологически структури. Изследването на един обект в средата, където е открит, дава много по-широка база за проучване – не само на него като самостоятелен обект, а и във връзка с отделни други пространствено организирани и взаимосвързани предмети и останки от човешка дейност. По този начин се изгражда цялостна представа за събития и факти от конкретния исторически период, към който принадлежи изследваният обект. Така стойността на отделните елементи е относителна (в зависимост от това дали се преценява във връзка със средата, в която се намират те, или се преценяват като самостоятелни обекти). На тази база се преценява в каква степен могат самостоятелно или като комплекс с другите елементи да допринесат за изясняване на определени исторически факти и обстоятелства. Така на практика е възможно един обект като самостоятелен такъв да не е носител на никаква ценност, защото отделен от средата си не предоставя никаква релевантна информация, докато във връзка с другите елементи

и структури да се свързва по такъв начин, че да съставлява уникално и незаменимо свидетелство за факти и обстоятелства от минала човешка дейност. Поради тези причини всички взаимосвързани предмети от дадена археологическа структура са от значение и именно затова законодателят е предвидил тяхното изследване като цялостна археологическа структура.

Самото проучване се осъществява чрез методично разкриване и/или демонтиране на археологически структури. Подобно разкриване и демонтиране представляват изследователски методи, които са необратими и потенциално деструктивни, но тяхното използване е оправдано и е в обществен интерес. Основен принцип при извършването на теренните проучвания е тяхното осъществяване чрез използване на методи, които минимално увреждат целостта на археологическите структури, но тъй като това е невъзможно (предвид характера и естеството на тези проучвания, предполагащи извършването на изкопна дейност), целта трябва да бъде осигуряване в най-голяма степен на съхраняването на комплекса от археологическите структури и извличане на максимална информация. Ето защо иманярството представлява изключително вредна практика – изчезването на определен обект оставя непопълними празноти в познанието за историческия период, за който е свидетелствал; наред с това то обезценява, намалява или лишава от стойност цялата структура, към която е принадлежал обектът, както и самия него, защото, както беше отбелязано по-горе, неговата стойност е относителна – в зависимост от цялата структура.

Теренните проучвания могат да бъдат класифицирани съобразно различни критерии:

1. Според **последователността на етапите**, в които се развиват, те биват издирвания на археологически обекти, археологически сондажи и археологически разкопки. Този класификационен критерий е легален и неговото правно основание е чл. 6, ал. 1 от правилника. Дали тези три дейности от теренните проучвания трябва да се считат за отделни видове теренни проучвания или да се възприемат като отделни етапи на единното теренно проучване не би могло да се определи със сигурност, тъй като и законодателят не е съвсем наясно с това, говорейки за тях в чл. 6, ал. 1 като за отделни видове теренни проучвания, а по-нататък в отделните глави на правилника недвусмислено ги споменава като отделни етапи в хода на теренните проучвания. Така в главата за археологическите разкопки е отбелязано, че те са завършващ етап на теренните археологически проучвания. Все пак сякаш най-правилно би било споменатите археологически дейности да се разглеждат като от-

делни етапи на теренното проучване, а не като отделни видове теренни проучвания.

2. Според **средата, в която се провеждат** теренните проучвания се делят на такива на сушата и подводни.

3. Според **надлежното им планиране и организиране** те биват:

- **Планирани.** НАИМ при БАН разработва перспективни програми, на основата на които се провеждат тези проучвания. Ежегодните планирани теренни проучвания са част от изпълнението на перспективните програми. При планираните теренни проучвания е задължително спазването на последователността в провеждането на следните действия: археологически издирвания, сондажни проучвания и археометрични изследвания, преди да се премине към археологическите разкопки на нови обекти;

- **Спасителни.** Тези проучвания се провеждат в два случая, в зависимост от състоянието, в което се намират археологическите обекти, които те изследват, а именно:

- когато археологическите обекти са застрашени от унищожение във връзка с някаква стопанска дейност (тя може да бъде строителна, търговска или каквато и да е друга имуществена дейност). В този случай обектите са в състояние на застрашеност, т. е. за тях съществува непосредствена опасност от разрушаване, а източник на тази опасност е дейността, която се извършва. Не е задължително тази дейност да е противоправна или нерегламентирана, защото до застрашеност би могло да се стигне дори при напълно правомерна дейност и по напълно обективни причини;

- когато обектите са частично разрушени във връзка с някаква стопанска дейност. Тук вече състоянието не е на застрашеност, а на увреденост при това правно релевантно е те да са частично увредени, тъй като ако са цялостно увредени (т. е. унищожени) не би имало смисъл да се предприемат каквито и да било спасителни операции;

- **Аварийни.** Тези проучвания се провеждат, когато са налице обстоятелства, изискващи неотложна намеса (като пример за такива обстоятелства в закона са дадени природни бедствия и иманярска дейност). Това са случаите, когато поради действието на природни сили или нерегламентирано действие на човека (което е въздигнато в престъпление), има опасност от настъпване на неблагоприятни последици за археологическите обекти, но една незабавна намеса за тяхното спасяване би могла да предотврати тяхното настъпване или поне да намали ще-

тите от тях. Тази хипотеза не се изчерпва само в случаите на природни бедствия и иманярска дейност, а покрива всички случаи на неотложност, т. е. на непосредствена опасност от унищожение на обект. Ето защо по своя характер тази хипотеза има субсидиарен характер – тя ще се приложи, винаги когато е налице такава опасност. Разходите за аварийни ремонти и поддържане на археологически обекти се осигуряват от техните собственици, защото в тежест на собственика е да се грижи за запазването на собствения си имот. Понеже археологическите обекти не са обикновени недвижими вещи, законодателят е предвидил една гаранция за осигуряване на тяхното запазване. В ЗПКМ е предвидено, че ако разходите за аварийните ремонти и поддържане на археологическите обекти не могат да бъдат осигурени от техните собственици, те се поемат от държавата или общината срещу ипотека на имота. Това е един особен случай на вписване на законна ипотека върху имота, който се налага поради особения характер и значимост на обектите като носители на културна памет. Тази законна ипотека се вписва в полза на държавата в размер не повече от увеличената стойност на обекта. Правоотношенията между държавата като ипотекарен кредитор и ипотекарния длъжник, а именно – собственикът на археологическия обект, и начинът на определяне на увеличената стойност са уредени в Наредба № 16 за определяне на увеличената стойност и вписване на законна ипотека. Тази наредба е издадена през 1978 г. и оттогава не е била осъвременявана. Въпреки това обаче тя все още е действаща доколкото не е нито изрично, нито мълчаливо отменена с някой акт, който да урежда по различен начин конкретния въпрос. Без да се навлиза в подробности, тук само най-общо ще бъде отбелязано, че увеличената стойност се определя на базата на две оценки – едната преди, а другата след извършените дейности по поддръжка на обекта. В увеличената стойност се включват само необходимите (тези, които са необходими за запазването) и полезни (тези, които увеличават неговата стойност) разноски за обекта, които имат икономическо значение за собственика, без да се включват луксозните разноски – а именно тези, които са изцяло с културно предназначение и са свързани с подчертаване на художествената изразителност на обекта. Това е така, защото необходимите и полезни разходи са минималните, които би следвало да бъдат направени за запазването и осигуряването целостта на обекта и други излишни разходи би било неоправдано да се правят и възлагат върху собственика. Този институт е полезен от гледна точка на това, че създава възможност, когато собственикът на един обект не е в състояние да положи необходимата грижа за запазването му, това да става от страна на държавата, но без собственикът да се обогатява на неин гръб – а със съответното учредяване на ипотека в нейна полза.

Класификацията на теренните проучвания на планирани, спасителни и аварийни има правно значение от гледна точка на това кой е оправомощеният орган във всеки конкретен случай да дава разрешение за тяхното провеждане. Обикновено такова се дава от Съвета за теренни проучвания към НАИМ към БАН, но по изключение при необходимост от спасителни или аварийни теренни проучвания то се дава от директора на НАИМ при БАН.

Археологически процес

Уредбата на цялостния археологически процес е предмет на правна уредба на Правилника за провеждане на теренни археологически проучвания в Република България. Археологическият процес може да се определи като система от действия по проучване, обработка и анализ на материални следи, интерпретация на резултатите и публикуване на крайния продукт – изследването. Последователността в извършването на тези действия е стриктно регламентирана с оглед най-голяма ефективност при тяхното провеждане и обезпечаване на един качествен краен резултат.

В организацията на археологическия процес централно място заема провеждането на теренните археологически проучвания. Както беше отбелязано в началото, извършването на теренни археологически проучвания е подчинено на разрешителен режим, а разрешението се издава от Съвета за теренни проучвания към НАИМ при БАН. Персоналният състав на този съвет е смесен. Основната част от него се състои от членовете на специализирания директорски съвет на НАИМ, а наред с тях в него влизат по един представител съответно на НЦМГИИ, НИПК, НЦНПК в Министерството на културата. По този начин в състава на този орган е осигурено участието на всички компетентни органи в областта на цялостното ни културно наследство.

Фактът, че липсва единство в Съвета за теренни проучвания, понастоящем личи и от това, че чл. 11 от правилника е предвидил ред за преодоляване на спорове сред членовете на съвета, като в такъв случай въпросът се решава в зависимост от неговия характер – основно от компетентния специализиран орган (така например по недвижими находки – НИПК, по движими – НЦМГИИ).

В процедурата по издаване на разрешение за извършване на теренни археологически проучвания е предвидено изключение от компетентността на съвета. Това е така в случаите на необходимост от спасителни

или аварийни теренни проучвания. Тогава разрешението се издава от директора на НАИМ при БАН, въз основа алтернативно на:

- мотивирано предложение от директора на съответния музей;
- решение на комисия, назначена от министъра на културата;
- решение на директора на НИПК.

В чл. 13 от правилника е посочено изискуемото съдържание и реквизити, които е необходимо да се съдържат във всяко едно разрешение за теренно археологическо проучване. На първо място необходимо е да бъде *посочен и индивидуализиран научният ръководител* на проучването и неговите заместници, предвид факта, че той е основната фигура, която осигурява и ръководи протичането на изследването и носи лична отговорност за произтеклите вреди от проведеното проучване.

На следващо място е нужно в разрешението да се индивидуализира *и самото проучване* – мястото, където ще се проведе; характерът на археологическия обект, който ще бъде изследван; характерът на проучването; епохата или периодът, които са основен предмет на проучването.

На последно място в разрешението трябва да се отбележи *намерението да се използва земекопна техника* при проучването и начинът на работа с нея.

Легитимирани да искат издаване на разрешение за теренно археологическо проучване са няколко групи лица. Това са изследователите, които имат интерес от провеждането на проучването. Именно техният научен и изследователски интерес ги легитимира да имат право да подават писмени предложения и да искат подобно разрешение. Писменото предложение се подава лично и трябва да бъде подкрепено със съображения, доказващи наличие на интерес за провеждане на археологическо проучване. Интересът в случая се тълкува в насока, че провеждането на конкретното изследване е от значение за изясняването или за събирането на информация за даден исторически период или епоха.

На следващо място легитимирани да получат разрешение за теренни археологически проучвания са професионалните археолози, определени за това от НАИМ при БАН по предложения от кметове на общини въз основа на експертна оценка на обекта. Тук не е нужно те да установяват интерес от провеждане на проучването, защото в дейността на тези лица

като такава на археолози професионалисти е вътрешно присъщо наличието на археологически интерес.

Накрая, при необходимост от спасителни или аварийни проучвания разрешение за провеждането им се дава на заинтересовани изследователи или на научни ръководители, определени от Съвета за теренни проучвания.

От своя страна адресатите на разрешения за теренни археологически проучвания трябва да отговарят на определени изисквания:

- да са български граждани или чужденци с право да пребивават постоянно в България;
- да са професионални археолози – с висше университетско образование по археология или специализация в областта на археологията и двугодишна практическа специализация като теренен изследовател. При реализацията на по-значими археологически проучвания за ръководител се утвърждава изследовател с научно звание в областта на археологията;
- отрицателна предпоставка е предвидена за научните ръководители на теренните проучвания – те не могат едновременно да провеждат теренни проучвания на два или повече археологически обекта.

Водеща и основна роля при провеждането на едно археологическо проучване заема фигурата на **научния ръководител**. Не само изискванията към научните ръководители са по-големи, но наред с това те носят най-висока отговорност за правилното и законосъобразно провеждане на теренните проучвания. Статут на научен ръководител има археологът, на който е издадено разрешение за извършване на теренно проучване. Научният ръководител е длъжен да съсредоточи работата си само върху един археологически обект. Това законодателно изискване е вероятно продиктувано от съображения за избягване на злоупотреби и осигуряване на по-голяма прозрачност, както и от стремежа да се постигне пълноценност на дейността на ръководителя, съсредоточавайки го в един единствен обект. Особените задължения на ръководителя на проучването се изразяват в това, че той е лично отговорен на следните основания:

- научно ниво на проучването;
- цялостност на реализираното изследване;
- реализация на изследователската програма през текущата година;

- състоянието и целостта на археологическия обект по време на теренното проучване.

Негово задължение е наред с компетентните местни органи на власт да осигури полевата охрана, временните и аварийните мерки за опазване на археологическия обект.

След завършването на теренните археологически проучвания за годината научният ръководител по опис и срещу разписка предава събраната колекция от находки на съхранение във фондовете на съответните музеи. Той е длъжен да предаде разписката и научната документация на теренното проучване в научния архив на НАИМ при БАН.

Научният ръководител трябва да представи отчет с резюме на теренното проучване пред НАИМ на БАН. Отчетът трябва да бъде онагледен с графична и фотодокументация и да бъде представен в писмена форма. В правилника са изброени реквизитите, които трябва да бъдат включени в него:

- научен колектив и задачи на проучването;
- резултати и началната им интерпретация;
- място на съхранение на откритите находки и необходимост от консервационна дейност по отношение на недвижимите находки.

Това е задължителното съдържание на отчета, но научният ръководител по своя преценка може да включи и други данни за проучването. Този отчет е предмет на обсъждане и оценка от НАИМ. Задоволителната оценка на НАИМ е положителна предпоставка за даване и занапред на разрешения за ръководство на бъдещи археологически проучвания.

Специфично задължение за научния ръководител съществува във връзка с воденето на научната документация по време на теренното проучване. Той трябва да води дневник в процеса на работа на обекта – последователно и за всеки работен ден. По характер дневникът представлява документ със задължителен характер за всяко теренно проучване, изразяващ организационно-техническата страна на проучването – той свидетелства най-общо за две групи обстоятелства:

- **извършените действия по проучването** в последователността, в която те са извършени. В този смисъл дневникът свидетелства за това дали са спазени изискванията за провеждането на изследователския

процес. Както беше отбелязано по-горе, извършването на всяко едно действие в археологическия процес е строго регламентирано, включително и относно неговата последователност, с оглед постигането на крайния резултат на изследването. Тук се проявява значението на дневника като на средство, установяващо дали така регламентираната последователност е спазена;

• **данните и обстоятелствата относно конкретната обстановка:** характеристиките на средата (стратиграфия на културни пластове), в която обектът е открит, принадлежността му към определена структура, както и взаимовръзката с други съседни структури. Това е от особена важност с оглед осигуряването на цялостност в процеса на изследване, а наред с това и за запазване и осигуряване на онези археологически структури, които продължават в профилите на сондажните изкопи във фазата на археологическите сондажи.

Установената информация в дневника следва да бъде придружена със съответните скици и рисунки. В случай на разпределяне на работата в няколко различни участъка от обекта се водят различни дневници за всеки отделен участък от упълномощени и правоспособни асистенти на научния ръководител, а последният води координационен дневник.

Научният ръководител има авторски права върху резултатите от археологическото изследване. От момента, в който е разкрил археологически обекти, структури и предмети и контекст тече 10-годишен срок, в който той има право да публикува обстоятелствата на тяхното разкриване. Наред с това тече и един 5-годишен срок от предаването на събраната колекция от находки в резултат на археологическото проучване на съответния музей, в който срок научният ръководител разполага с две изключителни права спрямо събраната колекция, а именно да я получава и ползва, но със строго регламентирана цел – за изследване и публикуване.

Когато са открити особено ценни предмети, правилото е те да не излизат от музеите, на които са предадени, и да се изследват там. В особени случаи обаче, когато се налагат специални изследвания, предметите могат да бъдат изнасяни от музея със съгласието на неговия директор. Това са случаите, когато особеното естество на обектите не позволява тяхното успешно изследване в условията на един музей.

В случаите на по-значимите археологически проучвания се формира научен колектив. В този случай също се утвърждава научен ръководител, като изискванията към него са завишени – той трябва да бъде изследовател с научно звание в областта на археологията. Научният ръково-

дители определя състава на научния колектив и го предлага за одобрение от съвета за теренни проучвания към НАИМ при БАН.

Може да се обобща, че най-общо участниците в едно теренно проучване се разделят на две групи:

- От една страна това са лицата, които се включват в разрешителния режим за археологическите изследвания, а именно научните ръководители и специалистите теренни изследователи – това са лицата, които влизат в състава на научния колектив при извършването на по-значими изследвания и които участват **пряко** самото проучване. Това да бъдат включени в разрешителния режим означава тяхната личност да е правно релевантна при даването на разрешението за извършване на изследването – т. е. да бъдат преценявани те като специалисти – притежаващи необходимите професионални качества на археолози при разрешаването на археологическите изследвания;

- лица, които са ангажирани по друг начин в археологическото изследване и не се включват в разрешителния режим. Това са техническите помощници, стажанти, студенти и др.

Етапи на теренните археологически проучвания

Издирване на археологически обекти

Определение, макар и твърде схематично на издирването като етап, е дадено в чл. 23 на правилника, където е отбелязано, че издирването на археологически обекти е теренно археологическо проучване, което представлява начален етап в цялостните археологически изследвания на даден район. Към това определение могат да се направят няколко коментара. На първо място, както беше отбелязано в началото на текста, в тази разпоредба издирването се унифицира с теренното археологическо проучване, а не се определя като негов етап. На следващо място, като отправна точка в това определение са възприети археологическите изследвания, а не теренното проучване, което е меродавно при определянето на следващите археологически дейности (сондажи и разкопки).

В правилника изброително са дадени основните задачи, които трябва да се преследват на този етап от теренните археологически проучвания. Още от самото му наименование – „издирване“ – може да се направи извод, че дейността ще бъде основно насочена към събиране на информация за съществуването или не на археологически обекти в дадена ге-

ографска, пространствено ограничена област. Всъщност на този етап се събира всякаква информация – не само насочваща за наличие или липса на археологически обекти, но и такава относно:

- характеристиките на конкретния район, който е предмет на изследване. Тук влизат особеностите на хидрография, геоморфология, геология на района и т.н.;
- точното местоположение на обектите, когато е установено тяхното съществуване;
- взаимодействието на археологическите обекти със средата – описание на видимите части на обектите и свързаните с тях антропогенни промени в местността;
- вида и хронологията на обекта.

За получаването на такава информация е допустимо събиране на находки или фрагменти от тях, които са свободно достъпни върху съвременна повърхност, без да са вкопани. Ако пък са открити находки с особено голяма стойност, това се фиксира в протокол, който трябва да бъде подписан от научния ръководител и двама свидетели.

Заключителна задача на този етап е да се изготви встъпителна археологическа характеристика на откритите обекти.

Недоумение буди разпоредбата на чл. 24, ал.3 от правилника, където е отбелязано, че даването на юридически статут на издирените археологически обекти, които притежават качества на паметници на културата, се извършва по реда на ЗПКМ. Основание за това недоумение е разпоредбата на чл.12 ЗПКМ, която обявява всички археологически обекти за паметници на културата, т.е. техният статут като такива не се влияе от предвидената за всички останали културни ценности режим на регистриране, а възниква автоматично на основание на закона – *ex lege*, по силата на закона те са изначално паметници на културата и се ползват от защитата, която законът предвижда за такива и без да са регистрирани. Това означава също, че никой не може да се позовава на липса на защитен статут и да извършва действия в разрез със защитните норми на основание липса на регистрация на конкретния обект, защото не регистрацията е правопораждащият юридически факт, както е при всички останали културни ценности, а със самото си откриване тези обекти придобиват защитен статут.

Археологически сондажи

В правилника археологическите сондажи са определени като етап от теренното проучване, който следва издирването. Археологическите сондажи представляват дейност по проникване в културните отложения, чиято цел е да се установят редица факти и обстоятелства от значение за предприемането на следващия етап в теренните проучвания, а именно – археологическите разкопки. При извършването на сондажните проучвания трябва да се намери баланс между използваните методи и средства (които неизбежно увреждат и засягат археологическия обект) и възможността в най-голяма да се осигури степен съхраняването на комплекса от археологическите структури. В търсене на този баланс в правилника са предвидени определени норми, които да го гарантират, като например въвеждането на ограничение за площта на сондажа в метри или в процент спрямо пространството на обекта; осъществяване на демонтаж на археологически структури само ръчно и др.

Археологическите сондажи имат следните задачи:

- да установят наличието или липсата на археологически обект. Тази цел е еднаква и при началния етап на теренните проучвания – а именно издирванията и това е така, защото наличието на годеен обект на изследване е основата, на която стъпва целият археологически процес, той е материалното основание да се поддържат и провеждат цялостните археологически дейности. В етапа на археологическите сондажи се води задължително полева инвентарна книга, където се отбелязва и описва всяка находка – вид, дата и място на откриването, местоположението и съобразно културния пласт и хоризонталната квадратна мрежа. За различни участъци или сондажи от обекта могат да се водят отделни каталози;
- при установено наличие на археологически обект в даден регион е необходимо да се събере информация, която го идентифицира (вертикална и хоризонтална стратиграфия, хронология);
- да установят целесъобразността от провеждане на археологически разкопки. Това означава въз основа на резултатите от археологическите сондажи да се направи извод доколкото е правилно да се премине към разкопки. Целесъобразност е налице, когато сондажите указват съществуване на археологически обект, чието най-пълно проучване може да стане чрез извършването на разкопки; обратно – ако липсват индикации за наличие на археологически обект, естествено е да не се преминава към разкопки;

- да се изготви план в методическо отношение за следващия етап на проучването.

Изрично в правилника е предвидено, че при провеждането на археологическото изследване трябва да се спазва принципът на прецизност и точност. Този принцип се следва при извършването на техническите действия по снемане на културните отложения, по пространствено локализиране на обекта, както и при изработването на научната документация. Друг принцип е използването на методи и средства, които минимално увреждат археологическия обект – това означава винаги да се преценяват различните методи и с предимство да се използват недеструктивните такива или когато засягането е неизбежно, то да се избират тези методи, които, преценени за конкретните обстоятелства, най-малко биха засегнали обекта или комплекса от археологически структури.

Когато по време на археологическите сондажи бъдат разкрити части от археологически структури, които продължават в профилите на сондажните изкопи, до организирането на по-широкомащабни проучвания се предприема консервация чрез засипване, като границите на сондажите се маркират по подходящ начин.

Археологически разкопки

Те са определени в правилника като завършващ етап на теренните археологически проучвания. Основната цел на археологическите разкопки е насочена към най-пълното проучване на археологическия обект съобразно конкретните обстоятелства на съответния етап на теренното проучване. Начинът, по който става това проучване на етапа на разкопките, се изразява в разкриване, демонтиране на археологически структури и тяхното изследване. Използваните методи и средства са потенциално деструктивни, защото засягат структурата на съответния обект. Поради характера на действията, които трябва да се извършат, това е неизбежно и е оправдано с оглед целите на изследването, но само при спазване на предвидените в закона изисквания и гаранции:

- **Ръчно извършване на разкриването и демонтажа на археологическите структури.** Използването на каквато и да е механизирана техника е ограничено, като е поставено в разрешителния режим за извършване на теренни проучвания – в разрешението трябва да се посочи намерението да се ползва земекопна техника и начинът на работа с нея. Това означава, че Съветът за теренни проучвания трябва да прецени и да се произнесе доколко е целесъобразно използването на подобни механизирани средства, както и да определи условията, в които това може да

става. Без ограничение се допуска използването на механизирани средства при отстраняването на освободените при разкопките земни маси;

- Извършване на археологическите разкопки с помощта на **подходящи инструменти, съоръжения и апаратури**;

- **Последователност** при извършването на разкопки на обекти с многослойни културни отложения, която се изразява в направление от повърхността в дълбочина до достигане на стерилен пласт. Започва се с изследване, документиране и демонтиране на археологическите структури в най-горния пласт и се върви към извършване на същите действия в по-ниско лежащ пласт. Забранено е да се преминава към по-долния пласт, преди да бъде окончателно завършена работата по по-горния такъв. В този случай на проучване на многослойни обекти наред с другите общи документи, които се водят, задължителен елемент са стратиграфските описи, които съдържат данни относно последователността и границите на културните пластове, както и относно тази на самите пластове – седиментологическа, педологическа, колористична.

В процеса на археологическите разкопки се разкриват археологически обекти и археологически структури. Ето защо тук също, както при археологическите сондажи, е задължително изготвянето на полеви каталог на находките, задължително е всички подвижни находки да се подложат на теренна обработка, която има подготвителен, превантивен характер. По-точно теренната обработка се изразява във вземането на временни мерки за осигуряването на целостта и запазването на качествата на находките – а именно тяхното укрепване и консервиране, както и осигуряването им с подходяща опаковка. Целта е тези находки да се запазят като годни обекти, които да послужат за ефективното провеждане на по-нататъшната изследователска дейност. Наред с това е необходимо още на терена тези обекти да бъдат трайно индивидуално етикетирани с цел тяхното индивидуализиране и подготвяне за следващите дейности в изследователския процес. Принцип е винаги да се изготвя протокол при откриването на находки с относително голяма научна, художествена и материална стойност.

При провеждането на който и да е етап от теренните проучвания е необходимо да се следва принципът на целесъобразността. В етапа на разкопките този принцип намира своя специфичен израз в това, че се преценява във всеки момент доколко е правилно преместването на откритите структури или тяхното временно запазване на място. В този случай от особена важност е мнението на научния ръководител на археологическото проучване, чието становище е меродавно за предприемане на действия по опазването на откритите находки.

ГЪРЦИЯ

Гръцкият общ културен закон (Закон 3028) е сравнително нов (2004 г.) и по характер притежава необходимата изчерпателност за една адекватна и съвременна уредба на културната материя като цяло. В закона не е дадена легална дефиниция за категорията „археологическо наследство“, но за сметка на това е дадено определение на термина „археологически обекти“ – това са зони от земята или от водните басейни, които съдържат или има доказателство, че съдържат антични паметници, или които представляват или има доказателство, че представляват част от монументални, градски или погребални останки от античността до 1830 г. Всеки археологически обект включва и необходимото пространство, за да могат паметниците да се възприемат като историческа, естетическа и функционална цялост. Релевантно понятие в областта на археологическото наследство, за което също така съществува легална дефиниция в гръцкия закон представлява и категорията „антични паметници или антики“ – това са всички културни обекти, които датират от праисторическо време до 1830 г. Изрично е отбелязано, че археологическите паметници включват пещери и палеонтоложки останки, за които има доказателства, че са свързани със съществуването на човека. При определянето на понятието „исторически обекти“ е споменато, че те са предмет на защита поради своето социално, етноложко, археологическо и др. значение, наред с останалите признаци, които трябва да притежават.

От всичко това може да се направи изводът, че в гръцкия закон липсва единно понятие, което да определя общо археологическите ценности в широкия смисъл на думата, включващ както движимите, така и недвижимите такива. Законът е възприел специфичен подход във връзка с определянето на културните ценности – има три категории обекти: паметници, исторически и археологически обекти. По отношение на паметниците разграничителен критерий е периодът, от който датират те. Отделно и независимо от тази класификация са обособени археологическите и историческите обекти, от легалните определения на които може да се съди, че са по характер недвижими обекти. Това, че последните са недвижими обекти, се потвърждава и от систематичното тълкуване на текстовете от закона, които ги уреждат – всички те се намират в раздел втори на закона, посветен на недвижимите паметници и обекти.

Паметници

Така, както то е използвано в гръцкия закон, понятието паметник е събирателно и означава културен обект, представляващ материално доказателство и принадлежащ към културното наследство на страната. Паметниците са разграничени на базата на периода, от който произхождат, на антични паметници (или антики) и съвременни паметници. За целите на настоящето изследване и с оглед неговата археологическа насоченост интерес представляват античните паметници или антиките. Те датират от праисторическо време, древността, византийския период и следвизантийския период до 1830 г. Античните паметници се делят на движими и недвижими. Наред с това деление даден недвижим паметник може да бъде класифициран като недвижима структура, когато към него принадлежат движими паметници, свързани с неговата конкретна употреба, или може да бъде възприеман като цялост заедно с неговата околност или елементи. Характерно за античните паметници (независимо дали те са движими или недвижими) е, че са защитени *ex lege*, т.е. тяхната защита не е обусловена от издаването на какъвто и да е административен акт и никой не може да се позовава на отсъствие на защита поради липса на акт, който да я постановява, защото защитата за тази категория паметници е обусловена пряко от закона.

Антични паметници

В гръцкия закон е направено вътрешно деление на античните паметници, което се отнася както за недвижимите, така и за движимите. Разделителната линия е прокарана в зависимост от датировката на паметниците, а именно преди или след 1453 г. Правното значение на това разграничение е, че се предвижда различен режим на правото на собственост за паметниците от тези два периода. По отношение на правото на собственост и възможността за неговото упражняване спрямо античните паметници (движими и недвижими) в гръцкия закон са установени следните правила:

- Два вида недвижими обекти са извадени от гражданско обръщение (*res extra commercium*). Това са античните недвижими паметници, които датират от периода до 1453 г., и недвижимите антики, които са разкрити или се разкриват по време на разкопки или в хода на археологически проучвания. Тези обекти са собственост на държавата и те не могат по никакъв начин да бъдат предмет на сделки или да се придобиват на основание изтекла придобивна давност;

- По отношение на движимите паметници също могат да се обособят две групи – паметниците от периода до 1453 и тези от периода между 1453 и 1830, които представляват находки от археологически изследвания, както и някои други обекти от същия период – икони и пр. Тези две групи обекти са защитени от закона без необходимост от издаване на какъвто и да е административен акт. По отношение на тях се прилага режимът на собственост, установен в предходната точка – те са извадени от гражданско обръщение и са собственост на държавата. Законът признава обаче в един случай право на частна собственост върху внесени антични предмети, датиращи от периода до 1453 г. За това е необходимо да са налице редица отрицателни предпоставки:

- предметите да не са били изнасяни от Гърция през последните петдесет години преди датата на вноса;
- да не са незаконно демонтирани от археологически обект, паметник и др.;
- да не са продукти на нелегални археологически разкопки на територията на Гърция, независимо от времето на техния износ.

- Недвижими антики, които датират от периода до 1453 г., не подлежат на конфискация и не представляват имуществена маса при несъстоятелност.

Други правила по отношение на античните движими паметници

За лице, което придобие владение или намери движим античен паметник от една от двете горепосочени категории – (а) датиращи от преди 1453 или (б) от периода 1453–1830 г. и представляващи находки от археологическо изследване, законът установява две задължения:

- лицето незабавно да декларира античния паметник пред най-близкия археологически, полицейски или пристанищен орган и
- да предаде паметника на органа, пред който го е декларирал.

Със заявление може по решение на министъра на културата (съгласувано със Съвета по археология) да се издаде разрешение за владение на дадено лице върху декларирания от него предмет. Пречки за издаването на подобно разрешение са следните:

- античният предмет е от особено голямо научно или художествено значение, което налага той да бъде поставен под непосредствената защита на държавата;

- заявителят не е в състояние да осигури задоволително съхранение и опазване на античния предмет. Това е общо формулирано условие, което обхваща различни хипотези – заявителят може да не разполага с подходящо място за съхранение на конкретния предмет, да не може да осигури необходимите гаранции, осигуряващи целостта и сигурността на предмета и т. н.

- заявителят не е осъждан или по отношение на него не е налице висш наказателен процес за тежко престъпление според гръцкия закон, за престъпление, свързано с културното наследство, подкуп, фалшификация, кражба или друг вид престъпно присвояване.

Във връзка с правния характер на тази възможност за предоставянето на владение върху движим античен предмет се отличават следните характерни особености:

- Когато приобретателят на владението върху античен предмет от периода преди 1453 г. почине, неговият наследник придобива правото да иска да му бъде предоставено владението върху същия античен предмет. В случая се поражда специфично наследствено право след изпълняване на едно законоустановено условие, а именно – заявяването на предмета. Заявлението от страна на наследника е необходимо от гледна точка на това, че при промяна на субекта приобретател, по отношение на новия трябва да се прецени отново дали са налице посочените по-горе условия, които осигуряват защитата на конкретния античен предмет. С други думи, винаги се прави конкретна преценка спрямо античния предмет и лицето – негов приобретател. Накратко, правото на владение има строго личен характер (*in tuitu personae*), то се разрешава с оглед на личността, защото за държавата е важно *кой* ще управлява тези така значими предмети.

- притежател на античен паметник от периода преди 1453 г. има право да прехвърля владението върху паметника, само ако предварително уведоми за отчуждителното си намерение съответната служба и предостави личните данни на новия притежател. Оттук нататък възниква идентичното задължение за приобретателя, каквото възниква и за наследника на правото на владение – а именно да подаде заявление за издаване на разрешение за владение, след което и по отношение на него се преценяват предпоставките за упражняването на това право;

- притежателят на правото на владение върху движим античен предмет се ползва с автономна защита на владението.

Основания за отменяне на решението за предоставяне на владение върху античен предмет

Тези основания са следните:

- ако не е налице някое от условията за предоставяне на владението, посочени по-горе. Ако бъде издадено такова разрешение, без да са спазени условията, ще имаме унищожаване акт за предоставяне поради предвидената възможност това решение да бъде отменено. Това означава, че до отмяната актът на предоставяне на владението поражда валидни правни последици;
- ако са нарушени изискванията на закона по отношение на съхранението, консервацията, условията, при които може да става разпореждане с античните паметници и задълженията на приобретателите им във връзка с тяхното изследване и експониране;
- ако приобретателят на античните паметници бъде осъден с влязла в сила присъда за някое от посочените по-горе престъпления. В този случай даденото разрешение отпада *ex lege*;
- ако *post factum* бъде установено, че античният паметник представлява особено голям научен или художествен интерес. В този случай паметникът се поставя под пряката защита на държавата, а на приобретателя се заплаща възнаграждение.

Много важна и интересна е следната разпоредба на закона: когато бъде сметнато, че деклариран античен паметник има много малка научна и търговска стойност, той може да бъде оставен за свободно ползване от заявителя с решение на министъра на културата.

При преминаването на владението върху античен предмет върху държавата, на декларатора се изплаща възнаграждение. Размерът на това възнаграждение се определя в зависимост от значимостта на предмета и от приноса на лицето, декларирало предмета, за неговото откриване и спасяване. В закона са установени и други правила, имащи отношение към възнаграждението: кога не се изплаща такова, случаи на съвместно откриване и деклариране на антични паметници от повече от едно лице и др.

Колекционери и търговци на антични предмети

Титулярите на цялост от движими антични предмети, които представляват единство от художествена, историческа или научна гледна точка, могат да бъдат признати за колекционери с решение на министъра на културата. Условието, които трябва да са налице, за да се разреши статут на колекционер, могат да се обобщят в няколко групи:

- заявителят трябва да осигури необходимите условия за защита, съхранение и опазване на предметите, които съставляват колекцията, както и да е в състояние да изпълнява останалите задължения, които законът е установил за колекционерите;
- да не е извършил някое от престъпленията, посочени в по-горната точка във връзка с разрешаването на владението;
- основното занятие на заявителя не трябва да бъде свързано или да е било свързано със защита на паметници или с търговия на такива.

Когато са изпълнени тези изисквания и след оценка на характера и значението на колекцията, министърът на културата издава разрешение за признаване на дадено лице за колекционер. Като колекционер титулярът на колекцията от антични паметници има ред задължения. Тези права и задължения съответстват на правата и задълженията на обикновените титуляри на антични предмети, като в допълнение колекционерите трябва да изпълняват и следните изисквания на закона:

- водене на регистър с пълна характеристика и приложен снимков материал по отношение на предметите на колекцията. Копие от този регистър се изпраща на съответната компетентна служба;
- възможност да придобиват антични паметници с цел обогатяване и допълване на колекциите си при положение, че изпълняват изискванията на закона за декларирането на паметниците или задълженията при внос на паметници;
- абсолютна забрана да придобиват предмети, за които може да се предположи, че произхождат от нерегламентирани археологически разкопки или други неправомерни действия. Колекционерите са длъжни да уведомят службата за всяка подобна оферта;
- задължение за оказване на съдействие за изследването на паметниците от техните колекции на специалисти, специално оправомощени от службата;

- задължение за оказване на съдействие при посещението на колекциите им, когато на последните им е призната значимост от службата.

Права на колекционерите

Колекционерите имат право да се разпореждат с колекциите си в тяхната цялост или с отделни елементи от тях при спазване на установените в закона условия. При разпореждането с индивидуални антични предмети е необходимо предварително разрешение за това. Разрешението се предоставя едва след като бъде направена преценка на значението на колекцията и на последиците от нейното разпръскване. В закона е уредено мълчаливото съгласие за даване на такова разрешение – ако администрацията не вземе отношение в продължение на 4 месеца се смята, че разрешението е издадено. По отношение на разпореждането с колекциите в тяхната цялост се прилага друг режим. Колекционерите могат да прехвърлят колекциите си на ограничен кръг от субекти – това са държавата, музеите или на признати колекционери. При прехвърлянето те са длъжни да съобщят на службата за отчуждителното си намерение, цената и личните данни на приобретателя. В този случай държавата и музеите имат *право на предпочитително изкупуване* на обявената цена. Ако те не упражнят това си право, колекционерите са свободни да придобиват.

Друга възможност, която законът е предоставил на колекционерите, е правото им (след одобрение на службата) да изработват отливки и други репродукции и да се разпореждат с тях.

Същността на правния режим на колекцията се състои в това, че марка да представлява сбор от антични паметници, тя се възприема като една обособена цялост и отделен обект на права. Ето защо основната отговорност на всеки колекционер се състои в опазване на единството на колекцията. Именно поради това режимът за разпореждане с отделни елементи от дадена колекция е ограничителен – защото държи сметка за отношението между отделния елемент и целостта. Качеството *колекционер* може да придобие и наследник на колекционер, който подаде в срок заявление за признаването му за такъв. В този случай се преценява дали по отношение на него са налице условията за даване на качество на колекционер. В закона е предвидена закрила на такива колекции, които са изключително важни и опазването целостта на които е абсолютно наложително, а не е осигурено; в тези случаи колекциите преминават в полза на държавата, а на плодоползвателите се изплаща обезщетение.

Търговци на антични предмети

В гръцкия закон е дадено определение на търговец на антични предмети – това е лице, което по занятие извършва сделки, свързани с придобиване на владение или собственост върху движими антични паметници с цел тяхното по-нататъшно прехвърляне, или лицето, което посредничи при такива сделки. Упражняването на търговска дейност с предмет антични паметници е подчинено на разрешителен режим – дава се разрешение от министъра на културата срещу заявление от заинтересованото лице, когато за последното са налице следните обстоятелства:

- да е колекционер и да отговаря на изискванията за такъв;
- да разполага с подходящи материални условия за съхранението на предметите и с поне една структура в населено място, където е установена съответна компетентна служба;
- да притежава нужния професионален опит;
- да предоставя гаранции, които обезпечават изпълнението на задълженията му.

В закона подробно са уредени правата и задълженията на търговците на антични предмети и изискванията към тях, като например да водят книги, в които да вписват предметите, които инвентират в помещенията си, както и да издават необходимите документи, които да дават указания за възможността и условията за износ на обектите.

Археологически обекти

От легалното определение за археологически обекти става ясно, че такива могат да бъдат само недвижими обекти. Въз основа на данните от теренните археологически проучвания археологическите обекти се обявяват и обозначават в градоустройствените планове на населените места, където те са открити. Обявяването и обозначаването на тези обекти е сложен фактически състав, който включва решение на министъра на културата след съгласуване със Съвета по археология, като е нужно това решение да е придружено от топографски план и накрая да се публикува в Държавен вестник. Законът подробно е уредил и положението, когато не са определени граници на съществуващи селища и се налага защита на археологически обекти – в този случай се пристъпва към временно определяне на границите на конкретния обект в необходимата

степен, осигуряваща неговата защита. За целите на временната защита се преценяват заварените дейности, които се извършват спрямо обекта и които са от застрашаващ го характер: дали могат да продължат или при какви условия или да бъдат спрени.

В своята систематика гръцкият закон е разделил археологическите обекти в три основни групи:

• **Археологически обекти извън територията на селища**

Това са тези обекти, чието местонахождение е извън територията на дадено селище. За извършването на някаква дейност (селскостопанска, строителна и др.) на територията на тези обекти е въведен разрешителен режим. Все във връзка с дейностите, които могат да се извършват и условията, при които може да става това, законът е възприел фигурата на зонирание на тези обекти. Установена е възможността за създаване на различни видове зони в зависимост от това в каква степен и дали се разрешава извършването на определени дейности в тях. Така е възможно да се обособи зона, в която напълно да бъде забранено строителството (*зона А*). Единствените строителни работи, които могат да се разрешат в такава зона, са свързани с изграждането на сгради и пристройки към съществуващи сгради, когато това е необходимо за постигане на следните две цели: подобряване състоянието на паметниците или обектите, които се намират в зоната, или улесняване на тяхното използване. Друг вид зона е *Зона В* – за нея са установени специални правила по отношение на условията за дейностите, които могат да се извършват. Защитените зони и техните граници могат да се определят на базата на данни от проведени археологически изследвания;

• **Археологически обекти на територията на селища и селища – археологически обекти**

Това са онези обекти, чието местонахождение е в територията на дадено селище (независимо дали е активно или неактивно), както и селищата, които сами по себе си представляват археологически обекти. На територията на тези обекти могат да се обособят два вида защитени зони (*Зона А* и *Зона В*). Създадени са специални правила за активни селища или части от тях, които сами по себе си представляват археологически обекти – принципът е, че е забранена всякаква интервенция на тяхната територия, която е от характер да засегне съществуващите сгради и тяхната връзка с откритите пространства. Но с даване на разрешение от министъра на културата се допуска извършването на някои дейности като строителство на нови сгради, възстановяване на разрушени такива, разрушаване на съществуващи и други дейности, включително и използване на съществуващите постройки. Всички тези действия обаче

могат да се разрешават, ако са налице установените в закона условия за това. За всеки отделен вид интервенция законът установява при какви условия последната е допустима и тези условия трябва да намерят своя конкретен израз в разрешението на министъра. В закона е дадена обща рамка на позволените дейности, като са забранени всички дейности и използване на сгради и свободни площи, които не съответстват на техния вид и конструкция или на селището като цяло. Отчетен е рискът от непосредствена опасност в критични случаи, като е предвидено в подобни ситуации да се предприемат ремонтни работи без изискуемото по общата процедура разрешение, но при задължително уведомяване на компетентната служба.

• **Подводни археологически обекти**

Отличителното качество (*Differentia specifica*) на тези обекти е пространствената им ситуираност; те са зони от водната среда – териториалните води на Гърция (морета, езера и реки). Ето защо на тяхната акватория е забранено извършването на подводни дейности, както и риболов и хвърляне на котва поради възможността да бъдат засегнати археологическите обекти. Тези дейности могат да се разрешат за конкретен обект, стига да се определят безопасни условия за тяхното упражняване. В закона се предвижда даването на различни видове разрешения: за извършване на пристанищни работи, за изследване на акватории с цел защита на подводното културно наследство, за упражняване на любителски подводни дейности.

Експроприране

В гръцкия закон на института на експроприирането е отделено самостоятелно място в отделна част. Наред с експроприирането, което по същество означава отчуждаване в полза на държавата, са уредени и възможностите и за директна покупка на обект с релевантно значение и възможността за отнемане на правото на ползване върху недвижим имот, което е разгледано в няколко варианта: реално временно ограничаване или отнемане на първичното право на ползване и реално постоянно ограничаване или постоянно отнемане на първичното право на ползване. При предприемането на тези действия в закона са установени правила, които трябва да бъдат спазени, а именно основната **цел** да бъде осигуряване на защита на обект с релевантно значение.

Те могат да се предприемат, когато са необходими за защитата на обект (паметник или археологически обект), който притежава определена значимост, и когато експроприирането се налага с оглед извършване на разкопки.

Ето защо преди всичко трябва да се направи преценка от компетентната служба дали предприемането на подобно действие ще съдейства за осигуряване на защитата на съответния обект. Нещо повече – преди да направи препоръка за експроприиране или директна покупка съответната служба е длъжна основателно и обосновано да отхвърли всички други възможни решения за защита на гореизброените обекти.

Експроприирането или директната покупка са способности, при които е налице принудително разпореждане с правото на собственост, докато при отнемането на правото на ползване собствеността си остава в ръцете на собственика. Въпреки това в последния случай е възможно да се стигне до хипотези твърде близки до тези на отнемането на собствеността предвид факта, че когато се отнеме ползването, собственикът остава носител само на голата собственост, т. е. той само формално бива номиниран като собственик, без да притежава реални възможности за упражняване на правото си, защото е лишен от неговото същностно правомощие – а именно правото на ползване. Според гръцкия закон отнемането на правото на ползване може да бъде временно и постоянно. Когато то е постоянно, резултатите са твърде близки до експроприирането.

Експроприиране или директна покупка се извършва от името на държавата за нейна сметка или за сметка на друго физическо или юридическо лице. В последния случай държавата действа като косвен представител на лицето.

Собственикът на експроприирания обект (респ. обекта на директна продажба или по отношение на който е отнето правото на ползване) има право на обезщетение. Обезщетението може да бъде определено под формата на парична сума или под други форми – облигации, ценни книжа и пр. В закона е предвидена общата възможност собственикът да може да се обезщети чрез всички законни средства, като изрично е спомената възможността за замяна на частен недвижим имот с държавен или такъв на местната власт, когато собственикът изрази съгласие за замяната.

Археологически изследвания

Теренни археологически проучвания

Те се изразяват в проучване на терена, подпочвените пластове, морското дъно или дъното на други водни басейни с цел откриване на антични паметници. Изследванията могат да се изразяват в разкопки на

земята или под водата, изследване на повърхността или научни изследвания, извършени по геофизични или други методи.

Археологически разкопки

Археологическите разкопки се класифицират като следва:

- В зависимост от това дали се провеждат планирано или тяхното провеждане се налага от особени непредвидени обстоятелства, те биват *системни и спасителни*;

- В зависимост от средата, в която се провеждат те биват:
  - на земната повърхност;
  - в земните недра;
  - във водните басейни.

- Особен вид разкопки са „*вакантните разкопки*“. Това са разкопки, за чието извършване е издадено разрешение по надлежния ред, но са били изоставени за повече от две години. Правното значение за обособяването на тази особена категория разкопки е, че за довършването им е установена норма за предпочитане при издаване на разрешение на същия субект, на който е било издадено и първоначалното разрешение за разкопките;

- „*Незаконни разкопки*“. Тяхното правно значение е във връзка с предвиждането на наказателна отговорност за тяхното провеждане. Те се явяват и едно от основанията за провеждане на спасителни разкопки. Съдържанието на понятието *незаконни разкопки* може да бъде определено по тълкувателен път на основание чл. 61 от закона, който урежда няколко наказателни състава за извършване на незаконни разкопки или други археологически изследвания. Според цитирания текст незаконни разкопки са разкопки, които се извършват без предварително разрешение за това и целят намиране или откриване на антични предмети. Гръцкият законодател е дал единствено хипотезата на извършване на разкопки без надлежното разрешение, и не е предвидил алтернативата „в нарушение на дадено разрешение“.

Системни археологически разкопки

За провеждането на археологически разкопки в Гърция е установен разрешителен режим. Компетентен орган да дава разрешението е министърът на културата, който го издава след съгласуването с Централния съвет по археология. В закона подробно са регламентирани условията,

които трябва да са налице за даване на разрешение за провеждане на археологически разкопки. Те са следните:

- Представяне на аналитичен доклад. Значението на този доклад е в няколко насоки – той трябва описателно да индивидуализира обекта, предмет на разкопки, и да бъде подкрепен с достатъчни на пръв поглед доказателства за наличието на паметници. Това е необходимо с оглед цялостната целесъобразност от провеждането на разкопките – евентуалната възможност за наличие на паметници е основанието да се даде разрешение. Освен това в доклада трябва да се опише очакваният принос на конкретното изследване за научното познание и с оглед на него да се мотивира необходимостта от извършване на разкопки;

- Посочване на орган, който предприема разкопките, и неговото състояние и надеждност, т. е. трябва да се мотивира възможността археологическото изследване да бъде успешно проведено отначало докрай;

- Опит при разкопки и научен авторитет на директора (ръководителя на разкопките). Това изискване е важно, защото ръководителите на археологическите разкопки трябва да отговарят на определени условия, установени в закона – да притежават най-малко 5-годишен опит в областта на археологическите разкопки и поне две задълбочени научни публикации за археологически разкопки или находки от археологически разкопки. Научният авторитет на ръководителя има съществена роля, когато се преценява възможността му да се справи със сложността от научна гледна точка на изследването;

- Вътрешен състав и опит на научния екип. Персоналното посочване на членовете от екипа е необходимо с оглед носенето на отговорност при провеждането на разкопките, а техният опит и добра професионална подготовка обезпечават изследването от гледна точка на укрепване, консервация, защита и публикуване на резултати от разкопки;

- Адекватност на техническата инфраструктура. Тази адекватност се преценява с оглед на годността ѝ да се справи със задачите на разкопките и от друга страна – с оглед спазването на основния общоприет принцип при провеждането на разкопки: да се използват с предимство неdestructивни методи на изследване;

- Адекватност на бюджета и програмата за разкопки, консервация и публикуване на находките.

В закона е предвидена специална правна норма за провеждането на разкопки, които включват изследване на палеонтоложки депозити. Към

ръководителите на подобни разкопки са отправени специални изисквания: те трябва да отговарят на общите горепосочени изисквания плюс да са специализирани в областта на най-далечните периоди. Освен това се изисква подобни разкопки да се ръководят съвместно с палеонтолог с най-малко 3-годишен опит в областта на разкопките.

Разрешение за провеждане на археологически разкопки може да се дава за максимален срок от пет години. Предвидена е възможността за удължаване на този срок – в такъв случай обаче трябва да бъде спазена отново цялата процедура по даване на разрешение, като допълнително условие тук е представянето на аналитичен доклад, който да обосновава най-общо необходимостта и целесъобразността от продължаване на изследванията, както и да прецени възможността за адекватно продължаване при условията на изследователски състав, техника, бюджет.

Разкопки могат да се провеждат и на територията на частен имот, който не е отчужден. В този случай собственикът на имота дава съгласие за провеждането на разкопките, а в замяна на това му се дължи обезщетение за временното отнемане на правото му на ползване върху имота. Организацията, която провежда разкопките, е длъжна да възстанови обекта в предишното му състояние при условие, че е преместила находките от мястото на обекта. Ако обаче находките са запазени на мястото на обекта, се върви към експроприране, стига да са налице и останалите условия за това.

Пречките за лицата, които могат да ръководят археологическите разкопки са следните:

- Лице, което е било ръководител на археологическо проучване и е нарушило срока за публикуването на резултатите от археологическото изследване, губи правото да ръководи археологически разкопки, макар и формално да отговаря на условията за това;
- Няма право да ръководи археологически разкопки и лице, което е осъдено с влязла в сила присъда за тежко престъпление, престъпление, свързано с културното наследство или за фалшификация, подкуп, кражба, злоупотреба или вещно укривателство (приемане на криминалните продукти).

Оправомощени лица, които могат да извършват археологически разкопки, са съответната компетентна служба, както и научно-изследователски или образователни институции, специализирани в областта на археологическите или палеонтологичките изследвания, чуждестранни

археологически мисии или училища, установени в Гърция. Когато разкопките се провеждат от някой от тези субекти, различен от службата, те се контролират от службата, която се представлява в разкопките от археолог с най-малко тригодишен опит в областта на археологическите разкопки.

В закона са установени задълженията, на които трябва да отговаря ръководителят на разкопките (който в гръцкия закон се нарича директор). За директори се назначават учени със специализация и опит, които гарантират задоволителното провеждане на разкопките. Неизпълнението на законоустановените им задължения е основание за отмяна на даденото разрешение за извършване на разкопки, а и за носене на отговорност. Най-общо директорът е длъжен да проведе разкопките, като спазва параметрите, които са зададени в предоставеното му разрешение. На следващо място неговите задължения могат да бъдат обобщени по следния начин:

- Той е длъжен да осигури опазването на обекта, на терена на който се провеждат разкопките, както и на находките, като спазва принципа за възможно съхраняване на последните *in situ*, осигури в максимална степен използването на неdestructивни методи на изследване и гарантира спазването на правилата за безопасност от участниците в разкопките;
- В сътрудничество със специалисти, техници и реставратори е длъжен да осигури предприемането на подходящи мерки за реставрация на паметниците, когато това се налага;
- Длъжен е да вземе мерки за възстановяването на ландшафта след разкопките, като обяви приключване на разкопките след привеждането и оформянето на ландшафта в прилично състояние;
- Длъжен е да публикува резултатите от проведените изследвания в рамките на сроковете, установени в закона.

По отношение на движимите находки от археологическите разкопки са установени няколко изисквания. В закона е отбелязано, че те незабавно се пренасят (за предпочитане е) до най-близкия публичен музей или до подходящо място за съхранение под контрола на службата. В закона никъде не се урежда никакъв изричен статут на тези находки, т. е. фактът, че са открити при археологически разкопки, не е самостоятелно основание те да бъдат провъзгласени за антични паметници или за някакъв тип движими археологически обекти. Следователно по отношение на тях ще се приложи общият режим за класификация – ще бъде необходимо да се установи и откога датират.

Спасителни археологически разкопки

Спасителни разкопки се провеждат, когато това е необходимо за спасяване на паметници, разкрити случайно или в резултат на обичайна дейност в хода на държавни или частни строителни работи, или когато тези паметници са разкрити като елемент от незаконни разкопки.

Differentia specifica на спасителните разкопки е, че те се провеждат при наличието на особени условия, които са по характер изключителни, т. е. отклоняващи се от обикновения подход при системните разкопки.

Втори характерен белег на спасителните разкопки е с оглед на субекта, който ги извършва – това може да бъде само и единствено компетентната служба. За тяхното провеждане службата назначава археолог, който има най-малко 3-годишен опит в областта на разкопките и не е нарушил сроковете за представяне на отчети от предходни разкопки.

На трето място тези разкопки се провеждат с оглед постигането на особена цел, а именно непосредствено спасяване на паметниците предвид това, че е налице заплахата за тяхната сигурност. Ако спасителните разкопки излязат извън обсега на целта за непосредственото спасяване, се прилагат правилата за системните разкопки.

Задълженията на директора за осигуряване на сигурността на зоната и находките, за консервация и опазване са възложени в този случай на службата.

Използване на детектори за метал

По отношение възможността за използване на детектори за метал или геофизична апаратура при проучване на подпочвения слой, морското дъно или дъното на езера или реки е установен разрешителен режим – разрешението се дава от службата. В наказателните разпоредби на закона в чл. 62 е уреден съставът на незаконното използване на детектор за метал или друга подобна апаратура, а именно без надлежно разрешение. По-тежко наказуем случай е ако детекторът е използван на територията на археологически обекти или ако престъплението е по занаят или се извършва обичайно.

Публикуване на резултатите от разкопки или други археологически изследвания

Задължението за публикуване на резултатите от разкопките е за директорите при системните разкопки или за лицата, които извършват спасителни разкопки. Тези лица са длъжни да предоставят годишни научни доклади пред службата.

Директорът на системни разкопки трябва да представи начален доклад до 2 години от започването на разкопките и до 5 години от тяхното завършване. При дългосрочни разкопки е предвидено на всеки две години да се предоставя допълнителен доклад. Той трябва да представи окончателен доклад до 2 години от приключването на разкопките.

Лицето, което извършва спасителни разкопки, е длъжно да представи окончателен доклад със списък на находките, фотографски снимки и чертежи до девет месеца от приключване на разкопките.

Годишните научни доклади подлежат на електронна регистрация. След изтичането на сроковете за предоставяне на окончателните доклади се погасява и изключителното право на субекта, провел археологическите разкопки, да публикува резултатите от разкопките. Той е длъжен в случая на спасителни разкопки да депозира цялата документация пред службата, а в случая на системни разкопки – да депозира копие от цялостната документация.

АНГЛИЯ

Английската система на археологическата правна уредба е типична за индустриализираните западни общества, включително Канада и САЩ. Подходът тук възприема ограничени и отделни случаи на закрила и благоприютства частните и бизнес подходи, които целят закрилата. Правото на частна собственост е въздигнато в първостепенно значение в тази система.

От по-ранното законодателство в тази област е Законът за закрила на античните паметници от 1882 г., който избира 70 паметника за закрила. Законът е насърчавал закрилата от страна на частните собственици, но е давал правото на държавата да купи тези паметници, при положение че те са предложени за продажба. В момента материята е уредена в Закона за античните паметници и археологически места от 1979 г. Той продължава списъка от защитени обекти, който се определя от държавата и добавя определянето на категорията „места с археологическо значение“.

С оглед определянето на списъка от паметници в закона е посочено, че в него влизат, освен посочените в Закона за античните паметници от 1913 г. и този от 1931 г., и тези, които са с национално значение. Включването в списъка става с акт на държавния секретар. Неговото правомощие да включва даден обект в списъка от паметници не може да бъде упражнено по отношение на структура, която има функция на единствено жилище. Правомощие на държавния секретар е също да изключва даден паметник от списъка или да прави изменения в списъка по отношение на конкретен паметник (независимо дали чрез изключване на нещо, включено преди това като част от даден паметник, или чрез прибавяне на нещо, невключено преди това). След извършването на действията по изключване, включване или промяна по отношение на даден паметник в списъка държавният секретар трябва да уведоми собственика или ползвателя, когато той е различен, както и местните компетентни органи, на чиято територия се намира паметникът. Държавният секретар може от време на време да издава списъка от защитените паметници под формата на единен списък или при подразделянето му на области, като в последния случай не е нужно едновременно да се публикуват всички области (напр. възможно е да се публикуват всички паметници от една конкретна област).

Законът се прилага по отношение на всички дейности, засягащи защитен паметник (т. е. такъв, включен в списъка на паметниците). Това са следните дейности:

- дейности, свързани със събарянето или разрушаването, или причиняването на каквато и да е щета на защитен паметник;

- дейности, имащи за цел преместване или поправка на защитен паметник или на част от него, както и извършване на промени или допълнения към него;

- дейности и операции, свързани със засягане на земята, на която или под която съществува защитен паметник.

Извършването на така изброените дейности е подчинено на разрешителен режим. Разрешение може да се даде, ако са налице следните условия:

- Държавният секретар е дал своето писмено съгласие за извършването на съответната дейност и

- дейността се извършва при спазване на условията на съгласието, когато е дадено, както и при последващо определени условия.

Съгласието може да се даде в два варианта – или като безусловно такова, или при определени условия (например по отношение на начина или на лицата, които ще извършват дейностите). Възможно е да се предвиди изискване, преди да се започне каквато и да е дейност върху паметника, държавният секретар или упълномощено от него лице да изследва обекта и неговата местност, като по своя преценка реши провеждането на археологически разкопки.

Чрез заповед държавният секретар може да дава съгласие за извършване на каквито и да било действия спрямо защитен паметник, когато тези действия са индивидуализирани в заповедта. Заповедта може да се отнася до който и да е защитен паметник, стига той също да е индивидуализиран в нея. Всички условия, приложени по отношение на съгласието на държавния секретар, предоставено чрез заповед, се прилагат за тези случаи, които са индивидуализирани в заповедта. Така е възможно държавният секретар да изключи даден паметник от съгласието, което дава, както и да оттегли предоставена преди това възможност. Разпорежданията на държавния секретар пораждаат действие от момента на съобщаването им на ползвателя или, ако няма такъв, на предполагаемия собственик.

При положение че по отношение на защитен паметник не са предприети никакви действия в разстояние на пет години от даването на съответ-

ното разрешение, то последното губи своето действие. Ако в разрешението е предвиден по-кратък срок, действието му се прекратява с изтичането му. Държавният секретар може да преценява целесъобразността на предоставено разрешение и по своя преценка да го променя или отменя. Правомощието да се променя даденото съгласие обхваща спецификация на срока или промяна на определен вече срок по съгласието.

Правомощия за инспектиране на защитен паметник

Всяко надлежно оправомощено от държавния секретар в писмена форма лице има правото във всеки подходящ момент да влиза в който и да е терен за целите на проверка на защитен паметник, намиращ се върху, във или под терена, с оглед на установяване на неговото състояние и ако:

- се провеждат дейности, засягащи паметника в нарушение на законоустановеното;
- съществува вероятност от увреждане на паметника (чрез дейностите, които се провеждат в терена или по друг начин).

Тези проверки/инспекции се осъществяват във връзка с направени искания за извършване на дейности, засягащи защитен паметник, или по предложение на държавния секретар за промяна или отмяна на такива съгласия. Инспекциите се извършват чрез наблюдение на дейностите, за които е дадено съгласие спрямо даден защитен обект, и чрез проверяване на състоянието на терена и на въпросния защитен обект след приключването на подобни дейности. Целта е да се подсигури извършването на разрешените дейности съгласно условията по предоставеното съгласие, както и съгласно условия, прикрепени допълнително към него.

Инспекции също така могат да се осъществяват с цел:

- проверка на даден терен (включително сградите или други структури на негова територия) с оглед на събиране на факти от историческо или археологическо значение и
- наблюдение на дейностите, които се извършват с оглед на изследване и събиране на обекти или други материали с археологическо или историческо значение, както и с оглед събиране на каквато и да е информация с подобно значение, открита по време на дейностите.

Обезщетение при отказ за даване на съгласие от държавния секретар

Когато дадено лице, което има интерес върху целия или върху част от защитен паметник, направи разходи или по друг начин претърпи загуба или щета като последица от отказа или условията по предоставено съгласие за извършване на дейност, засягаща защитения паметник, държавният секретар обезщетява лицето, като му заплаща компенсационно обезщетение в зависимост от направените разходи, загуби или щети. В закона обаче е конкретизирано по отношение на кои дейности може да се търси обезщетение:

- дейности, които са необходими във връзка с изпълнението на разрешение за планиране, дадено преди включването на съответния паметник в списъка на защитените и което е било все още действително по време на молбата за съгласие за извършването на дейностите спрямо вече защитения паметник;
- дейности, които се издършват в изпълнение на разрешение за планиране, предоставено по силата на общ акт;
- дейности, които са обективно необходими във връзка с използването на паметника за целите, за които той е бил използван непосредствено преди включването му в списъка за защитени обекти.

Обезщетението се дължи на различни основания в зависимост от тези три вида дейности. В първия случай то ще бъде за претърпените вреди и направени разходи поради това, че вследствие на решението на държавния секретар не може да се изпълни предоставеното разрешение за планиране. Във втория случай (когато има общ акт за планиране) лицето няма право на обезщетение, ако въпросните дейности или някои от тях са имали или са могли да имат за последица цялостното или частично събаряне или разрушаване на паметника. Изключение са случаите, в които тези дейности са свързани с използването на паметника за целите на земеделието и горите. В последния случай лицето се обезщетява само тогава, когато е изпълнило изискванията, които са му наложени във връзка с включването на паметника в списъка за защитени обекти и в резултат на това е станало невъзможно използването на паметника за целите, за които той е бил използван непосредствено преди включването му в списъка.

Придобиване на антични паметници

Държавният секретар може принудително да придобива който и да е античен паметник с цел да осигури неговото запазване. Това става чрез включването на паметника в списъка на защитените обекти и издаване на това основание на заповед за изкупуване. Към принудително придобиване не се пристъпва, ако не е налице невъзможност от страна на собственика за запазване на паметник. Такъв е случаят, в който собственикът предприема дейности, които биха имали за последица събарянето, разрушаването или преместването на паметника като цяло или на отделна част от него – това не е основание за принудително придобиване на паметника, а е достатъчно включването на паметника в списъка.

По силата на договор държавният секретар може да придобие какъвто и да е античен паметник. По същия начин на договорно основание местните власти могат да придобиват антични паметници, които се намират на тяхна територия.

Закрила на античните паметници

В английския закон са установени основания, които да квалифицират едно лице като гарант по отношение на закрилата на паметника. Основанията се определят на базата на интереса за лицето, което представлява античният паметник, като изрично са определени случаи на легитимен интерес (свързани предимно със собствеността върху терена и евентуални наследствени права върху него). Така с акт на държавния секретар лицето с легитимния интерес се обявява за гарант на паметника. Лице, което не е ползвател на паметника, не може да бъде обявено самостоятелно за гарант, а единствено съвместно с ползвателя. Наред с това се допуска и всяко друго лице, което има някакъв интерес спрямо паметника, да бъде допълнено към акта за определяне на гарант на паметника.

Всеки приобретател на античен паметник, когато неговият праводател е бил лице, обявено за гарант, е обвързан от акта, с който праводателят му е бил определен като такъв.

Когато чрез такъв акт за опека паметникът е поверен на държавния секретар или на местните власти, за тях възниква задължението да поддържат въпросния паметник. Поддържане включва ограждането му, поправка, покриване или извършване на каквото и да е друго действие, свързано с поправката и защитата на паметника от разпадане или пов-

реждане. Държавният секретар и местните власти имат право на пълен контрол и администриране на паметника. С оглед тяхното задължение за поддръжка на паметника те могат да извършват всички необходими действия за това, упражнявайки подходящ контрол. Те имат правото:

- да изследват паметника;
- да извършват разкопки на негова територия;
- да го преместват целия или част от него на друго място с цел неговото запазване.

В закона са предвидени възможности държавният секретар и местните власти (в случаите когато са конституирани като гаранți на даден античен паметник) да уредят взаимоотношенията си с лицата, които са непосредствено засегнати от акта на конституирането на първите като гаранți, като разполагат с две възможности:

- да бъде изключена част от паметника, попадаща под опеката на органите;
- да се откажат от опека спрямо паметника.

Наред с това се предвижда правото на ползвателя на паметника да прекрати опеката, когато докаже, че притежава легитимен интерес, което му дава право той да установи опека над обекта.

Договори, засягащи античните паметници

Държавният секретар или орган на местната власт могат да сключват договори с ползвателите на античните паметници или на терените, прилежащи към или влизащи в рамките на антични паметници, с които могат да се регулират следните правоотношения:

- поддръжката и запазването на паметника и неговите удобства;
- извършване на някаква дейност във връзка с паметника;
- осигуряване на публичен достъп до паметника или земята, както и осигуряване на удобства, информация или други публични услуги;
- ограничаване на използването на паметника или на земята;

- забрана за вършенето на всяка дейност във връзка с паметника или прилежащия му терен;
- извършването на плащания от държавния секретар или от органите на местната власт в определени срокове във връзка с паметника.

В закона е предвидено, че при сключването на тези договори страните изрично могат да уговорят, че съответният договор изцяло или отчасти ще се прилага и ще обвързва и техните правоприменици. Това означава, че доколкото правата на едно лице са производни на правата на страна по даден договор, то този договор се прилага и за приобретателя.

Държавният секретар или орган на местната власт могат да сключват транслативни сделки във връзка с паметниците, на които те са собственици или гаранти, помежду си или с други местни органи.

Археологически места

Част втора на закона е посветена на „археологическите места“. Държавният секретар може да даде квалификация „място с археологическо значение“ на който и да е терен, ако прецени, че притежава необходимите особености съобразно установеното в закона да бъде третиран като „място с археологическо значение“. Освен държавния секретар и местните власти са оправомощени да определят места с археологическо значение при същите условия и ако съответният терен попада в териториалната юрисдикция на съответната местна власт. Актът, с който се титулира даден терен като място от археологическо значение, е обозначителна заповед (на местната или централна власт). Със заповед държавният секретар може по всяко време да променя или отменя обозначителната заповед, но при променянето няма право да стеснява терена, определен от заповедта.

Всяко лице, надлежно оправомощено в писмена форма от държавния секретар, може в подходящо време да влиза (т. е. има правото на достъп) в рамките на даден терен, в който или под който държавният секретар знае или има причина да предполага, че там ще бъде открит античен паметник. Това право на достъп позволява изследване на терена (включително сгради или други структури в самия терен) с оглед фиксиране на факти с археологическо или историческо значение.

Същото лице, по силата на оправомощаването и когато са спазени другите условия на закона, може да извършва разкопки в съответния терен за целите на археологическото изследване.

Държавният секретар може по всяко време да оправомощи лице (за което прецени, че е компетентно да извършва археологически изследвания), което да извърши изследвания в зоните с археологическо значение при условия и срокове, каквито държавният секретар прецени за подходящи. Това предоставяне на изследователски правомощия може да бъде отменено във всеки един момент от държавния секретар. При предоставянето на правомощията за извършване на археологически изследвания на територията на дадено място с археологическо значение държавният секретар е длъжен да уведоми съответната местна власт, в чиято област е изцяло или частично ситуирано мястото с археологическо значение. В случая когато не е назначено лице, което да разполага с изследователски правомощия за място от археологическо значение, то изследователски функции упражнява държавният секретар. Допустимо е преупълномощаването в писмена форма на трето лице от лицето, на което са предоставени изследователските правомощия.

Всяко лице, което извърши, причини или разреши да бъде извършено каквото и да е материално въздействие, засягащо регион, съставляващ място от археологическо значение, извършва нарушение, ако това стане:

- без преди това официално да е уведомило по надлежния начин за предприемането на съответното действие; или
- в рамките на шест седмици от официалното уведомяване.

Всички правила и ограничителни режими, които са установени в английския закон по повод извършването на дадено въздействие на територията на археологическо място, се прилагат за следните видове дейности:

- дейности, които засягат земята на съответния терен;
- подводни операции;
- строително-благоустройствени дейности.

За извършването на тези операции всяко лице трябва да направи официално уведомление, което да отговаря на следните изисквания:

- да уточнява дейностите, за които се отнася, мястото, където те ще се извършват, датата, на която се планира те да започнат, и в случай че дейностите ще се извършват след разчистване на терена – предполагаемата дата за завършване на почистващите операции;

- да бъде придружено от удостоверение от лицето за това, че то има интерес от провеждането на дейностите в археологическото място, или че има право да стопанисва мястото. Възможно е даден нормативен акт да оправомощава категория лица да извършват посочените операции. В този случай тези лица също подават уведомления, че се явяват в качеството си на законово оправомощени да извършват операциите в дадено археологическо място.

- да бъде в законоустановената форма.

Държавният секретар може да издаде заповед, с която да предвиди, че не може да се извършват определени в нея действия в археологическо място. Заповедта може да се издаде под определени условия.

Когато се подава уведомление за извършване на определени дейности, лицето, което има изследователски правомощия (изследователят) за съответното място от археологическо значение, придобива право на достъп в подходящото за това време на територията на обекта, за да:

- огледа мястото (включително сгради или други структури в него) с цел да документира факти с историческо или археологическо значение и да прецени дали е желателно провеждането на разкопки в терена и

- огледа вече извършени дейности на терена с цел преглеждане и документиране на обекти или други материали с историческо или археологическо значение, открити в процеса на дейностите.

Изследовател има право да извършва разкопки за целите на археологическото изследване, когато е направено съобщение за извършване на археологически операции от компетентния орган и когато изследователят от своя страна е направил искане за провеждане на разкопки в съответното място от археологическо значение преди изтичането на 4-седмичен срок от датата на това съобщение. Искането на изследователя се подава в предвидената в закона форма и трябва да съдържа неговото намерение да извършва разкопки. Наред с това е необходимо да се предостави копие от това искане на органите на местната власт. Разрешеният срок за извършване на разкопки е четири месеца и две седмици, като се брои:

- от датата, непосредствено следваща края на шестте седмици, които се броят от датата на съобщението за извършване на археологически операции, или

- когато операциите, определени в съобщението, ще се провеждат след почистване на мястото, от датата на получаването на известието за почистването.

Когато срокът от шест седмици е изтекъл, но почистването на терена не е приключило, изследователят може да започне разкопките, само ако по този начин не се пречи на разрешени от закона дейности, които се извършват на същия терен.

Изследователят има право във всеки подходящ момент да влиза в терена с цел извършване на разкопките.

Държавният секретар разполага с дискреционната власт по всяко време да оттегли от изследователя предоставените му изследователски правомощия изцяло или частично за определена част от терена, както и да промени или отмени дадено свое разпореждане по отношение на изследването.

Когато даден субект, който има право на принудително изкупуване (в закона е посочено, че това е лице или обединение на лица, на които им е разрешено да придобият права на съответния терен, които права са скрепени с принудителна санкция), уведоми изследовател за дадено място с археологическо значение с оглед той да извърши дейности, свързани с археологическо изследване, изследователят придобива право да влиза в съответния терен с цел да документира факти с историческо или археологическо значение и да прецени дали е желателно провеждането на разкопки в терена. Това право на изследователя е за срок от един месец, считано от първото му влизане в терена.

Лицето с право на достъп отговаря за временната закрила на откритите обекти от археологическо или историческо значение, като има право да ги мести с цел тяхното изследване, тестване, документиране или запазване, когато се намира на терена с цел извършване на:

- разкопки или други дейности, засягащи антични паметници, намиращи се на или под земната повърхност на терена;

- оглед с цел извършване на археологически дейности;

- археологическо изследване на земята.

Държавният секретар или друг орган на власт, от което и от чието име е упражнено правото на достъп, не могат да задържат откритите обекти без съгласието на собственика за период по-дълъг от разумно необходимия за целите на тяхното изследване и документиране, както и за извършване на каквото и да е действие, което държавният секретар или съответният орган намерят за желателно за целите на археологическото изследване или анализ с оглед реставриране и запазване на обекта.

Правила и ограничения във връзка с използването на детектори за метал

Когато дадено лице използва детектор за метал в защитено място без писменото съгласие на държавния секретар, то носи отговорност за извършено нарушение. В закона е дадено определение за „детектор за метал“ – това е посobie, предназначено или приспособено за засичане или локализиране на метал или руди в земята. Под „защитено място“ се разбира:

- мястото на защитен паметник или на паметник, който е собственост или се намира под опеката на държавния секретар или местните власти, или
- място, ситуирано в място от археологическо значение.

Наказуемо деяние представлява и премахването на каквото и да е обект с археологическа или историческа стойност, който е намерен чрез използване на детектор за метал в защитено място, когато това е станало без писменото съгласие на държавния секретар. Нарушение има и при налично съгласие на държавния секретар, когато не бъде изпълнено което и да е от условията на това съгласие във връзка с:

- използване на детектор за метал в защитено място; или
- преместване или по друг начин разпореждане с обект, открит чрез детектор за метал в защитено място.

Финансови разпоредби

Държавният секретар и органите на местната власт могат да предприемат, подпомагат или да покрийт разноските за археологически изследвания на терени, които те смятат, че биха могли да съдържат антични паметници или каквото и да е свидетелство с археологическо или историческо значение. Същите субекти имат право да публикуват резултатите от археологическите изследвания, които те са предприели, подпомогнали или цялостно или частично финансирани.

ИТАЛИЯ

Правната уредба на културното наследство (към което се отнася и археологическото) като цяло в Италия е уеднаквена чрез приемането през 2002 г. на италианския *Кодекс за културните ценности и природни богатства*. Унификационният характер изпъква от пръв поглед заради самия вид на нормативния акт, в който е обединена въпросната материя – кодекс, чието основно предназначение е да даде цялостна уредба на правните въпроси в дадена сфера на обществените отношения. Той е издаден при съобразяване на основни нормативни разпоредби от действащото италианско право, включително и Конституцията, които имат отношение към материята на културното наследство.

Още в член 2 на кодекса е дадено определение на културно наследство, като дефинитивният критерий, който е възприет, е изброяване на отделните обекти, които влизат като съставна част в него. Най-напред общо е декларирано, че италианското културно наследство се състои от културни ценности и природни богатства, а след това поотделно се преминава към определяне на същността на тези две категории.

Културни ценности са недвижимите и движимите имущества, които представляват художествен, исторически, археологически, архивистки и библиографски интерес, и други вещи, посочени от закона, които представляват материални следи от миналото от значение за цивилизацията.

Природни богатства са недвижимите имущества и местности, които са израз на историческите, културните, природните, морфологичните и естетичните стойности на националната територия, както и други категории, изрично посочени в закона.

Богатствата от културното наследство, които са публична собственост, се използват колективно от обществото съгласно установените институционални изисквания, стига това да не пречат за тяхното опазване.

Във втората част на кодекса, посветена на културните ценности, са изброени описателно категориите от обекти, които могат да се квалифицират такива. На първо място е направено разделение между тези ценности, които са публични или на нестопански организации и тези, които са частни, като при частните от правно значение е това дали са декларирани. *Differentia specifica* на културните ценности като цяло е тяхната особена значимост – те са такива обекти, които имат художествено, историческо, археологическо и етно-антроположко значение. След

задаването на тази най-обща рамка, очертаваща обхвата на италианското културно наследство, кодексът по-нататък изброява отделните групи от публични и частни културни ценности. Според установената в него възможност за деклариране на културни ценности, принадлежащи на физически или юридически лица, се отбелязва, че културни ценности са също и декларираните:

а) недвижими и движими вещи, които представляват особено важен художествен, исторически, археологически или етно-антропологичен интерес, принадлежащи на лица, различни от публичните субекти и неправителствените организации. Тук се включват следните категории обекти:

- вещи, които имат значение за палеонтологията, праисторията и първобитните цивилизации;
- вещи от нумизматичен интерес;
- редки или стойностни ръкописи, автографи, преписки, както и книги, печатни издания и грамофонни плочи (със съответните матрици);
- редки или стойностни географски карти и музикални партитури;
- редки или стойностни фотографии със съответните негативи и матрици, киноленти и аудио носители като цяло;
- вили, паркове и градини с художествено или историческо значение;
- площади, булеварди, улици и други отворени градски пространства с художествено или историческо значение;
- местности с концентрация на руди от историческо или етно-антроположко значение;
- кораби и плавателни съдове с художествено, историческо или етно-антроположко значение;
- типове селска архитектура от исторически или етно-антроположки интерес като доказателство за традиционното селско стопанство;

б) архиви и единични документи от особено важен исторически интерес (включително и принадлежащи на частни лица);

в) книжни сбирки/колекции от изключително важен културен интерес, принадлежащи на частни лица;

г) недвижими и движими вещи, независимо на кого принадлежат, които са от особено голям интерес поради тяхната връзка с политическата или военната история, с литературата, изкуството и културата като цяло или представляват доказателства за идентичността и историята на държавните, обществените и религиозните институции;

д) колекции и серии вещи, независимо на кого принадлежат, които според традицията, известността и някои специфични характеристики

на околната среда представляват като съвкупност изключителен художествен и исторически интерес.

От значение при извършване на настоящия правен анализ, засягащ археологическите обекти в Италия, наред с новоприетия Кодекс за културните ценности, е и Законът за опазване на вещите с художествено или историческо значение от 1939 г. В неговия обхват изрично са очертани следните категории:

- вещи, които представляват интерес за палеонтологията, праисторията и изследването на примитивните цивилизации;
- вещи от нумизматичен интерес;
- редки и стойностни ръкописи, автографи, преписки, значими и старинни документи, както и книги, печатни издания и записи.

Включени са и вили, паркове и градини с художествено или историческо значение. Изрично е направена уговорката, че от обхвата на закона са извадени творбите на живи автори или творби, създадени преди по-малко от 50 години.

Законът се прилага и по отношение на недвижимите имущества, на които поради връзката им с политическата или военната история, с литературата, историята, изкуството и културата като цяло, може да бъде признато изключително голямо значение; като такива те могат да станат предмет на закрила чрез акт на министъра, който се вписва в имотния регистър. Този акт има ограничителен характер по отношение на разпоредителната свобода с конкретния недвижим имот и има действие по отношение на всеки следващ собственик, притежател или ползвател на имота.

С цел да бъдат обобщени всички тези категории ценности, чиято правна уредба е прекалено изброителна, за целите на настоящия анализ ще бъдат разгледани само онези обекти, които пряко или косвено се намират в определена връзка с археологията. Тъй като в Италия, по подобие на други държави, археологическото наследство не е регламентирано като отделна от културното правна категория, интерпретирането на правните постановки, на които то се основава, става на база на по-общата категория – културно наследство, респективно категорията културни ценности. Ето защо може да се направи изводът, че археологическото наследство е съвкупността от онези обекти, които притежават археологическо значение.

Проверка на културното значение на обектите

Основанието, което оправдава прилагането на по-особен режим по отношение на археологическите ценности като вид културни ценности, е именно тяхната значимост за обществото от археологическа гледна точка. За да се установи дали е налице такава значимост по отношение на конкретен обект, в Кодекса за културните ценности е уредена процедура по проверяване на неговото културното значение. Тази процедура се задвижва от компетентните органи на Министерството на културата служебно или по молба на собствениците на съответните обекти. Молбите трябва да бъдат придружени от релевантна информация, позволяваща установяването на археологическата значимост на обектите. Преценката се основава на насоки от общ характер, установени от министерство с цел да се осигури единност на критериите.

При недвижимите държавни имуществва молбата е придружена от списъци на имуществото и негово описание. Условиата на съставяне и предаване на списъците и описанията са установени с министерски декрет, приет със съгласие на Агенцията за управление на държавното имущество и на компетентната Главна дирекция по труда. Със свои декрети министерството определя критериите и условията за достъп до информационната документация от страна на трети лица.

Когато в резултат на извършената проверка бъде установено, че даден обект не е притежава релевантния културен (археологически) интерес, то по отношение на него не се прилага режимът, установен в Кодекса за културните ценности. Тези обекти подлежат на свободни разпоредителни действия.

Когато в резултат на осъществената проверка бъде потвърдено художественото, историческо, археологическо и др. значение на обекта, този факт по презумпция представлява декларация на обекта като археологическа ценност. За това бива уведомяван собственикът, владелецът или притежателят на вещно право върху обекта. По отношение на обекта се прилагат особените изисквания, установени в кодекса.

Досиетата на недвижимите имуществва, за които е установено, че притежават културно значение, се обединяват в единен информационен архив, достъпен за Министерството на културата и Агенцията по управление на държавните имуществва.

Деклариране от културно значение

Това деклариране потвърждава съществуването на значимост на обекта за културата. Декларирането обаче не е конститутивен елемент за възникването на археологическия статут, напротив – този статут възниква *ex lege* и никой не може да се позовава на липса на декларация, за да оправдае неприлагане на разпоредбите, които законът е създал по отношение на археологическите ценности. Това е така, защото е предвидено, че имуществата с релевантно археологическо значение остават подложени на опазване, дори и в случай че лицата, на които принадлежат, променят по някакъв начин техния юридически характер.

По отношение на археологическите ценности се прилагат всички правила и забрани, които са установени в Кодекса за културните ценности. Разпоредителните възможности с тях са ограничени, като е забранено тяхното разрушаване, унищожаване или използване по начин, несъвместим с техния характер. Установен е разрешителен режим за извършването на определени действия с тези обекти, като например събаряне на съставни части от тях (дори и при следващото им реконструиране), разделяне на колекции и серии от ценности и др.

Заем и съхранение на културни ценности

Директорите на архивите и на институтите, които управляват или съхраняват сбирки или колекции (художествени, археологически, библиографски и научни), могат да получат назаем от частни собственици, след предварително одобрение от компетентния министерски орган, движими културни ценности с цел да позволят използването им от страна на общността. Това е възможно, когато става въпрос за имущества от особено голямо значение или които представляват значителни допълнения в държавните колекции, при положение че тяхното опазване не създава значителни затруднения за държавните институти.

Неотчуждими обекти

Не могат да бъдат отчуждавани следните обекти:

- недвижими имущества и райони с археологическо значение;

- недвижими имуществва, признати за национални паметници с актове, имащи силата на закон;
- сбирки на музеи, галерии и библиотеки;
- архиви.

Наред с тези обекти не могат да се отчуждават и обектите, за които в процедурата по проверка е установено, че притежават археологическо значение. Всички тези обекти обаче могат да бъдат предмет на прехвърляне в полза на държавата, регионите и другите териториални публични администрации.

За замяна на културни ценности също е предвиден разрешителен режим. Въведено е право за предпочитателно изкупуване в полза на държавата или други публични администрации, когато сделката се извършва на възмездно правно основание.

Удостоверения за автентичност и произход

Лицето, което

- извършва спекулативни продажби;
- организира изложби с търговска цел;
- извършва дейности по възмездно посредничество при сделки с художествени, скулптурни и графични творби или с предмети от древността или такива с историческо или археологическо значение,
- продава по занятие творби или гореизброените вещи

е длъжно да връчи на купувача необходимите документи, удостоверяващи автентичността или поне вероятния произход на обекта. При липса на подобни документи търговецът е длъжен да издава декларация, включваща цялата информация за автентичността или вероятния произход на обекта, с която разполага. Когато е възможно, с оглед на характера на творбата или обекта, тази декларация се придружава от фотокопие на обекта.

Археологически открития и находки

Открития и находки в областта на националната територия

Археологическите изследвания като цяло и дейността по откриването на обекти, притежаващи качества на археологически ценности, на националната територия са правомощие на Министерството на културата. Министерството може да разпорежи временното заемане на даден имот с оглед извършване на археологическо издирване и изследване. Собственикът на имота има право на обезщетение за това, че временно му е отнето правото на ползване. При определянето на обезщетението се прилагат общите правила за експроприирането за обществени нужди.

Министерството може да разрешава на публични или частни субекти извършването на археологически изследвания и издирвания, както и да разрешава на концесионера да заема конкретен недвижим имот и да извършва дейности в него за целите на изследванията и издирванията. Концесионерът има задължението да спазва условията по даденото разрешение, както и всички предписания на министерството. Ако това негово задължение не бъде спазено, разрешението му се отменя.

Разрешението може да бъде отменено и когато министерството възнамерява да замени концесионера по изпълнението или продължението на дейностите. В такъв случай на концесионера се изплащат разходите за вече извършените дейности, като тяхната стойност се определя от министерството. Ако концесионерът не приеме определената стойност, сумата се определя вещо лице. Съответните разходи за експертното решение се предплащат от концесионера.

Разрешение за извършване на археологически изследвания и проучвания може да бъде предоставено и на собственика на недвижимия имот, в който трябва да се извършат тези дейности.

Министерството може да позволи, когато е направено искане за това, откритите вещи да останат изцяло или частично в съответния имот или в друго териториално държавно ведомство с цел да бъдат публично изложени, стига ведомството да разполага с подходящи условия за това и да може да гарантира съхранението и опазването на вещите.

Случайни открития

В италианския Кодекс за културните ценности е въведено задължение за всяко лице, открило случайно недвижими или движими вещи, които

отговарят на условията за археологически ценности, до 24 часа да извести завеждащия служба архиви, кмета или полицията и да се погрижи за временното им съхранение, оставяйки ги в условията и в мястото, в които са намерени (*in situ*).

Когато става въпрос за движими вещи, опазването на които не може да се осигури на място, откривателят има право да ги премести, за да гарантира тяхната сигурност и съхранение до пристигането на компетентния орган и, когато се налага, да потърси съдействието на полицията. Задължения за съхранение и опазване има всеки държател на вещи, открити случайно. Всички разходи за опазване и преместване се изплащат от Министерството на културата.

Принадлежност и квалификация на откритите вещи

Обектите, притежаващи качества на културни ценности, открити от когото и да било и по какъвто и да било начин в земните недра или в морските дълбини, принадлежат на държавата и са извадени от гражданския оборот (*res extra commercium*).

Награда за откритията

Министерството на културата предоставя награда на стойност не по-висока от една четвърт от стойността на откритите обекти на следните категории лица:

- собственик на недвижимия имот, където е направено откритието;
- концесионер на релеватна археологическа дейност по предоставено разрешение;
- случаен откривател, спазил нормативно установените задължения.

Собственикът на недвижим имот или откривателят на обект, когато са получили разрешение за археологическа дейност, имат право на награда не по-голяма от половината от стойността на откритите обекти.

Не се полага никаква награда на откривател, който е навлязъл и е търсил археологически обекти в чужд поземлен имот без одобрението на неговия собственик или на владелец.

Наградата може да бъде изплатена под формата на парично възнаграждение или предоставяне на част от откритите вещи. Вместо награда заинтересованият може да получи по свое желание данъчно облекчение, възлизащо на полагащата му се сума, според условията и с установените с декрет ограничения, приети от министъра на икономиката и финансите в съгласие с министъра на културата.

Определяне на наградата

Министерството на културата отговаря за определяне на наградата, полагаща се на лицата с принос за дадено откритие, след като извърши предварителна оценка на откритите обекти. По време на оценяването на тези лица се полага аванс от наградата в размер не по-голям от една пета от предварителната оценка стойността на откритите обекти. Приемането на аванса не означава съгласие с окончателната оценка.

Ако лицата с принос за откриването на обектите не приемат окончателната оценка на министерството, стойността на откритите обекти се определя от трето лице, определено от самите страни. По искане на една от страните третото лице се назначава от председателя на съда по местонахождение на обектите, в случаите когато:

- страните не успеят да се споразумеят за определянето на трето лице;
- определеното трето лице не иска или не може да приеме длъжността.

Разходите по експертизата се предплащат от лицата с принос за откриването на обекта. Актът на третото лице е оспорим в случай на допускане на очевидна грешка или престъпление.

Открития и находки в съседната на териториалното море област

Археологическите и историческите обекти, открити в морски води, се ползват от защитата, установена в Правилата за намесата в подводното културно наследство, приложени към приетата на 2 ноември 2001 г. в Париж Конвенция на ЮНЕСКО за защита на подводното културно наследство.

Експроприране на културните ценности

Недвижимите и движимите културни паметници могат да бъдат отчуждени от Министерството на културата на основание обществена полза, когато експроприрането е от съществено значение за подобряване на условията за опазването им и се извършва с цел общественото ползване на тези ценности.

Министерството може да упълномощи по тяхна молба регионите, другите териториални държавни администрации, както и всяко друго ве-

домство или държавен институт, да извърши експроприране. В такъв случай министерството обявява със свой акт обществената необходимост от отчуждаването и предава съответната документация на заинтересованата страна за продължаване на действията в тази насока.

Министерството може също да разпорежи отчуждаване в полза на частни юридически лица с нестопанска цел.

Експроприране поради археологически интерес

Министерството може да разпорежи отчуждаване на недвижимите имуществата с цел да извърши археологическа намеса или да проведе изследвания за откриването на археологически обекти. В Кодекса за културните ценности е въведена презумпция, че одобрението на археологическия проект съответства на декларирането на наличния обществен интерес от експроприрането.

Експроприране с други цели

Сгради и терени могат да бъдат отчуждавани, когато се налага поради обществен интерес, за да се изолират или реставрират културни ценности, да им се осигури светлина или видимост, да им се гарантира или да се увеличи възможността за тяхното наблюдение, да се улесни достъпът до тях и пр. Общественият интерес, който налага експроприрането, се обявява от министерството с декрет.

Обезщетяване при експроприрането

В случаите на експроприране собственикът има право на обезщетение, което се определя на базата на обичайната пазарна стойност на съответния обект.

Институти и други културни места

Според кодекса институти и културни места са музеите, библиотеките и архивите, археологическите области, археологическите паркове и монументалните комплекси. **Археологически парк (резерват)** е териториална област, която се характеризира с важни археологически доказателства или с присъствие на исторически, пейзажни или природни ценности и която е оборудвана като музей на открито. Определението на **археологическа област** е „местност, която се характеризира с присъствието на природни останки или такива, дело на човека, както и на праисторически структури или на такива от древни времена“.

До влизането на кодекса в сила археологическите области, посочени в него, са били защитени от Плана за природните богатства. Освен това в кодекса е предвидено, че при приемането му остават действащи следните разпоредби:

- за признаване на областите, представляващи археологически интерес, според чл. 82, ал. 5 от указа на Президента на републиката от 24 юли 1977 г., н. 616, добавен към чл. 1 от указа от 27 юни 1985 г., н. 312, променен с поправки в закона от 8 август 1985 г., н. 431;
- за признаване на областите, представляващи археологически интерес, според законодателния декрет от 29 октомври 1999 г., н. 490.

Разпоредбите на Кодекса за културните ценности се прилагат и за висшките случаи на деклариране на археологически зони; такива са недвижими имуществва и области, за които преди влизане в сила на кодекса е било формулирано предложение за установяване на забележителния им обществен или археологически интерес.

За предприемане на всякакви мерки на защита на обекти, попадащи в археологически области, администрацията се съветва предварително с компетентните дирекции.

Нарушения и престъпления, свързани с археологическите обекти

Незаконен износ на археологически обекти

Предвидена е санкция за износ на археологически обекти – наказателна отговорност за лицето, което изнесе две категории обекти:

- вещи, имащи художествено, историческо, археологическо и др. културно значение;
- вещи, които са предмет на специална закрила от закона.

За да се носи наказателната отговорност, условие е износът да е осъществен без удостоверение за свободно движение или без разрешение за износ (според конкретния случай).

Нарушения по отношение на археологическите изследвания

Предвидена е наказателна отговорност за всяко лице, което осъществява археологически изследвания или най-общо дейности, свързани с

откриването на археологически обекти, без разрешение или при неспазване на дадените от администрацията предписания.

Отговорен е и всеки, който задържа или не съобщава (на властите) в обявения краен срок за откритите случайно обекти, или който не се погрижи за тяхното временно съхранение.

Фалшификация на антични предмети

Отговорно е всяко лице, което за лична изгода фалшифицира, променя или възпроизвежда даден античен предмет или предмет от историческо или археологическо значение.

Предвидена е отговорност и за този, който без да е участвал във фалшифицирането:

- обяви за продан фалшификати;
- задържа фалшификати, за да ги обяви за продан;
- внесе фалшификати с цел продажба на италианска територия;
- пусне в обръщение като автентични фалшифицирани, променени или възпроизведени екземпляри на антични предмети или предмети с историческо или археологическо значение.

ИСПАНИЯ

В Испания е установена различна компетентност във връзка с историческото и културно наследство. В испанската правна уредба съществуват норми от три инстанции: правото на ЕС, държавното право и правото на автономните общности.

Испанският закон за историческото наследство не предлага самостоятелна концепция за историческо наследство в строгия смисъл (*stricto sensu*), а е възприел подхода да определи значимостта, която счита достойна за защита, и чието наличие по отношение на даден обект определя и е основание за принадлежността на този обект към наследството. Чл. 1.2 изброява обектите, които се включват в испанското историческо наследство съобразно тяхната значимост, установявайки конкретно, че това са недвижимите и движими обекти от художествен, исторически, палеонтоложки, археологически, етнографски, научен и технически интерес. Заедно с тях в това наследство влизат и документалното и библиографско наследство, археологическите зони и находки, както и природните местности, градини и паркове, които имат художествено, историческо или антроположко значение. От това изброяване могат да се синтезират различните значения, които притежават обектите и които законът намира за достойни за защита. Всички те могат да се синтезират в културното значение или, казано по друг начин, културното значение изпълнява ролята на родова концепция, която обединява различните интереси и значения, обявени в нормата.

Доктрината се е опитала да предложи концепция за историческо наследство, която да включва всички материални обекти, които подлежат на защита. Тя се е опитала да преодолее художествено-историческия обхват като критерий за наследството, като от целия материалния сбор на обектите изважда културната стойност като същностен белег и основание за даване на защита.

Нива на защита

Законът за историческото наследство предвижда три различни нива на защита в зависимост от значимостта на съответните обекти. Това следва от съдържанието на чл. 1 на закона, в чиято алинея трета се отбелязва, че „обектите, най-значими за испанското историческо наследство, трябва да се регистрират (инвентират) или декларират **от културен интерес** в сроковете, предвидени в този закон“. Законът обхваща две

групи обекти. Първата се състои от тези, които във всеки един момент се възприемат като най-значими за испанската държава. За тях се разграничават две нива на защита. Втората група са обектите, влизащи в историческото наследство, които не достигат тази самостоятелна значимост. Те се ползват с родова такава.

Съществуването на това минимално ниво на защита се доразвива в излагането на мотивите по закона, където се казва, че нивата на защита съответстват на различни правни категории, като „най-общата и която дава името на закона е тази на историческото испанско наследство, което включва изброените по-горе обекти, които съставляват приноса на Испания към световната култура. По отношение на тази концепция се структурират основните мерки на закона и се прецизират действията на намеса от страна на държавната администрация, по-специално неговата защита срещу незаконния износ и неговата защита срещу разграбването“.

Право на собственост

Титулт върху обектите от историческото наследство на Испания (както ги нарича държавният закон от 1985 г.) или културните обекти (както са възприели да ги наричат в законодателствата си една голяма част от автономните общности в Испания) е въпрос, който буди най-големи съмнения по отношение на съществуването на автентичен режим на собственост. Под автентичен следва да се разбира конфигурацията на собственическа връзка според испанската Конституция от 1981 и чл. 348 от Гражданския кодекс (по смисъла на вещното право). Специалните закони в материята (основно Законът за историческото наследство) променят концепцията за правото на собственост, което променя измерението на частния титул спрямо този тип обекти. При анализа на материята става ясно, че въведените ограничения спрямо основните и присъщи правомощия на правото на собственост ни приближават повече до едно административно оправомощаване, отколкото до истинско право на собственост. Политико-юридическият аргумент за това е общественият интерес, който оправдава защитната правна уредба на испанското културно наследство.

Археологически зони

В глава II на закона, която е посветена на недвижимите обекти, е предвидена възможността някои от недвижимите обекти от испанското

историческо наследство да бъдат декларирани като археологически зони (резервати) и като зони от културен интерес, когато са едни от най-значимите обекти за испанското наследство. В закона е дадено определение на археологическа зона (резерват) – това е природното място или местност, където има движими или недвижими обекти, поддаващи се на изучаване чрез археологическа методология, които са били изкопани, които се намират на повърхността, под земната повърхност или в испанските териториални води. Обявяването на археологическа зона отменя дадените общински разрешения за парцелиране, строителство или разрушаване на нейна територия, както и суспендира възможността за даване на нови такива.

Декларирането на археологическа зона (резерват) като обект от културен интерес се свързва с възникване на задължение за общината или общините, където се намира, да съставят специален план за защита на зоната (резервата), която е декларирана, или друго планиране според градоустройственото законодателство, което да отговаря на изискванията по Закона за историческото наследство. За приемането на този план е нужен положителен доклад на компетентния административен орган за закрила на археологическите зони. Законът въвежда презумпция, че такъв доклад е налице, когато са изтекли три месеца от представянето на плана за защита. Задължителността на този план не може да се отменя на основание на съществуването на предходно планиране, противоречащо на защитата, нито на основание на липсата на предходно общо планиране.

Планът за защита на археологическата зона (резерват) установява за целите на държавното ползване приоритетен ред за инсталиране на сгради и съоръжения, които са подходящи за това. Наред с това той трябва да съдържа и относимите критерии за консервация на фасади и покривни конструкции и инсталации, свързани с тях. До окончателното приемане на този план даването на лицензии или изпълнението на такива, дадени преди процедурата по деклариране на археологическа зона (резерват), се осъществяват след решение на компетентния административен орган за закрила на съответните обекти. В никакъв случай не се разрешава извършването на последващи отчуждавания, промени в строителните градоустройствени планове, парцелирания, нито принаждания.

От окончателното приемане на плана за защита заинтересованите кметства имат правомощията пряко да разрешават дейности и работи според одобреното планиране, отчитайки се пред съответния компетентен административен орган по приложението на Закона за историческото наследство.

Всякаква дейност или разместване на земни маси, чието осъществяване се проектира в археологическа зона (резерват), декларирана от културен интерес, трябва да бъде разрешена от компетентния административен орган за закрила на археологическите зони (резервати), който може преди да даде разрешение, да извърши изследвания или археологически разкопки. На територията на зоната (резервата) е забранено поставянето на какъвто и да е вид търговска реклама, както и на кабели, антени и други съоръжения.

Самостоятелно третиране на категорията „археологическо наследство“

Значимостта, която притежава археологическото наследство в цялостното културно наследство, е отчетена от испанския законодател, като му е предоставено самостоятелно място в закона, а именно в глава V „Археологическо наследство“. Според предвиденото в чл. 1 на закона част от испанското историческо наследство образуват движимите или недвижими обекти с исторически характер, които се поддават на изучаване с археологическа методология, които са били изровени и които се намират на земната повърхност, под нея, в териториалното море или в континенталния шелф. Наред с тях част от това наследство са и геоложките и палеонтоложки елементи, свързани с историята на човека, неговия произход и минали събития.

В закона са дадени легалните понятия на три категории: археологически разкопки, археологически изследвания и случайни находки:

- **Археологическите разкопки** представляват размествания на земната повърхност, на земните недра или в подводните среди, които се извършват с цел откриване и изследване на всякакъв вид исторически или палеонтоложки останки, както и на свързаните с тях геоложки компоненти;

- **Археологическите изследвания** са проучвания на земната повърхност или под водата, които се извършват без разместване на земни маси и които са насочени към изучаване или изследване на данни за който и да е от елементите, за които се провеждат археологическите разкопки;

- **Случайни находки** са откритията на обекти и материални следи, които притежавайки стойностите, присъщи на испанското историческо наследство, и които са открити случайно или като следствие на какъвто и да е вид разместване на земни маси, срутвания или какъвто и да е вид работи.

Разрешителен режим за извършването на археологически изследвания

Всички археологически разкопки или археологически изследвания трябва да бъдат изрично разрешени от компетентния административен орган, който чрез контрол и проверки да установи, че дейностите ще започнат и ще се развиват според детайлизирана и смислена програма, която да съдържа реквизитите, осигуряващи удобство, професионализъм и научен интерес.

Разрешението за извършване на археологически разкопки или изследвания задължава бенефициерите да предадат откритите обекти (надлежно инвентаризирани, каталогизирани и придружени от дневник) в музей или център, определен от компетентния административен орган във фиксиран срок, отчитайки близостта им към мястото, където са открити, и обстоятелствата, които наред с тяхната подходяща консервация правят възможно използването им според тяхната най-добра научна и културна функция.

Незаконни са археологическите разкопки или изследвания, които се извършват без надлежното разрешение, или тези, които са завършени при наличие на разрешение, но не в рамките на условията по него. Незаконни са и дейностите по преместване на земни маси, по срутване или каквато и да е друга дейност, осъществена впоследствие на мястото, където случайно са открити археологически обекти, без за това да е бил уведомен незабавно компетентният административен орган.

Компетентният административен орган по изпълнението на закона може да разпорежда извършването на археологически разкопки или изследвания в рамките на публичен или частен имот на испанска територия, в който се предполага съществуването на археологически или палеонтологички находки или останки, или на свързани с тях геоложки компоненти. За целите на следващото се обезщетение при извършването на тези дейности се прилагат разпоредбите на действащото испанско право за принудителното отчуждаване.

Случайно откриване на археологически обекти

Всички обекти и материални следи, притежаващи качествата, присъщи на испанското историческо наследство, които са открити случайно вследствие на разкопки, размествания на земни маси или при дейности от какъвто и да е характер, са обекти – публична собственост. Откриват

ги е длъжен да уведоми компетентния административен орган в срок от максимум 30 дена от откриването им, а когато се отнася до случайни находки той трябва да стори това незабавно. В този случай не се прилагат правилата на испанския Граждански кодекс за откриване на съкровище, а именно, че то принадлежи на собственика, в чийто имот се намира, и че когато е открито в чужда или държавна собственост половината се дава на открилия го.

След съобщаване за откриването по отношение на открилия подобни обекти се прилагат правилата за отговорно пазене, докато не ги предаде на някой публичен музей.

Откривателят и собственикът на мястото, в което е открит съответният обект, имат право на парична награда в размер на половината от стойността на обекта, която се разпределя поравно. Ако откривателите или собствениците са двама или повече, се спазва същата пропорция.

Неизпълнението на задълженията, които законът вменява на откривателя или на собственика, е основание те да бъдат лишени от правото да получат парична награда, а обектите незабавно да се предоставят на разположение на компетентния административен орган. Независимо от това същите лица носят и отговорност.

Изложените дотук правила не се прилагат по отношение на интегрални части от архитектурни структура на недвижим обект от културен интерес. Въпреки това за находката трябва да се уведоми компетентният административен орган в срок не по-дълъг от 30 дена.

Придобитите от публични образувания археологически обекти се депозират в музеите или центровете, които придобилата ги административна единица определи.

Правомощия на автономните испански общности в областта на археологическото наследство

По отношение уредбата на правните аспекти, свързани с археологическото наследство в Испания, трябва да се отбележи, че тя е възложена в изключителната компетентност на автономните общности. Ето защо археологическото наследство е предмет на различно третиране в регионалното законодателство на всяка една автономна единица на основание статута на последната за автономия. Наред с това обаче и държавата на централно ниво си е запазила дадени правомощия във връзка с това наследство, но това са само правомощията ѝ за защита на наслед-

ството срещу нелегален износ и грабеж. Ето защо всяка общност приема регламент, който да урежда археологическите изследвания, които се провеждат на нейната територия. За целите на настоящия анализ вниманието ще бъде насочено към две от испанските автономни общности, чието законодателство в областта на провеждането на археологическите изследвания е най-изчерпателно и представително – това са Канарските острови и Кастилия-Леон.

Законодателство на Канарските острови

Регламентът на Канарските острови предвижда разрешителен режим за извършването на археологически изследвания, като разрешението се дава от Департамента на правителството на Канарските острови. Археологическите изследвания на Канарските острови се разделят на:

- **разкопки:** размествания на земната повърхност, под земната повърхност или в подводна среда, които се извършват с цел да бъдат открити, документирани или изследвани каквито и да са видове праисторически, исторически или палеонтоложки елементи или останки, както и свързаните с тях геоложки компоненти;

- **сондажи:** размествания на терени, допълнителни към изследванията и ограничени до тяхната зона за намеса, с цел да се докаже съществуването на находка, нейните граници и историческа хронология;

- **изследвания:** повърхностни или подводни изследвания без разместване на земни маси и със или без събиране на археологически материал, насочени към локализирането, изучаването или изследването на данни за засичане на исторически или палеонтоложки останки, с прилагане или не на специализирани технически средства;

- **възпроизводства на скални остатъци:** сбор от полеви дейности, насочени към изучаване, графично документиране и възпроизвеждане на праисторически скални следи или към изучаване на други графични възпроизводства и на техния контекст;

- **изучаване** на археологически, палеонтоложки и етноложки материали, депозирани в музеи, когато това се осъществява чрез археологически методи от външни лица.

Легитимирани да искат разрешения за извършване на споменатите изследвания са:

- физически лица, които могат да бъдат национални граждани, такива на страна член на ЕС или чужденци, които притежават академична титла по история или приравнена на нея друга такава и които удостоверят археологическо образование;

- факултети на испански университети, занимаващи се с антропология и археология;

- археологическите общностни музеи;

- институтите по праистория и по археология на Висшия съвет за научни изследвания, както и техните еквивалентни институти в държавите членки на ЕС;

- общинските съвети;

- кметствата;

- който и да е публичен или частен субект с легитимен интерес, който удостовери адекватната си квалификация в материята.

Когато молбите са формулирани от физически лица, те трябва да указват директор на изследванията, който да отговаря на установените погоре изисквания. Наред с това в молбите се отбелязват личните данни на техническия екип в археологическото изследване, академичното им титулуване, автобиография, в която се посочва техният опит в археологически, палеонтоложки и/или етнологички дейности. Прилага се също технически проект за изследването, надлежно подписан от директора, с минималното следно съдържание:

- цели, които се преследват, по начин позволяващ да се квалифицира типът на намеса;

- доклад, който да включва описание на находката и който да специфицира нейната ситуираност и настоящо ниво на консервация. В случай че намесата е под вода, трябва да се специфицира още дълбочината на находката и характеристиките на дъното. В случая на разкопки е необходимо да се детайлизира засегнатата зона;

- детайлна програма за подлежащите на извършване работи, като се специфицират предстоящите фази;

- описание на методологията, която ще се използва за теренни работи;

- оценка на нуждите от консервиране преди и след намесата;
- екипи за теренната и лабораторната работа и следващото изучаване;
- лице, което ще действа като директор, с неговите лични данни, опит и научни титли. При положение че молбата е формулирана от научна институция, тя изрично трябва да указва избора на директор;
- бюджет с отбелязване на предвидените източници (публични и/или частни);
- предвидени дати за начало и край на разкопките и срок за осъществяването им;
- доклад на компетентния орган в областта на археологическото и/или палеонтологско наследство за проекта за разкопки;
- документ, установяващ разрешението на собственика или носителя на каквото и да е вещно право върху имота, който би бил засегнат от разкопки. Разрешението трябва да съдържа срок, за който се дава, и условия.

Ако подадената молба не отговаря на всички реквизити, компетентният орган в археологическата материя дава срок от 10 дена за отстраняване на недостатъците, като отбелязва, че ако това не се направи от заинтересованата страна, органът се смята за десезиран.

Разрешението се дава в тримесечен срок от представянето на молбата; за него се уведомява съответното кметство, на чиято територия се разрешава изследването.

Разрешението за извършване на археологически разкопки минимално трябва да съдържа следните установени нормативно реквизити:

- получател на разрешението. В случай че молителят не е физическо лице, това е директорът, а за разкопки, които се извършват от чужденец, трябва да се определи и един испански директор;
- вид на разкопките;
- срок за извършване на дейностите;
- място, където ще се депозират откритите материали;

- форма за публикуване на резултатите от разкопките, финансирани изцяло или отчасти с публични средства и/или форма на публикуване в случаите на частно финансиране;

- изрично препращане към нормативните актове за прилагане на установените в тях задължения.

Задължения на лицата, получили разрешение за извършване на археологически разкопки:

- да спазват при провеждането на разкопките нормативно установените изисквания и условията на даденото разрешение;

- да уведомят компетентния орган поотделно за началото и края на теренните работи;

- лично да ръководят дейностите, приемайки отговорността при провеждането на разкопките. Когато се налага директорът да отсъства по време на разкопки, необходимо е да делегира временно функциите си на лице, което отговаря на необходимите изисквания за титулуване, специализация и познаване на природата на находката, като това бъде отбелязано в полевия дневник;

- да водят полеви дневник. Полевият дневник се води от директора на разкопките и в него се отбелязва прогресът и развитието на разкопките. В него изрично се отбелязват началото и краят на разкопките;

- да депозират откритите предмети в съответния археологически музей в зависимост от местонахождението на находката. При приключване на разкопките или на съответна тяхна отделна фаза се извършва детайлно инвентаризиране на откритите археологически материали, които се придружават с графична документация. Този инвентар се подписва от директора на разкопките. Откритите материали в срок от четири месеца се депозират в съответния музей – надлежно инвентаризирани, каталогизирани и обвити в подходящ материал, в оптимално състояние за тяхното консервиране. За тази цел се съставя протокол за тяхното предаване и депозиране, който се подписва от директора на разкопките и директора на съответния музей;

- да обозначат всички открити части и останки в находката, отбелязвайки година, стратиграфска референция и номерирайки съответния предмет;

- да предадат на компетентните органи полевия дневник и доклад за извършените разкопки.

По отношение на доклада е нормативно определено неговото необходимо съдържание. Той трябва да посочва:

- ситуираност или структура на находката, специфицирайки нейната еколожка и географска среда, достъп, географски координати и надморска височина. В подводните находки се отбелязват дълбочината и характеристиките на дъното;

- историческа хронология и предходни разкопки;
- мотиви за разкопките и цели;
- програма на извършените дейности и използвана методология;
- заключения и изводи: интерпретиране на разкопките и историческия контекст;
- приложение на резултатите и заключенията от извършените анализи.

В случая на откриване на находки докладът трябва да съдържа още:

- инвентар на открития материал с приложение за датировки;
- аналитичните изводи, които са направени;
- описание и изследване на находките, придружени от ситуирането на местността спрямо топографския план на терена;
- скици на най-представителния материал и снимки.

При представянето докладът се счита за приет, при положение че компетентният орган не се противопостави в срок от три месеца на автора му. Компетентният орган, предоставил разрешението за извършване на разкопките, си запазва правото да публикува или разпространява доклада в националните или чуждестранни медии, независимо от правата на интелектуална собственост.

Мерки за консервиране

Когато е необходимо да бъде запечатана една археологическа находка или да се приемат други подобни мерки с цел консервация или защита, директорът на разкопките е длъжен да състави доклад за причините, довели до това, и предложение за мерките, които да се предприемат, изпращайки го на компетентния орган.

Удължаване на даденото разрешение

Начално фиксираният срок за извършване на разкопки може да се удължава еднократно чрез изрично разрешение за период с максимална продължителност като тази по старото разрешение. Искането трябва да се формулира от заинтересованото лице преди изтичането на началното разрешение. Докладът на извършените разкопки се замества от временен доклад за дейностите, които са извършени до този момент, както и от едно копие на инвентара на археологическите и палеонтоложки материали и обекти, открити до този момент, когато има такива.

Суспендиране или отнемане на дадените разрешения за извършване на археологически разкопки

До тази мярка се стига, когато резултатите от извършените проверки на разкопките обосновават нейната необходимост, при наличие на едно от следните основания:

- няма придържане към одобрения за разкопките проект;
- разкопките не се извършват научнообосновано;
- разкопките не са надлежно регистрирани и документирани;
- установено е предоставяне на фалшиви данни;
- извършено е друго нарушение на установения режим.

В зависимост от тежестта и въздействието на нарушението се определя едната или другата мярка (суспендиране или отнемане на дадените разрешения), като мерките на отнемане на разрешението се прилагат, когато нарушението е довело или е възможно да доведе до загуба или непоправимо разрушаване на материалите – обект на разкопките, или

когато субектът се е разпоредил с тях по начин, който пречи да се приложи научен метод.

Контрол върху разкопките

Контролът се упражнява от компетентния орган в полето на археологическото наследство и се изразява в:

- контрол върху правилното провеждане на дейностите според разрешения проект, както и върху изпълнението на условията на даденото разрешение и на приложимото законодателство. Контролът се извършва чрез проверки и присъствие на територията на находката;
- контрол върху откритията на археологически материали, за да могат да се установят във всеки един момент дейностите, подлежащи на инвентаризиране, и правилното използване на полевия дневник.

Валидността на предоставено разрешение за разкопки изтича в следните случаи:

- с изтичане на срока, за който е предоставено;
- когато извършването на дейностите не започне в едномесечен срок от предоставянето на разрешението;
- когато разрешението бъде отменено поради неспазване на законовите изисквания;
- поради изгубване на субективните качества, които се изискват от получателят на разрешението;
- в случаите, когато поради форсмажорни обстоятелства продължаването на разкопките е невъзможно.

Спешна процедура

Тази процедура се прилага в случаите, когато съществува риск от непосредствено разрушаване на находката, както и в случаите, когато археологическото значение на дадена местност се определя от случайни находки на остатъци. Във всички случаи те се характеризират с изключителен характер и целта е да се предотврати загубата на възможни

находки. Спешната процедура се изразява в редуциране наполовина на срока за разкопките.

Законодателство на Кастилия-Леон

Във връзка с правната уредба на археологическите проучвания в Испания и с оглед придаването на по-голяма обективност на настоящия анализ ще бъде разгледана и нормативната материя в областта на още една испанска автономна общност – Кастилия-Леон, чието автономно законодателство е в значителна степен изчерпателно предвид богатството ѝ на археологически ценности. Законодателството си поставя основната задача да установи плановост в областта на археологическите и палеонтологички изследвания, както и да осигури използването на подходящи методи за ефикасна консервация и строго научно експлоатиране на богатите и изобилни находки.

Компетентен да дава разрешение, подновяване, суспендиране и отнемане на предоставено разрешение за археологически и палеонтологички разкопки е Съветът по образование и култура чрез Главната дирекция по културно наследство, съгласувано със Съвета за археологически изследвания на Кастилия-Леон.

Следните лица и организации могат да представят молби за извършване на разкопки:

- университетски факултети на територията на автономната общност;
- археологически музеи и музеи на изящните изкуства, които са на територията на общността;
- други научни институции с признат престиж, занимаващи се с археология;
- други изследователи, които подават молби чрез президента на Съвета за археологически изследвания на общността. Това може да става, в случай че съществуват основателни причини, които пречат молбата да се подаде чрез някоя от предходно изброените тук институции.

Молбите се формулират през последното тримесечие на годината, предхождаща тази, за която се иска извършването на разкопки, по нормативно определен и приложен образец. При първо изследване молбите трябва да бъдат придружени от доклад, който обхваща следната документация:

- молба от директора на разкопките;
- автобиография на молителя;
- доклад на научната институция, която оценява опита на молителя;
- научна обосновка на дейностите, които се предлага да бъдат извършени;
- доклад за обекта, който съдържа следните данни: локация (точните координати според топографската карта на Испанския географски институт), придружена с карта на провинцията, на която обектът се отбелязва в детайли с привързване към съответната община;
- описание на обекта;
- епоха или цивилизация, към която принадлежи обектът;
- материали и доказателства за необходимостта от извършване на разкопки. Тук се включват: планиране на дейностите, които ще се извършват през годината; детайлизиран бюджет на разкопките; екип за теренните, лабораторните дейности и последващото изследване; продължителност на разкопките; собственост на имота, където ще се извършват разкопките, като се посочва дали е налице разрешение на собственика за това; данни дали директорът на разкопките извършва и други разкопки извън територията на общността.

Молителите, които искат да подновят започнати разкопки, трябва да приложат в допълнение към гореизброените изисквания:

- документ за депозиране, установяващ инвентаризирането на откритите археологически и/или палеонтоложки материали в курса на разкопките. Този документ се издава от съответния археологически музей на територията на автономната общност;
- доклад за извършените дейности по време на последните разкопки;
- план за дейностите за последващите разкопки.

В случай че не се иска подновяване на разрешението, остава задължението за предаване на доклад за извършените дейности по време на последните разкопки.

Разрешенията за разкопки са общовалидни до 31 декември на съответната годината, освен ако изрично не е отбелязано друго. Когато започва, както и когато приключва разкопките, директорът е длъжен да съобщи за това на компетентния орган. След приключване на разкопките придобитите археологически и/или палеонтоложки материали се предават в 6-месечен срок на съответния археологически музей. Този срок може да се удължава от компетентния орган, когато основателни причини налагат това.

С срок до 5 години от започването на разкопките директорът е длъжен да представи пред компетентния орган научен доклад за извършените дейности, към който прилага оригиналната документация, която има значение за изследването, и полевия дневник, планове и фотонегативи, без чието представяне не би могъл да получи подновяване на разрешението. Компетентният орган разглежда научното ниво на доклада и може да предложи неговото публикуване.

Когато разкопки се извършват от чужденци, е предвидено изискване да бъде назначен и един испански директор, подпомаган от свой собствен екип. Докладите от такива разкопки се изготвят на официален испански език и за тях важат общоустановените изисквания.

В Кастилия-Леон е нормативно уредено и използването на детектори за метал предвид опасностите, които крие това. Търсенето без разрешение на археологически материали от отделни лица с помощта на детектори за метал представлява една от най-често срещаните причини за разрушаване и в някои случаи за тотално погубване на археологическите находки. В последните години тази ситуация се е влошила заради зачетилото изваждане на метални обекти, без съмнение с висока стойност, което ги лишава от контекста на находка. Тази, за съжаление, твърде разпространена практика е предмет на дебат и в Съвета на Европа: с препоръка 921 (1981) за детекторите за метал Европейската общност, бидейки сериозно обезпокоена за запазването на своето богато наследство, е взела мерки за регулирането на използването на детектори за метал, с които се локализира археологически останки.

За извършването на *археологическо изследване* на територията на Кастилия-Леон е необходимо разрешение на компетентния орган. Нормативно определено е какво се разбира под археологическо изследване – понятието включва две категории:

- подводните или повърхностни изследвания без разместване на земни маси, насочени към изучаване и изследване на данни за исторически

или палеонтоложки останки или за свързаните с тях геоложки компоненти;

- използването на апарати, които да позволяват откриването на метални обекти за издирване на обекти, за които е приложима археологическа методология при изучаването им.

Ползвателите на детектори за метал, които не разполагат с разрешение за ползването на последните и открият находки, обекти или материални останки на релевантни за археологията предмети, са длъжни, наред с всеки друг откривател, да съобщят незабавно за това на компетентния орган. Откритите по този начин обекти остават публична собственост и за тяхното изваждане се изисква изрично административно разрешение.

Администрацията на Кастилия-Леон предоставя безплатно заверени копия от декрета, уреждащ използването на детектори за метал от търговците или дистрибуторите на дребно.

Ако не е предвидена наказателна отговорност за конкретното нарушение, състоящо се в нарушаване на разпоредбите на декрета, се налага административно наказание, както и за последващото разместване на земни маси на мястото, където са намерени въпросните находки, за чието откриване не е надлежно съобщено.

АРЖЕНТИНА

В Аржентина правната уредба на археологическото наследство е дадена заедно с уредбата на палеонтоложкото наследство. Основните нормативни документи, които имат за предмет уреждането на въпросите на археологическото и палеонтоложкото наследство, са Закон № 25743 и Декрет 1022/2004, като тези два нормативни акта имат своята юридическа основа в чл. 99 на Конституцията на Аржентина.

Основната цел на Закон 25743 е „опазването, закрилата и защитата на археологическото и палеонтоложкото наследство като интегрална част от националното културно наследство, както и научното и културно възползване от същото“. Отделните провинциални единици в Аржентина, Буенос Айрес като автономен град и самата нация носят отговорност за приложението на Закон 25743, като декларативно е предвидено, че защитата на наследството е изключителна отговорност на нацията.

Терминът „наследство“ не се употребява според класическото му възприемане от гражданското право (което го определя като сбор от имуществата на едно лице), а следва латинската традиция на сбор от имущества, наследени от родителите, в пряк смисъл. Наред с това то се определя и от критерия, че това наследство трябва да бъде запазено за други лица, настоящи или бъдещи, което предполага неговото отежняване, налагане със задължения и ограничаване на разпореждането с него.

Член 41 от Конституцията на Аржентина предвижда, че „компетентните органи вземат мерки (...) за опазването на природното и културно наследство (...)“. Още с реформата в Гражданския кодекс от 1968 (чл. 2340, ал. 9) е декларирано, че археологическите и палеонтоложките руини и находки са публична собственост. От своя страна Закон 12665 за историческите местности и монументи забранява да се намалява историческото и художествено-историческото значение на местностите, монументите и недвижимите частни обекти, които компетентният държавен орган квалифицира като такива. В следствие властта следва да се намеси в тяхното поправяне, реставриране и отчуждаване (чл. 4). Те биват декларирани като обекти, подлежащи на експроприиране. Наред с това, когато тяхното запазване предполага ограничение на собствеността, техните собственици имат право на обезщетение (чл. 3).

Предходният Закон 9080, който е отменен от новия Закон 25743 за закрила на археологическото и палеонтоложко наследство, е възлагал на нацията собствеността върху археологическите и палеонтоложки руини

и находки, представляващи научен интерес (чл. 1), и е прилагал спрямо тях следните ограничения:

- Право да се използват и експлоатират единствено с министерско решение;
- Право да се използват от научните институции (чл. 4);
- Забрана за износ на техни елементи (чл. 5);
- Деклариране на антроположките, археологическите и палеонтологички обекти като предмет на отчуждаване за нуждите на националните музеи (чл.7);
- Задължение на държавата за обезщетяване на собственика на земята, когато запазването на руините предполага учредяването на сервитут (чл.3).

Археологическото наследство е определено в новия Закон 25743 чрез изброяването на обектите, които го съставят, а именно движимите и недвижими обекти или следи от каквато и да е природа, които се намират на земната повърхност, в земните недра или са потънали в националните води, и които могат да предоставят (т. е. са носители на) информация за социокултурните групи, които са населявали държавата от периода на предколумбова Америка до съвременните исторически периоди. По този начин аржентинският закон определя обектите от археологическото наследство, като прилага за основен критерий периодът на тяхното възникване.

Компетентни органи по администрирането на археологическото наследство и разпределението на правомощия

Исклучителни правомощия на *централната власт* са:

- Защитата на археологическото и палеонтологичко наследство. Във връзка с това тя трябва да приеме мерките, водещи за тяхното запазване, изследване и насърчаване на популяризирането им. Декрет 1022 дава определение на понятието защита, като отбелязва, че под защита, осъществявана от националната държава, се разбира:

- юридическата или правна закрила на цялото археологическо и палеонтологичко наследство на националната територия отвъд правото на собственост и

- защитата и опазването на наследството, което се осъществява от компетентните органи от всяка една юрисдикция.

- Упражняването на защита и охрана на археологическото и палеонтоложко наследство в международен обхват, чрез препястване и санкциониране на неговия нелегален внос и износ. Във връзка с това централната власт предприема действия за връщането на археологическите и/или палеонтоложките обекти в съответната държава, от която произходит.

Националният компетентен орган, който е натоварен с тези правомощия във връзка с археологическото наследство, е Националният институт по антропология към Националния секретариат по култура. Неговите правомощия се изразяват в следното:

- създава и организира Националния регистър на археологически обекти, находки и колекции, както и този за палеонтоложките такива, чрез информацията, която изисква от местните власти;

- създава Национален регистър за нарушители на правилата, установени за археологическото наследство;

- установява съответните отношения на координация и съвместна дейност с компетентните провинциални органи на полето на археологическото наследство.

Националният институт създава със свое вътрешно решение Национален регистър на археологическите находки, колекции и обекти, както и регистър на нарушителите и повторните нарушители в тази материя. Във връзка с режима на функциониране на регистъра Декрет 1022 предвижда, че наред с бюджетното предвиждане на средства за неговия персонал следва да се установят и средствата, които ще се придобиват от услугите, които ще се предоставят.

Освен че изпълнява функция на първо ниво по отношение на обектите, колекциите и находките, Националният регистър функционира и като второ ниво по отношение на обектите, колекциите и находките на останалите юрисдикции, които изпращат съответната информация за тях с цел осигуряване на нейното концентриране. Регистрационното вписване не създава автентичност, а регистрационните доклади не сертифицират автентичност спрямо вписаните обекти или колекции. В регистъра трябва да се отбелязват и копират всички данни, касаещи археологическото наследство. Компетентните органи могат да извършват проверки или да привличат вещи лица за предоставяне на специални

познания, които сметнат за необходими, както и да отказват вписване на обекти, когато преценят вписването за недопустимо. Възникналите противоречия се решават според действащите административни процесуални правила във всяка юрисдикция.

Провинциите и автономното управление на Буенос Айрес – град, имат следните изключителни правомощия:

- да създадат компетентния орган, който ще е натоварен с прилагането на закона за закрила на археологическото и палеонтоложко наследство, или да възлагат тези функции на вече съществуващ орган;
- да организират в полето на съответната им юрисдикция по един регистър на археологически обекти, находки и колекции, и на палеонтоложките такива, като за предпочитане се основават на приетата методология от компетентните органи за улесняване на по-добрата национална координация;
- да създадат регистър за нарушителите в археологическата и палеонтоложка материя;
- да дават разрешения чрез компетентните си органи за изследванията и проучванията;
- да уеднаквяват правните си уредби в областта на разрешителните режими, нарушенията и наказанията с цел централизация на информацията и предоставянето ѝ на националните или регионални органи, когато те я потърсят;
- да създават местни делегации в рамките на своята юрисдикция с цел най-ефективно изпълнение на правните норми на Закон 25743;
- да съобщават на Националния институт по антропология и на националния компетентен орган по материята на палеонтологията за предоставените разрешения и концесии, както и за извършените нарушения и наложени наказания. И тук това се прави с цел да се постигне централизиране на информацията;
- да съобщават на компетентния национален орган за дадените разрешения за износ на археологически обекти и колекции и палеонтоложки останки с цел да се даде възможност за тяхното опознаване и за прилагане на необходимите мерки за случаите, в които трябва да се осигури тяхното възстановяване и връщане в държавата.

В отделните юрисдикции действат местни правни норми, които синхронизират законодателството в регистрационната материя, материята на разрешенията/концесиите, нарушенията и наказанията с уредбата, дадена в Закон 25743.

Централната власт, провинциите и автономното управление на Буенос Айрес – град, разполагат с правомощията да определят и приемат свои политики и мерки за постигането на единно законодателство и административна организация в рамките на националната територия, които, отчитайки местните особености, да улесняват по-ефективната закрила и изследване на археологическото и палеонтоложко наследство.

Полицейска власт се упражнява според функционалното разпределение, очертано по-горе, и държавата може да съдейства чрез полицията на провинциите по тяхно искане.

В преходните и заключителни разпоредби на закона е предвидено, че националните университети и научни организации с престиж в областта на археологическите и палеонтоложки изследвания съгласуват с компетентните по закона органи дейността си за закрила и популяризиране на археологическото и палеонтоложко наследство. Това съгласуване следва да осигури участието на националните университети и научни организации в оценяването и администрирането на разрешения/концесии, избор на наблюдатели, определяне на наследствен модел, запазване на наследството и контрол.

Чрез Декрет 1022/2004 в Аржентина се установява, че Националният институт по антропология и Музеят на Аржентина по природни науки „Бернардино Ривадавия“ са органите, които на национално ниво прилагат установените правила за запазването и закрилата на археологическото и палеонтоложко наследство. Със същия декрет се създават и националните регистри за археологически и палеонтоложки находки, колекции и обекти, както и за нарушителите в материята на наследството.

Собственост върху археологическите и палеонтоложките обекти

Тези обекти са публична държавна, провинциална или общинска собственост според териториалната област, в пределите на която бъдат открити, по силата на установеното в чл. 2339 и 2340, ал. 9 на Гражданския кодекс и чл. 121 на националната Конституция.

Материалните археологически и палеонтоложки следи, произхождащи от извършени регламентирани разкопки, или тези, които са предмет на конфискация, преминават в съответно държавна, провинциална или общинска власт, като компетентните органи определят тяхната най-адекватна съдба и фиксират пространствата, отговарящи на задължителните изисквания за осигуряване на тяхното запазване. Националният институт по антропология и Секретариатът по култура установяват минималните условия за депозирането на археологическите обекти, партиди и колекции от всеки регион, държейки сметка за индивидуалните им особености. Юрисдикционните органи могат да искат спазването на особените условия.

Официален регистър за археологически и палеонтоложки находки

Собствениците на имотите, в които се намират археологически и палеонтоложки находки, както и всяко друго лице, което ги намери, трябва да съобщят за тях пред компетентния орган с цел вписване в съответния регистър.

Когато компетентният орган впише в регистъра си нова находка, той следва да съобщи обстоятелството за вписването на собственика на терена, където находката се намира, независимо дали собственик е физическо лице, юридическо лице или община. Това вписване не предполага промяна в правото на собственост върху имота на отделното лице или на държавната национална, провинциална или общинска власт.

Всяко физическо или юридическо лице, което при извършването на разкопки с цел осъществяване на строителни, индустриални, земеделски или други подобни дейности открие археологически находки или обекти, е длъжно да съобщи за това на компетентния орган. Същите лица носят отговорност за запазването на тези обекти и находки, докато компетентният орган се намеси и се заеме с тях. Задължението за съобщаване на откритието е свързано със задължение за спиране на всякаква дейност на даденото място, докато компетентният орган за съответната юрисдикция предприеме предвидените в закона действия за взимане на необходимите мерки (които до този момент са задължение на собственика на имота) за запазването на археологическата/палеонтоложка находка и/или обект.

В съответните случаи собствениците на недвижимите имоти дават съгласие за периода и особеностите на заемането (влизането на компетентните органи на територията на имота и извършването на дейности-

те по изследването и запазването на открития там обект), а в случай на непостигане на съгласие се правят постъпки за временното заемане или налагането на сервитут по силата на законите на съответните юрисдикции, наред със съдебни мерки, които могат да се искат при наличието на спешни причини.

Когато физическо или юридическо лице експлоатира в търговската си дейност материали, които би могло да съдържат находки от вкаменелостен материал (варовици, глини и пр.), следва предварително да се вземат проби, чийто обем се определя от компетентния орган. Тези проби се депозират за изследване в съответните музеи, национални или провинциални научни институции според съответната юрисдикция.

Ако в процеса на изпълнение на публични или частни дейности, които предполагат преместване на земни маси, се открият археологически вкаменелости и обекти или се узнае, че дадени сектори, региони или зони съдържат археологически и/или палеонтоложки находки, които поради своя размер, стойност като наследство, научна стойност и/или състояние на запазено изискват специални грижи, цялостна или частична закрила, дейности по спасяване и опазване, компетентният орган може да поиска намесата на органите на изпълнителната власт с цел да приеме мерки за спиране на работите (вкл и проектирането) окончателно или временно според случая. В срок от 10 дена от съобщаването компетентният орган трябва да постанови оглед на мястото, където се намира обектът или находката, и да се заеме със случая. Лицето или организацията, отговорна за извършваната дейност, се освобождава от отговорност. Ако не се извърши оглед, лицето или организацията трябва да идентифицира пред компетентната местна власт мястото, където са открити обектите, и да ги предаде на компетентния орган.

Недвижимите регистрирани археологически и палеонтоложки обекти, намиращи се в рамките на имоти, които са частна собственост, са предмет на постоянен контрол от страна на компетентния орган, който може да ги преглежда винаги, когато прецени това за подходящо, като собствениците или лицата, които носят отговорност за тях, не могат да се противопоставят на това.

Официален регистър на археологическите обекти и колекции и палеонтоложки останки

Физическите или юридическите лица, които преди влизането в сила на Закон 25743 са стопанисвали археологически обекти и колекции и

палеонтологички останки от какъвто и да е материал или качество, трябва в срок от 90 дни от влизането в сила на закона да ги обявят с цел вписването им в Националния регистър, като остават техни собственици. След изтичането на този срок се смята, че държането на археологическите или палеонтологички материали е придобито след установения срок и следователно те са с незаконен произход, което е основание за тяхната конфискация. Обявяването трябва да се извърши писмено, според установените в различните юрисдикции административно-процесуални изисквания и трябва да включва необходимите описателни елементи за идентифицирането на археологическите колекции и обекти според изискванията, които налага компетентният орган.

Националният регистър предоставя информация за конкретен регистриран обект само при поискване, след предварително съгласие на съответните компетентни органи и при установяване на правния интерес на молителя.

Минимално необходимо е при обявяването на тези обекти те да бъдат идентифицирани, да се декларира техният произход, придобиване, брой, състояние, данни за владелеца и място на депозиране, като в случая на частни лица тези обекти трябва да бъдат придружени и с фотографски или цифров материал. Това задължение за обявяване тежи върху всяко физическо или юридическо лице, което притежава в момента или придобие в бъдеще споменатите обекти.

Компетентният орган инвентаризира обявените колекции, обекти и останки, като посочва името и адреса на владелеца им, мястото им на съхранение, природата и описанието на всеки един обект, като всичко това трябва да бъде придружено с графичната и фотографска документация, позволяващи тяхното идентифициране.

Археологическите обекти и колекции и палеонтологички останки, вписани в Националния регистър, могат да се прехвърлят единствено на безвъзмездно правно основание по наследство или чрез дарение на научни институции или на публични, национални, провинциални, общински или университетски музеи. Във всички случаи е нужно това да се съобщи на компетентния орган в 90-дневен срок с цел вписване на промяната в обстоятелствата в съответния регистър.

Собствениците на археологически обекти и колекции и палеонтологички останки, вписани в Националния регистър, не могат да ги отчуждават на възмездно правно основание без предварително и приоритетно да ги предложат по достоверно установим начин на съответно държавната национална или провинциална власт. Държавата е длъжна да се произ-

несе в срок не по-дълъг от 90 дни за приемане на предложението или за директно придобиване на колекцията или обекта, разпореждайки чрез компетентния орган справедлива цена. При положение че отчуждителят не е съгласен с определената цена и е твърд в намерението си за отчуждаване, той трябва да поиска от съда да определи стойността и да разреши спора за разликата. Ако компетентният орган не се произнесе в срок от 90 дни или се произнесе, като покаже, че не се интересува от придобиването, отчуждителят може да разполага свободно с обекта, заявявайки пред регистъра новите обстоятелства за отбелязване и вписване.

За нищожно се смята всяко отчуждаване, извършено в нарушение на описаните по-горе правила, като компетентният орган може да налага глоба не по-висока от 50% от стойността на обекта. Тази глоба може да се налага на отчуждителя и на приобретателя, които са солидарно отговорни. Археологическите или палеонтоложки обекти се конфискуват, докато не бъде платена глобата.

Компетентните органи могат да разрешават временното държане на археологическите или палеонтоложките обекти на научни изследователи или институции за определен срок с цел улесняване на тяхното изследване. Органите контролират заетите обекти, независимо дали те се намират във или извън териториалната им юрисдикция.

Частните собственици или владетци на регистрирани археологически обекти или колекции или палеонтоложки останки трябва да разрешават достъпа до тях по начин, съвместно определен с компетентния орган. Ако не се постигне съгласие с тях за предоставянето на достъп до материала, компетентният орган може да претендира за това по съдебен ред.

Разрешения / концесии

За извършването на какъвто и да е вид проучвания и изследвания на археологически или палеонтоложки находки е необходимо предварително разрешение (концесия) от съответния компетентен орган, в юрисдикцията на който се намират тези находки. Копие от административните актове, които разрешават извършването на археологически изследвания, трябва да се изпрати на Националния регистър.

Молбите за извършване на подобни проучвания и/или изследвания следва да съдържат поне следните реквизити:

- име и адрес на лицето/лицата или институциите (местни или чужди), които се явяват молители. Необходимо е да се укаже, че тези лица или институции имат научен характер и нямат стопански цели;

- да се посочи научният персонален състав, който ще вземе участие, който трябва да бъде подходящ с оглед на научните задачи, които трябва да бъдат осъществени;

- да се посочи подпомагащият персонален състав и другите участници в проучването с тяхната съответна лична идентификация и минал опит, относим към дейността по предстоящото изследване;

- топографска карта или схема с точното определяне на мястото или местата, където ще се провежда проучването;

- целите на дейността, нейните научни и културни достижения, логистичните средства и възможности, с които ще се действа;

- план за работа с методологията, която ще се използва, и всякаква друга информация, която да позволява на компетентния орган да оцени предварително целите и резултатите на изследването;

- датите, етапите и периодите на продължителност на дейността;

- други изисквания, които могат да възникнат по последващото извършване на изследването.

Извън задължението за тези реквизити остават изследователите, които представят акредитирани и одобрени от официални, университетски, национални или провинциални научни органи планове за работа.

Официалните научни институти или националните или университетски такива трябва да удостоверят, че работните планове на изследванията, дипломни работи, дисертации и упражнения отговарят на горепосочените изисквания. За даването на разрешение за извършване на археологически изследвания е необходимо дейностите по изследването да са възложени, управлявани или под отговорността на лица, чийто професионални качества в областта са признати от професионални сдружения, национални университети или академии. Компетентните органи от съответните юрисдикции си запазват правото да дават или да отказват исканите разрешения/концесии според това дали са изпълнени законните изисквания или по целесъобразност.

Когато се иска разрешение от чуждестранен изследовател или научна институция, наред с всички изисквания е необходимо молителят да работи с някоя университетска или държавна научна институция, както и разрешение от националното правителство.

Когато изследванията се извършват в имоти частна собственост, при получаването на разрешение молителят прилага към същото писмено съгласие на собственика на имота или на притежателя на правото на ползване. При невъзможност за получаване на съгласие се прилага институтът на временното заемане и учредяването на сервитут. Правоприлагащият орган може да изисква предприемането на съдебни мерки за консервация съгласно предвиденото в закона и правилата в отделните провинции.

Компетентният орган разполага със срок от 30 дни, за да се произнесе по молбата за разрешаване на археологическото проучване. Разрешенията се дават за максимален срок от три години. След изтичането на този срок е необходимо ново разрешение. Ако компетентният орган откаже да даде разрешение, заинтересуваният може да обжалва отказа пред по-висшия административен орган, чието решение е окончателно. Обжалването на актовете, с които се отказват разрешения, става според действащите административни правила във всяка провинция.

Когато е дадено разрешение на конкретно лице или институция, друго такова за същия сектор не може да се предоставя, освен ако концесионерът не разреши. Компетентният орган разрешава извършването на интердисциплинни дейности и може да прави изключение от реда, предвиден в закона.

Собственикът на недвижим имот, в който се намират археологически движими или недвижими останки или антроположки такива, или лицето, в полза на което съществува право на ползване върху имота, има правото да изисква от претендиращия да извършва разкопки в терена на неговия имот писмено да удостовери даденото разрешение, за да позволи извършването им.

Всички монументи, археологически обекти и палеонтоложки останки, които бъдат открити в процеса на изследване, са публична държавна собственост, провинциална собственост или такава на автономното правителство на Буенос Айрес – град. Концесионерите могат, с цел изучаване, да придобиват временното държане на обектите, произхождащи от разкопки, за период не по-дълъг от 2 години, като в този случай те трябва да съобщят за мястото, където обектите се съхраняват.

Лицата или институциите концесионери трябва да обявят с данъчна цел и да регистрират пред компетентния местен орган всички обекти и материали, които са извадени от разкопките. Те също трябва да приключат изследванията в срок не по-дълъг от 1 година, да предадат документиран научен доклад заедно с резултатите от изследването и копие от свързаните с него публикации. Компетентният орган може да избира наблюдатели с цел да се упражнява контрол върху изследванията и да се осигури систематичното извършване на съответните дейности.

Във всички случаи на предоставяне на разрешение за изследване, решенията на компетентния орган (включително решения по жалби и молби на собствениците на имотите) трябва да бъдат мотивирани и издадени в срок не по-дълъг от 30 дни.

Неизпълнението или нарушението на гореописаните правила се санкционира със спиране до 6 месеца или отмяна на даденото разрешение.

Ограничения на частната собственост

Когато археологическите или палеонтоложки обекти се намират в имоти частна собственост, компетентният орган определя съвместно със собствениците на имотите необходимото за улесняване на изучаването и/или запазването на находката.

По причини от обществен интерес компетентният орган може да разпорежи временното заемане на имоти частна собственост, в които се намират археологически обекти или палеонтоложки останки. Подобна възможност за заемане, освен в случаите на неизбежна опасност, трябва да се предвижда със закон. Заемането не може да бъде за повече от две години и трябва да се определи справедливо обезщетение на собственика на имота. В случай на непостигане на съгласие със собствениците, компетентният орган във всяка юрисдикция има правомощието на основание на закона да предприеме временното заемане на имота за целите на изследването.

В случаите когато запазването на археологическите обекти или палеонтоложките останки налага учредяването на безсрочен сервитут върху имотите, в които се намират споменатите обекти, тази възможност трябва да се предвиди от компетентните съответно централни или провинциални органи със специален закон, като наред с това се предвиди и обезщетение на собствениците на имотите. В случаите на безсрочен сервитут се предприемат същите действия, както при временното заемане на имота.

Нарушения и санкции

Нарушенията на закона се санкционират по следния начин:

- Предупреждение;
- Глоба в размер от минимум 10 процента до три пъти стойността на обектите, предмет на неправомерното поведение. Централната изпълнителна власт установява размера на паричната глоба в случаите, когато е невъзможно или трудно да се определи стойността на обекта. За определянето на глобата се взема предвид тежестта на нарушението и дали извършителят го е извършил повторно. Когато определянето на стойността на обекта е трудно или невъзможно, се налага глоба, която може да варира в своя размер между десет и сто минимални работни заплати – според тежестта на нарушението;
- Конфискация на археологическите и палеонтоложки материали и/или на инструментите, използвани за извършването на нарушението;
- Лишаване от право да се извършват археологически проучвания;
- Отмяна или отнемане на разрешението за извършване на археологически изследвания;
- Лишаване от право;
- Временно или окончателно спиране на дейността.

Лицата, които извършват за себе си или възлагат на трети лица да извършват дейности по изследване, разместване или разкопаване на археологически и палеонтоложки находки без разрешение, се наказват с глоба, размерът на която се определя според степента на извършената промяна в обекта, а събраните обекти се конфискуват, дори и когато се намират във владението на трети добросъвестни лица. Ако поради степента на причинените щети е налице непоправима загуба за националното културно наследство, компетентният орган трябва да предаде на съдебната власт нарушителите.

Лицата, които случайно открият археологически или палеонтоложки материали на земната повърхност или в земните недра, както и в акваторията на страната, трябва:

- незабавно да уведомят компетентния орган и да му ги предадат; или

- да уведомят най-близката полицейска служба, която от своя страна уведомява компетентния орган.

Неизпълнението на задължението за уведомяване и укриването на такива материали е основание за предупреждение и възникване на задължение за вписване на обектите в Националния регистър в 30-дневен срок. Уведомяването може да се направи лично или по друг достоверен начин. То се установява чрез декрети, които се публикуват от Националния регистър в рамките на три дни в поне три високотиражни ежедневника. Във всички случаи събраните обекти се конфискуват.

Лицата, които пропуснат сроковете за вписване на археологическите колекции и обекти, придобити преди приемането на Закон 25743, се предупреждават и са длъжни да ги впишат в Националния регистър в 30-дневен срок от предупреждението. При неизпълнение обектите се конфискуват.

Неизпълнението на някое от установените изисквания за даване на разрешения или концесии е основание за налагане на глоба, която се определя според степента на нарушението. Когато концесионерът не се придържа към методологическите и научни правила или преследва различни от установените в разрешението цели, концесията може да бъде прекратена без право на обезщетение. Ако се установи, че концесионерът е нарушил закона и/или условията на разрешението, той може да бъде санкциониран и с временно или окончателно лишаване от право за получаване на нови разрешения/концесии, а също и с конфискуването на придобитите археологически и палеонтологички материали и на използваните в изследването средства.

На лицата, които след влизането в сила на Закон 25743 придобият или извършват търговска дейност с археологически и/или палеонтологички обекти, и на лицата, които получат такива обекти (дори и да са били добросъвестни), се налага глоба и конфискация на обектите. В случай на покупко-продажби, които се извършват в търговски образувания, съответното образувание може да бъде затворено временно или окончателно в случай на повторност.

Глоба се налага и на отделните публични или частни служители, лица или органи, които преместват или улесняват преместването на археологически или палеонтологички материали в рамките на страната без необходимото разрешение на компетентния местен орган според местонахождението на материалите, независимо от целта на преместването.

Компетентни да налагат установените в закона наказания са Националният институт по антропология, националният компетентен орган в областта на палеонтоложката материя и съответните провинциални органи.

Престъпления и наказания

Новият Закон 25743 добавя към Наказателния кодекс следните нови престъпни състави:

- извършването или нареждането на трети лица да извършват работи по изследване, преместване или разкопаване на археологически и палеонтоложки останки (чл. 46);
- транспортирането, складирането, покупката, продажбата, репродуцирането или по какъвто и да е начин търгуването с обекти, продукти или субпродукти, произхождащи от археологически и палеонтоложки национални или международни останки (чл. 48);
- внос и износ на археологически или палеонтоложки обекти, продукти или субпродукти, както и на такива колекции (чл. 49).

Пренасяне на археологически и палеонтоложки обекти

Археологическите и палеонтоложки обекти могат да се пренасят на национална територия с предварителното разрешение на компетентния местен орган чрез заемането им с цел проучване им и/или представяне за определен срок. Молителите трябва да съобщят за мерките, които ще се вземат за запазването на споменатите обекти, и да гарантират тяхното връщане в мястото им по произход и в състоянието, в което са били предадени. За всяка смяна на мястото, където е депозиран даден обект, е необходимо разрешение на компетентния орган.

Износът в чужбина на археологически и палеонтоложки обекти се извършва при същите условия – с разрешение на компетентния орган и като заем за целите на изследването или за популяризирането им в чужбина. Компетентният национален орган приема необходимите мерки, които да осигурят възстановяването и връщането на археологическите и палеонтоложки обекти, които са били изнесени навън. Наред с това органите на съдебната власт разполагат с правомощие, по силата на което могат да се противопоставят на всякакво пренасяне на обекти, когато преценят, че условията за възстановяването и връщането на последните не са задоволителни.

КОЛУМБИЯ

В рамките на колумбийската правната уредба, в търсене на най-близка форма за научно разбиране, законодателството е установило, че археологическото наследство се състои от знание за археологическия контекст или от структурно обхващане на материалните обекти, които законът определя като археологически въз основа на техния *произход, съдържание* или *период на създаване*, както и въз основа на научната, историческа и културна информация, на която те са носители.

Според колумбийската правна уредба на археологическото наследство то е съставено от движимите и недвижими материали и обекти, които произхождат от изчезнали култури или принадлежат към колониалната епоха, от човешки и органични останки, които са свързани с тези култури, геоложки и палеонтоложки елементи, свързани с човешката история и нейния произход, както и обектите, установени като такива в международните договори, по които Колумбия е страна.

Част от археологическото наследство са и тези материали и обекти от т. нар. *подводно културно наследство*, които отговарят на характеристиките, произхода и периодите на създаване, посочени по-горе; като такива те попадат под действието на същия режим на закрила и ограничения. Материалите и обектите на т. нар. подводно културно наследство са в частност кораби и галеони и тяхното съдържание, градове, некрополи, човешки останки от изчезнали култури, намиращи се на морското дъно, в териториално море, континенталния шелф или изключителната икономическа зона и морските акватории, които са част от националната територия.

Признаване и техническа концепция

Не се изисква археологическите обекти да бъдат предварително декларирани, за да получат защитен статут от правото, т. е. никой не може да претендира, че даден обект не е бил деклариран и поради това спрямо него са били упражнени действия в разрез с разрешеното. Въпреки това Колумбийският институт по антропология и история (ICANH) има изключителното правомощие да издава технически концепции (представляващи своеобразни актове) по отношение на материалните обекти с цел да определи дали те принадлежат към някоя от епохите или имат необходимия произход, за да се считат за археологически. Такова пра-

вomoщие могат да дават и други оправомощени институции в страната в координация с института (ICANH).

Изключително, законът предвижда, че когато се отнася до зони, които са с доказан археологически контекст, институтът може да ги обяви за „зони с археологическо значение“, след което за тях ще се прилагат определени ограничения и ще се създаде план за археологическо управление, който ще засегне управлението, но не и правото на собственост върху земята. По същия начин могат да бъдат обявени за принадлежащи към археологическото наследство движимите и недвижими обекти, носители на културна идентичност, които принадлежат към съществуващи местни общности, което от своя страна също изисква изключителното им предварително обявяване от страна на института.

По никакъв начин не могат да се подават искиове за забранено използване на обектите от археологическото наследство на основание несъществуване на предварителна техническа концепция за тяхния статут като такива.

Собственост върху археологическите обекти

Съобразно чл. 63 и чл. 72 на Конституцията обектите от археологическото наследство *принадлежат на нацията* и:

- са обявени за *неотчуждими* (извадени са от гражданския оборот, не могат да се купуват, продават или прехвърлят на никакво основание като покупко-продажба, завещание, завладяване);
- *не могат да се придобиват* (това не може да става по гражданския ред на никакво придобивно основание и ревандикационните искиове на държавата могат да се упражняват по всяко време, за да се иска тяхното връщане);
- са *необременими* (не могат да бъдат предмет на гражданска мярка, по силата на която да се дават като гаранция по търговски или граждански сделки, както и да се залагат или дават в обезпечение на дългове).

Още през 1931 г. чл. 1 от Закон 103 е прогласил публичната стойност на археологическите паметници и обекти и наред с това забранява продажбата и изнасянето на каквито и да било материали, които биха могли да бъдат предназначени за извършването на археологически и етноложки изследвания. От своя страна през 1959 г. Закон 163 обявява

за национално художествено и историческо наследство предиспанските паметници и гробници, както и другите обекти от специално значение за изучаване на минали цивилизации. Наред с това споменатият закон постановява, че при провеждането на каквито и да било минни проучвания, разместване на земни пластове или разрушаване на сгради, се гарантират правата на нацията спрямо историческите паметници и обекти от археологически или палеонтоложки интерес, които биха могли да се открият на повърхността или в земните недра. Законът също предвижда, че историческите и археологически паметници не попадат в категорията на чл. 700 от Гражданския кодекс, т. е. нямат качеството на „съкровище“, позволяващо да се придобива собственост спрямо предметите, които не принадлежат на никого.

Това специфично третиране от Конституцията, в което не се признават никакви преждепридобити права, се основава на това, че за разлика от дадени обекти, които могат да се произвеждат постоянно от обществото (като литературни, художествени или аудиовизуални творби), ценностите, произхождащи от изчезнали култури и минали епохи, не могат да се произведат в настоящето или бъдещето.

Този вид публична собственост се прилага и за подводното културно наследство, както и за онова с археологически или културен характер.

Държане на движими археологически обекти

При положение че археологическото наследство принадлежи на нацията, лицата, които на някакво основание имат фактическа власт над този вид обекти, имат гражданското качество на държатели.

Конституцията и Декрет 833 от 2002 г. признават съществуването на една огромна група от обекти в ръцете на отделни субекти и затова разрешават държането им да продължи, като се упражнява от този, който го е установил, стига предварително да се спазят изискванията за регистриране на тези обекти (предмет на доброволно държане) пред Колумбийският институт по антропология и история (ICANH) и след признаването на адекватна способност за тяхното запазване и управление от страна на държателя. Правната фигура на държането изключва тяхното прехвърляне или отчуждаване по какъвто и да е начин, както и тяхното обременяване или намерение за придобиване.

Декрет 833 от 2002 г. позволява държането на следните лица, ако са налице следните обстоятелства:

- на лицето, което е в държане на обекти от археологическото наследство отпреди влизането в сила на този Декрет 833 и ги е регистрирало преди влизането в сила на декрета;
- на лицето, което като държател на такива обекти ги е регистрирало през годината, следваща влизането на Декрет 833 в сила;
- на лицето, което открие или влезе в държане на този вид обекти след сроковете по предходните точки, когато съществува основателна причина за откриване или придобиване (напр. продукт на археологическо изследване или разкопки или случайно откриване), винаги когато въпросните обекти бъдат регистрирани и бъде поискано тяхното държане пред Института по антропология и история.

Случайно откриване на археологически обекти

Който по време на каквато и да е обичайна работа и по време на каквато и да е специфична дейност, която предполага преместване на земни пластове и изкопаване на археологически обекти, открие случайно археологически обекти, трябва незабавно да уведоми най-близките граждански и полицейски власти, които от своя страна трябва да съобщят за това на Министерството на културата или на Института по антропология и история през следващите 24 часа. Дейностите, по време на които е станало случайното откриване, трябва незабавно да бъдат спрени, за което, ако е необходимо, може да се намеси и публичната власт.

Откритите по случаен начин обекти се предоставят незабавно на института или на упълномощени от него органи. Откривателят може да иска от института да запази държането върху обектите. Както вече беше отбелязано, случайното откриване на обекти в никакъв случай няма характер на „съкровище“ по смисъла на чл. 685 и чл. 700 от Гражданския кодекс.

След като бъде уведомен за откритие на археологически обекти, Институтът по антропология и история предприема съответните технически проучвания на терена с цел да се приемат необходимите планове за археологическо управление. Това се координира с местните и специализираните власти.

Археологически разкопки и проучвания

Под проучване се разбира дейността по търсене, изучаване, изследване или друга подобна дейност. Под разкопки се разбира дейността по преместване или разместване на земни пластове с археологическа цел. И двете дейности могат да се разрешават изключително от Института по антропология и история или от органа, на който институтът делегира това правомощие, и имат за цел научното или културно изследване или запазване на археологически структури или на зони или места с археологически характер. Както при случайното откриване, откритите обекти в процеса на тези дейности трябва да се предоставят на института и по същия начин може да се поиска запазване на държането от съответния изследовател при предварителна регистрация и спазване на останалите изисквания, които осигуряват адекватно държане, охрана и закрила на обектите.

В тези случаи институтът има същите правомощия като в случая на случайното откритие.

Археологически обекти (обекти от културен интерес)

Член 4 от Закон 397 от 1997 г. (общият закон за културата) установява структурата на обектите и елементите, които образуват така нареченото национално културно наследство. Там с описателна цел се отбелязва, че националното културно наследство се състои от материални и нематериални обекти, ценности и свидетелства, които произхождат от колумбийската национална идентичност и които имат историческа, антроположка, лингвистична, философска, археологическа, литературна, музикална, сценична, свидетелстваща, музейна и каквато и да е друга подобна стойност.

В така определения абстрактно кръг от обекти някои от тях (поради своята особена символична, художествена, естетическа или историческа стойност) изискват особен режим, по силата на който могат да бъдат декларирани от Министерството на културата или от местните власти на основата на изработена концепция от Съвета за национални паметници или на неговите филиали за национални паметници по места (в случая на местните власти) като обекти от културен интерес, без оглед на техния материален или нематериален характер или техния произход и епоха на произхода.

Обектите от културен интерес могат да бъдат предмет на публична или частна собственост и веднъж декларирани, за тях се прилага специален правен режим, който предполага специална правна и материална закрила, икономически и данъчни привилегии, ограничения за материалното им засягане, разпореждане и преместване, както и специфична санкционна система. Археологическите обекти директно се обявяват от закона като обекти от културен интерес и за това им качество не е необходимо формално да бъдат декларирани като такива.

Ограничителен режим

Движимите и недвижимите обекти от културен интерес са предмет на система от ограничения и стимули, допълващи произтичащите от качеството им на „принадлежащи на нацията“ (неотчуждимост, непридобиваемост на каквото и да е основание и неотезжнимост). За целта за тях се прилага режимът, предвиден в чл. 11 на Закон 397 от 1997 г., според който тяхното преместване, разрушаване и реставриране, намеса и действия, които предизвикват промени в тях и ги засягат, трябва да бъдат разрешени от компетентните органи (Института по антропология и история или органите, които той упълномощи или с които координира). По същия начин тяхното изнасяне от територията на държавата се разрешава единствено с цел да бъдат публично изложени или научно изследвани и то само временно, за максимален срок от 3 години, със задължението за тяхното връщане обратно в държавата.

В случай на разрешаване на временния износ на археологически материали молителят и Институтът по антропология и история подписват договор, в който трябва минимално да бъде предвиден срок на разрешението, задължения на молителя и предмет на разрешението. Адресатът на разрешението трябва да учреди гаранция за изпълнението на задълженията по износа за стойност, която се определя от института. Граничните власти и образуванията по гранично посредничество изискват представянето на съответното разрешение от института в случай на износ на археологически обекти.

Както вече беше отбелязано, когато става въпрос за зони от археологически находки, институтът има право да ги декларира за „зони с археологическо значение“, според което се приема план за археологическо управление. Планът включва по обективно приложим начин сбора от отбелязаните ограничения по отношение на използването на земните недра, без да се засягат вещните права върху недвижимия имот и при

гарантиране на незасягането на археологическото богатство, което може да се открие там.

Проекти, които изискват план за археологическо управление

Планът за археологическо управление е техническото средство със задължително значение, издаден и одобрен от компетентния орган по отношение на особените археологически структури и движимите и недвижими обекти, влизащи в споменатото наследство или в зоните с археологическо значение, чрез които се установяват (официално или по инициатива на техните държатели) разрешените нива на намеса, условия на управление и планове за разпространение. По закон е задължително да се приемат такъв вид планове или да се свържат с други действия на общата администрация в някои случаи:

- когато се декларира зона с археологическо значение;
- когато се предвиди осъществяването на дейности в зона на археологическо значение и такива дейности изискват разрешение на органите по околната среда. В този случай компетентният орган, който следи за опазването на околната среда, трябва да се консултира с института по отношение на особения план за закрила. Въз основа на това компетентният орган по опазване на околната среда може да издаде лиценз, засягащ съответната зона;
- когато се предвижда реализиране на дейности по минни, въгледобивни и хранилищни проекти или проекти по инфраструктурата на каквато и да е зона. В тези случаи лицензът или каквото и да е друго разрешение от материята на околната среда, което е необходимо за извършването на дейността, се дава само след извършването на предварително проучване и археологическа оценка.

В който и да е друг случай и винаги, когато бъдат открити обекти в каквото и да е разместване на земни пластове (без значение дали е необходимо разрешение от органите на околната среда), действият принципът за осигуряване на правата на нацията върху археологическото наследство, който предполага задължението да бъдат спрени всякакви дейности и действия, докато компетентните власти не определят разрешеното ниво на намеса. Целият сбор на разгледаните мерки се прилага и при случайното откриване на обекти.

Регистър

Институтът поддържа регистър на обектите, съставляващи археологическото наследство (места, отделни части, структури). Той има за цел инвентаризиране, каталогизиране и културно информирание и се включва в Националния регистър на културното наследство, който се управлява от Министерството на културата. Този регистър трябва да се актуализира, за което трябва да се осъществят необходимите действия по координиране с другите културни звена или специализирани институции в различните териториални области.

Регистърът съставлява дейност, която може да се извършва официално от института или по молба на държателите на археологически обекти, които са длъжни да извършат регистрацията.

С цел по-голяма административна грижа и улеснение на лицата, извършващи законна търговска дейност, Декрет 833 от 2002 г. предвижда възможността за изработване на **копия** на материали, датиращи от предколумбовата епоха. В процеса на тяхното изработване върху тях трябва релефно да бъде отбелязана думата „Копие“. Това позволява да се избегнат подробностите по получаване на разрешения и лицензии за целите на износа и търговията.

Нарушения и санкции

Закон 397 от 1997 г., Наказателният кодекс, Националният кодекс на полицията и Дисциплинарният кодекс съдържат разпоредби в наказателната, дисциплинарна и вещна област за случаите на нарушения или престъпления, свързани с археологическото наследство. Покупко-продажбата или какъвто и да е друг прехвърлителен способ, случаите на намеса, повреждане, разрушаване, преместване, разместване или износ, когато се извършват не по надлежния ред, могат да се явят основание за налагане на наказания за престъпления като увреждане на чуждо имущество, кражба, злоупотреба с доверие и други видове нарушения, изрично регламентирани с правни норми.

Институтът има задължението да съобщава пред органите по наказателното разследване случаите за нарушения, които са му известни. Нарушения от държавни служители представляват тежки дисциплинарни нарушения.

Конфискация на обекти

Институтът може да налага административни мерки на конфискация на археологически обекти, по силата на които в определени случаи, описани в действащото право, тези обекти се връщат на нацията, без значение дали преди това е било разрешено държането на дадено физическо или юридическо лице. Оправомощените да конфискуват археологически обекти публични органи могат да извършват материалните действия по конфискация, когато обектите са предмет на забранено от правото поведение (неоправомощено засягане, износ или преместване, покупко-продажба), за което поведение се прилага административна процедура от института с цел да се вземе решение за окончателно конфискуване и налагане на парични санкции.

При задържане или материално конфискуване на археологически обекти в случаите на засягане, преместване, изследване, изкопаване, опит за износ или в случай на търговия с подобни предмети, те следва да се предоставят на института (физическо предоставяне или уведомяване); институтът решава окончателното конфискуване и координира с Министерството на културата необходимото за приложението на санкционни мерки.

Компетентни органи

Общите компетентни органи по въпросите на управлението на археологическото наследство са Министерството на културата и Институтът по антропология и история, който по силата на закона и по делегация упражняват следните функции:

- разрешаване за изследвания или разкопки;
- регистриране на обекти;
- издаване на технически концепции;
- разрешаване на временен износ;
- разрешаване на извършване на действия, засягащи обектите;
- разрешаване на преместването на обекти;
- приемане на планове за археологическо управление;
- разрешаване на заеми между публичните органи;
- разрешаване на държане;
- конфискации и налагане на глоби.

Тези правомощия институтът осъществява независимо от координацията му с местните власти, специализираните институции или етническите общности, на които може да се делегира упражняването на от-

белязаните вече функции. Упражняването на тези правомощия трябва също да се координира с органите на полицията, следствието и другите органи по обществен надзор (напр. главната прокуратура).

Юриспруденция

Националните съдилища и трибунали на Колумбия са издали разнообразие от постановления. Така режимът на археологическото наследство е достатъчно детайлно развит в нормативните актове, а също и в множество съдебни решения, сред които си струва да бъдат отбелязани следните:

- Corte Suprema de Justicia, Sala de Casación Civil, 18 de diciembre de 2001;
- Corte Constitucional, C-366 de 2000;
- Consejo de Estado, Sala de Consulta y Servicio Civil, consulta 1548, providencia del 19 de febrero de 2004;
- Tribunal Administrativo de Cundinamarca, Sección Primera – Subsección „A“, expediente 02- 2704;
- Corte Constitucional, C-474 de 2003;
- Corte Constitucional C-668-2005.

МЕКСИКО

Федерален закон за археологическите, художествените и исторически паметници и резервати и Регламент по неговото прилагане

Още в общите си разпоредби Федералният закон за археологическите, художествените и исторически паметници и зони (законът) предвижда, че изследването, закрилата, консервацията, реставрацията и възстановяването на археологическите, художествените и исторически паметници и зоните с такива паметници са дейности от публична необходимост.

Министерството на образованието, Националният институт по антропология и история, Националният институт по изящни изкуства и останалите културни институти в координация с държавните и общински власти осъществяват постоянни кампании за разпространение на знания и насърчаване на уважението към археологическите, историческите и художествените паметници.

Националният институт по антропология и история и Националният институт по изящни изкуства и литература съгласно установеното в закона организират и упълномощават граждански сдружения, общински събрания и обединения на граждани да съдействат за предотвратяването на археологическото ограбване и да пазят националното културно наследство.

Компетентните органи по наследството организират или оправомощават граждански сдружения, общински събрания или обединения на граждани, които имат за цел:

- да подпомагат федералните власти в грижите и запазването на определен паметник или зона;
- да извършват образователна дейност сред членовете на общността за значението на запазването и обогатяването на националното културно богатство;
- да осигуряват публичност на съответната зона или паметник;
- да извършват сродни на гореизброените дейности, когато са разрешени от компетентния орган.

За целите на своята дейност гражданските сдружения и организации, общинските събрания или обединенията на граждани трябва да изпълнят следните условия:

- да получат писмено разрешение от компетентния орган;
- да представят пред компетентния орган учредителния си акт в случая на граждански сдружения, общински събрания или обединения на граждани, които разполагат поне с десет члена;
- да установят пред компетентния орган, че членовете им имат добра репутация и не са били осъждани за извършване на международни нарушения.

Гражданските организации избират управителните си органи съобразно своите устави; общинските събрания и обединенията на граждани имат по един президент, един секретар, един ковчезник и трима гласни (членове с право на глас), които се избират чрез мажоритарен вот измежду техните членове за срок от една година, като могат да бъдат преизбирани.

В дадените от компетентния орган разрешения се описва зоната или паметника, по които ще работи съответният субект (гражданско сдружение, общинско събрание, обединение на граждани) и се установяват приложимите мерки за запазването на обекта. Компетентният орган може да отменя дадените разрешения на съответния субект, когато:

- по решение на общото му събрание се предвижда прекратяването на субекта;
- субектът не изпълнява предписанията на закона, актовете по неговото приложение или условията на даденото разрешение.

Компетентните органи могат да предоставят на горепосочените субекти разрешения със срок до 25 години, които могат да се подновяват еднократно за еднакъв период с цел създаване на инфраструктура за предоставяне на услуги за посетителите на определени зони или паметници. Когато изтече съответното разрешение, извършените работи в зоните или паметниците стават национална собственост.

Компетентният орган може да упълномощава физически или юридически лица, които отговарят на установените по-горе изисквания, като помощни органи на компетентните власти по предотвратяване на археологическата контрабанда и запазване на националното културно наследство.

Археологически, художествени и исторически паметници и зони

Археологически, художествени и исторически паметници и зони с такива паметници са тези, които са:

- изрично определени като такива в закона (*ex lege*);
- определени като такива служебно или по молба на дадено лице.

Президентът на Република Мексико обявява или отказва да обяви тези обекти за археологически, както и археологическите зони. Съответното обявление се публикува в Държавния вестник на федерацията. Обявлението специфицира особеностите и характеристиките на археологическия обект или зона и за всеки отделен случай условията, които трябва да са налице за извършването на строежи в тези зони.

Собствениците на недвижими обекти, които са декларирани като художествени или исторически паметници, трябва да ги пазят и в съответния случай да ги реставрират в определен срок след разрешение на съответния институт.

Собствениците на недвижими обекти, граничещи с даден паметник, които имат намерение да извършат дейности от такъв характер, че биха могли да засегнат характеристиките на историческите или художествени паметници (напр. разкопаване, консервиране, събаряне или изграждане), трябва да получат разрешение от съответния компетентен институт.

Държавните, териториални и общински власти могат да решават да реставрират и консервират археологическите и исторически паметници под ръководството на Националния институт по антропология и история и след като са получили предварително разрешение от него. По същата процедура тези власти могат да построят или приспособят сгради с цел Националният институт по антропология и история да излага историческите и археологически обекти от конкретния регион. Тези сгради трябва да отговарят на нормативно установените мерки за сигурност и контрол.

Държавните, териториални и общински власти могат да си сътрудничат с Националния институт по изящни изкуства и литература с цел консервиране и излагане на художествените паметници. Компетентният орган предоставя професионална консултация за консервирането и рес-

таврирането на недвижимите обекти, които са декларираны като паметници. Същият орган предприема действия по консервиране и реставриране на тези обекти, когато собственикът на обекта е бил длъжен да ги предприеме, но не го е сторил. Необходимите парични средства се осигуряват от републиканския бюджет.

Националният институт по антропология и история може да предоставя **правото на ползване** върху движимите археологически монументи на децентрализираните публични органи, на дружества с държавно участие, както и на физическите или юридически лица, които ги стопанисват. Единствено компетентен да предоставя ползването е Националният институт по антропология и история. Предоставянето на ползването става, ако са налице следните условия:

- да бъде подадена молба по утвърден образец и с реквизитите, които се изискват;
- да бъде представен паметникът (в случай че може да се предположи, че транспортирането му би застрашило неговата цялост, Националният институт по антропология и история извършва проверка на обекта на мястото, където се намира, за да се увери в съществуването му).

Предоставянето на ползването (концесирането) е за неопределен период. То е поименно и непрехвърлимо, освен в случай на смърт. Концесионерите на движими археологически паметници трябва да ги пазят, а когато е необходимо – да предприемат действия по тяхното реставриране, след като получат предварително разрешение за това. Всички тези действия се извършват под ръководството на Националния институт по антропология и история. Даденото разрешение може да бъде отнето от института, когато не се спазват описаните в него изисквания. Преди да отнеме дадено разрешение, институтът е длъжен да осигури провеждането на предварителна среща, за да се даде възможност на заинтересованите лица да предоставят доказателства в подкрепа на своите твърдения.

Когато дейностите по реставриране и консервиране на недвижимите обекти, които са декларираны паметници, се извършват без съответното разрешение или в неизпълнение на условията по дадено разрешение, те се спират чрез акт на компетентния орган. В зависимост от случая компетентният орган или заинтересованото лице могат да предприемат действия по събаряне на построеното без разрешение, както и действия по реставриране и реконструиране. Общинските власти могат в спешни случаи да съдействат на съответния орган за временното спиране на дейности по разкопаване, събаряне или строителство. Дейностите по събаряне, реставриране и реконструиране са за сметка на заинтересова-

ното лице. В описаните тук случаи е предвидена солидарна отговорност за собственика, т. е. за лицето, което е поръчало да се извършат определените дейности и за този, който ръководи тяхното извършване.

Описаните дотук правила, които се отнасят за недвижимите паметници, се прилагат и за движимите такива, като законът възлага в задължение на собствениците им да осигурят тяхното запазване и да ги реставрират, когато е необходимо, съобразно установените правила.

Определянето на предназначението и смяната на предназначението на недвижими обекти федерална собственост, които са декларирани археологически, исторически или художествени паметници, може да става чрез декрет.

За целите на закона търговците на паметници, исторически и художествени обекти трябва да се регистрират към компетентния орган.

Контрол

В Мексико съществува фигурата на инспекторите, които са натоварени да следят за изпълнението на Закона за археологическите, художествените и исторически паметници и зони и Регламента по неговото прилагане. Те извършват своите проверки съобразно предписанията на институцията, която представляват, и съобразно получените инструкции от органа, разпоредил извършването на проверката, като се придържат към следните правила:

- необходимо е надлежно да се легитимират като инспектори от съответната институция при извършването на проверката;
- по време на проверката могат да поискат да им бъде предоставена необходимата информация;
- в случай на търговци, занимаващи се по занятие с покупко-продажба на обекти, които са декларирани художествени или исторически монументи, инспекторът трябва да установи, че извършените операции отговарят на установеното в закона;
- да изготвят подробен протокол от извършената проверка, в който да бъдат отбелязани установените нарушения и необходимите факти за тяхното квалифициране;
- протоколите се подписват от инспектора или инспекторите, които извършват проверката, както и от участващите в нея лица; при поло-

жение че заинтересованите лица откажат да подпишат протокола, това обстоятелство се отбелязва;

- протоколите се изпращат в срок до 62 часа на компетентния институт, за да може да се образува административно-наказателно производство.

Инспекторите могат да искат съдействие при осъществяване на функциите си от всички държавни органи.

Износ

Окончателният износ на археологическите материали е забранен освен в случаите на замяна или дарения на чужди научни институти или правителства. Това обаче може да става само със съгласието на Президента на републиката.

Временният износ на археологически паметници може да се извършва единствено с цел тяхното представяне в чужбина и при положение че тяхната цялост не е застрашена от транспортирането. Необходимо е да се спазят следните изисквания:

- да се даде предварително разрешение от титуляра на Секретариата по образование. При даването му той взема предвид мненията на Секретариата по външни отношения и на Националния институт по антропология и история;

- Секретариатът по външни отношения взема необходимите мерки, за да могат археологическите паметници да бъдат преместени и поместени в местата за излагане. Той предприема и необходимото за осигуряване на тяхното успешно връщане в Мексико, както и мерките за тяхната защита;

- Националният институт по антропология и история опакова паметниците за целите на тяхното транспортиране и ги оценява за целите на застраховането им за всички рискове.

Националният институт по антропология и история насърчава възстановяването на намиращите се в чужбина археологически паметници, които имат особена стойност за мексиканската нация.

Репродукции

За репродукции на археологически, исторически и художествени паметници с търговска цел е необходимо разрешение от компетентния орган при спазване на разпоредбите на Закона за авторските права. Изключва се художественото производство, което се регулира от съответния закон в материята. В Регламента по приложението на закона е посочено, че под репродукция на археологически паметник се разбира копие в размери сходни на оригинала или в различен мащаб, до което се достига чрез какъвто и да е метод. Разрешение за репродуциране на паметници може да се дава от компетентния орган, когато заинтересованото лице покаже по достоверен начин, че разполага с разрешение от собственика, владелеца или концесионера и че е изпълнило разпоредбите в Закона за авторските права. Наред с това заинтересованото лице отбелязва търговската цел, за която смята да използва репродукцията. В разрешението се отбелязва одобрената търговска цел, за която се разрешава репродукцията. Разрешената търговска цел може единствено да се променя чрез последващо разрешение на компетентния орган. Репродукциите на паметници трябва да носят незаличим надпис „Репродукция, разрешена от компетентния орган“.

Когато извършват археологически дейности, Федералното правителство, децентрализираните органи и департаментът на федералния окръг са длъжни да използват услугите на хабилитирани антрополози, които да съветват и управляват спасяването на археологически обекти. Те работят под ръководството на Националния институт по антропология и история и трябва да му предадат събраните материали и съответните проучвания. Археологическите материали стават част от собствените фондове на съответните институции. Секретариатът по финанси и публични кредити следи за осигуряването и навременното отпускане на достатъчни суми на тези институти за изпълнението на техните функции и отговорности.

Регистър

В Мексико е създаден публичен регистър на археологическите и исторически зони и паметници към Националния институт по антропология и история, както и публичен регистър за археологически зони и паметници към Националния институт по изящни изкуства и литература. В тези регистри се вписват или регистрират археологическите, историческите и художествените паметници, и се декларират съответните зони.

Съответните институти регистрират паметници, принадлежащи на федерацията, нейните автономни единици, общините, органите по места и дружества с държавно участие. Паметниците, собственост на частни лица, се вписват в съответния регистър от техните титуляри.

Вписването в регистрите може да става служебно или по молба на заинтересованото лице. За да се впише служебно, е нужно предварително уведомяване на заинтересованото лице. В случай че името или адресът му не могат да бъдат установени, ефект на лично уведомяване има обнародването в Държавен вестник. Заинтересованото лице може да се противопостави на процедурата по уведомяване и в 15-дневен срок от обявлението да предостави необходимите доказателства. Съответният орган събира доказателствата и решава случая в срок от 30 последователни дни от оспорването на заинтересования.

При вписването в публичните регистри на движими паметници се отбелязва:

- вид на паметника и наименование, с което е известен, когато съществува такава;
- описание и местонахождение;
- име и адрес на собственика или на лицето, което го стопанисва;
- прехвърлителни актове на собствеността, когато те са съобразени със закона;
- смяна на предназначението на паметника, когато се отнася за федерална собственост.

При вписването на недвижими археологически паметници се отбелязва:

- произход на паметника;
- природа на недвижимия обект или наименование, с което е известен;
- земна повърхност, разположение, граници и описание на паметника;
- адрес и име на собственика или владелеца;

Последните две изисквания съвпадат с това, което е предвидено за движимите паметници.

При вписването на археологически зони се отбелязва:

- разположение и граници на зоната;
- обхват на зоната;
- връзка между паметниците в обхвата на зоната и името, с което тя е известна.

При вписването на търговците на монументи (само за художествени и исторически, но не и археологически) в публичния регистър се отбелязва:

- име, наименование или в съответния случай – обявяване за извършване на общественополезна дейност;
- адрес;
- учредителен документ;
- видове обекти, влизащи в кръга на предмета на дейност;
- сфери, в които извършва дейността си;
- промяна на обявяването в общественополезна дейност;
- прехвърляне, закриване или отписване на търговеца.

За регистрирането на паметници по молба на заинтересовано лице се прилагат следните изисквания:

- да се подаде молба по установен образец с необходимото съдържание;
- да се представи, ако е налице, документът по декларирането на паметника;
- да се представят документите, установяващи правото на собственост или владението върху паметника;
- да се предаде план за локализиране на архитектурните пластове, разрези и фасади в случай на недвижим обект;
- да се представят фотографии, ако е необходимо, за по-доброто идентифициране на обекта.

Публичните регистри за паметниците и зоните се състоят от по четири отделения, в които се вписват:

- паметниците и декларирането на движими обекти;
- паметниците и декларирането на недвижими обекти;
- декларирането на зоните;
- търговците.

Вписванията трябва да се номерират прогресивно и когато съществуват различни вписвания, които се отнасят до един и същ паметник, отбелязванията се съотнасят.

Когато вписването е завършило, на заинтересованото лице се издава документ, който няма установителен характер по отношение на регистрирания обект. Вписванията могат да се отменят по следните причини:

- отказ от деклариране;
- решение на компетентния орган;
- закриване или отписване на търговеца;
- други причини, установени със закон.

Отбелязванията в регистъра в никакъв случай не могат да се зачеркват. Всяко уточнение или поправка се отбелязват в ново поле, където ясно се посочва и поправя грешката.

Във всеки от регистрите се води актуален каталог на паметниците и зоните, който обхваща документацията, необходима за съответното вписване.

Вписването не определя автентичността на регистрирания обект. Сертификат за автентичност се издава по реда на процедура, която е установена в специален за целта правилник. Необходимо е заинтересованото лице да представи молба пред компетентния орган, която трябва да съдържа:

- основните данни на лицето;
- природата на представения обект;

- описание на характеристиките на обекта.

Компетентният орган предава молбата на своите специалисти, които трябва да се произнесат с решение в срок не по-дълъг от 30 работни дни. Впоследствие компетентният орган се произнася с решение в срок от 30 работни дни.

Актовете, прехвърлящи собствеността върху недвижимите обекти (декларирани исторически или художествени паметници), трябва да бъдат вписани в публичния имотен регистър. Който прехвърля собствеността, трябва да отбележи, че обектът на прехвърлянето е паметник. Нотариусите отбелязват декларирането на паметниците и съобщават на компетентния орган за извършеното прехвърляне в срок от 30 дни.

Страните по прехвърлителни сделки на движими обекти, които са декларирани исторически или художествени паметници, трябва да съобщят за тяхното извършване в 30-дневен срок на съответния орган.

Археологически, художествени и исторически паметници

Движимите и недвижими паметници са собственост на нацията. Те са неотчуждими и не могат да се придобиват по давност.

Археологически паметници са движимите и недвижими обекти, които са продукт на минали култури отпреди испанското установяване на националната територия, както и човешките остатъци и остатъци от флората и фауната, които са свързани с тези култури. Правилата за археологическите зони и паметници се прилагат и спрямо следи и вкаменелостни остатъци от органични индивиди, които са населявали националната територия през минали епохи и чието изследване, запазване, възстановяване, реставриране или използване са от палеонтоложко значение. Това обстоятелство трябва да се отбележи в съответната декларация, която се издава от Президента на републиката.

Движимите археологически паметници не могат да се преместват, излагат или репродуцират без разрешение на компетентния институт. Всеки, който намери археологически обект, трябва да съобщи за това на най-близкия орган на гражданската власт. Съответният орган официално удостоверява за извършеното съобщение или предаване на обекта и информира Националния институт по антропология и история в рамките на следващите 24 часа, за да може последният да определи следващите мерки.

Всякакви материални действия за откриване и използване на археологически обекти се извършват от Националния институт по антропология и история или от научни институции, притежаващи общопризнат престиж с предварително негово разрешение. В това разрешение Националният институт по антропология и история отбелязва сроковете и условията, на които трябва да отговарят дейностите, както и задълженията на лицата, които ги извършват.

Националният институт по антропология и история има правомощието да спира дейностите, които се извършват в археологическите паметници без разрешение, тези, които се извършват в нарушение на даденото разрешение и тези, които представляват кражба на археологически материал. За всеки конкретен случай се предприемат действия по затваряне на мястото при отнемането на даденото разрешение и прилагане на съответните санкции.

В закона на Мексико е дадено определение и за художествени и исторически паметници. Предвид обхвата на настоящето изследване (археологическото наследство) няма да бъде отделяно подробно внимание на художествените и исторически паметници. Само ще бъдат отбелязани възприетите в закона определения. Така художествени паметници са движимите и недвижими обекти, които притежават релевантно художествено значение. Приема се, че това значение е налице при наличие на едно от следните качества: представителност, принадлежност към дадено художествено течение, степен на иновация, използвани материали и техники и други подобни. При недвижимите обекти тяхното значение се разглежда и в урбанистичен контекст. Исторически паметници са онези, които са свързани с историята на мексиканския народ от момента на установяването на испанската култура в държавата и които са декларирани или са обявени от закона за такива.

Зони и паметници

Президентът на републиката, съобразно предвиденото в нормативните актове, чрез декрет обявява зоните с археологически, художествени и исторически паметници. Такова обявяване на археологическа зона трябва да се впише в Публичния регистър за археологически паметници и зони и се публикува в Държавен вестник.

Археологическа зона е мястото, което обхваща няколко недвижими археологически паметници или в което се предполага тяхното съществуване. В археологическата зона и в нейния интериор и екстериор се

прилага специален режим за поставяне на обяви, предупреждения, надписи, гаражи, паркинги, бензиностанции, телеграфни и телефонни постове и жици, трансформатори и проводници на електрическа енергия, осветителни инсталации, павилиони, лавки, сергии или други временни или постоянни конструкции. За поставянето на такива в зоните или монументите е необходимо компетентните органи да дадат предварително разрешение, като заинтересованото лице е длъжно да подаде молба със следните реквизити:

- име и адрес на молителя;
- име и адрес на лицето, което отговаря за обекта или дейността;
- име и адрес на собственика;
- особености, планове и уточнения за дейността, която ще се извърши;
- планове, описание и фотографски материал на актуалното състояние на паметника и, в случай на недвижим обект, на неговите граници;
- съгласие за извършване на проверки от страна на компетентния орган;

По своя преценка компетентният орган може да поиска обезпечение, което да гарантира удовлетворяването за стойността на щетите, които би могъл да претърпи паметникът.

Компетентният орган се произнася по подадената молба в срок не по-дълъг от 30 работни дни от подаването ѝ. В случай на разрешение заинтересованото лице се уведомява, за да заплати за следващите му се от разрешението права.

Всяка дейност в имот, граничещ с археологически паметник, може да се извършва след предварително разрешение за тази цел на компетентния орган. Молителят трябва да подаде молба, отговаряща на изискванията, описани по-горе. Молбата се придружава от заключение на вещи лице, оправомощено от компетентния орган, в която се посочват дейностите, които трябва да се извършат, за да се запазят стабилността и характеристиките на паметника. Разноските по тези дейности се покриват изцяло от собственика на граничещия имот. Компетентният орган се произнася по разрешението в срок не по-голям от 30 работни дни от приемането на молбата.

Компетентност

Националният институт по антропология и история е компетентен в материята на археологическите и исторически зони и паметници, а за художествените органът е Националният институт по изящни изкуства и литература. В случай на съмнение по отношение на компетентността Секретариатът по образование разрешава въпроса. За целите на компетентността археологическият характер на един обект има преимущество пред историческия характер, а последният – пред художествения.

Нарушения и санкции

Всяка дейност, която се извършва в археологическите паметници в нарушение на предписанията на закона и регламента, се спира от компетентния орган, а обектът се запечатва официално, за да се предотврати нейното продължаване.

За извършването на материални дейности по археологическо проучване чрез разкопки, преместване на земя или по какъвто и да е друг начин в недвижими археологически паметници или в археологически зони без необходимото разрешение за това от Националния институт по антропология и история се предвижда наказание лишаване от свобода и глоба.

За злоупотреба със служебното положение в Националния институт по антропология и история, вследствие на което е последвало разпореждане с движим археологически обект в полза на института или на трето лице, се предвижда наказание лишаване от свобода и глоба.

Ако нарушенията, които са предвидени в закона, бъдат извършени от лица, натоварени с изпълнението на Закона за археологическите, художествените и исторически паметници и зони, санкции им се налагат независимо от санкциите по Закона за отговорност на публични служители.

Наказуемо с лишаване от свобода и глоба е извършването на какъвто и да е прехвърлителен акт на собственост спрямо движим археологически паметник или търгуване с такъв, както и транспортирането му, излагането му и репродуцирането му без съответните разрешение и вписване.

За този, който незаконно държи в своя власт движим археологически паметник, който е бил открит във или който произхожда от недвижим обект, също се предвижда наказание лишаване от свобода или глоба.

Който се възползва от движим археологически паметник без разрешението на органа, имащ право да разполага с обекта съобразно установеното в закона, се наказва с лишаване от свобода и глоба.

Който чрез палеж, наводнение или излагане причини вреди или унищожи археологически паметник, се наказва с лишаване от свобода и глоба до размера на причинената вреда. Който по какъвто и да е друг начин причини вреди или унищожи археологически паметник, се наказва със същото наказание.

Който по какъвто и да е начин претендира да изнася или изнесе от държавата археологически паметник без разрешение от компетентния орган, се наказва с лишаване от свобода и глоба.

За повторно извършване на изброените деяния наказанието се увеличава с от една трета до двоен размер.

При определянето на наказанията, които са предвидени в закона, се взема предвид образованието, обичаите и поведението на субекта на престъплението, неговото икономическо положение и мотивите и обстоятелствата, които са го подтикнали да извърши престъплението.

В закона е предвидена една клауза за административните нарушения. Отбелязва се, че каквото и да е нарушение, което не е предвидено в раздела на закона за отделните престъпления, се наказва от компетентните органи с глоба. Налагането на глобата може да се обжалва. В Регламента по приложението на закона е предвидена специална процедура, която трябва да се спазва при налагането на глоба. Предвижда се компетентният орган да призове предполагаемия нарушител да се яви пред него. В призовката се отбелязва нарушението, за което се обвинява, и мястото, деня и часа, в които трябва да се яви и когато ще може да представи доказателства и да направи своите твърдения. Компетентният орган взема решение, което може да се оспорва пред Секретариата по публично образование, който на свой ред призовава предполагаемия извършител и разглежда случая.

ПЕРУ

Правната уредба на археологическото наследство в Перу е дадена основно в Правилника за археологическите изследвания, RS 004-2000ED. Съгласно международните договори и препоръки недвижимото наследство на Перу, което е предмет на изучаване чрез археологически изследвания, се класифицира както следва:

- **Предиспански археологически паметници.** Това са всички следи от предиспанската епоха, които съществуват в пейзажа, на земната повърхност, в земните недра и/или под водата;

- **Републикански и колониални исторически паметници.** Това са всички следи от колониалната и републиканската епоха, които съществуват в пейзажа, на земната повърхност, в земните недра и/или под водата. Такива са произведенията на архитектурата, скулптурата, живописата и др. Археологическите дейности в този случай са насочени към изучаването на материалните съставни елементи на посочените паметници.

С цел регистриране, изследване, консервация и запазване, предиспанските археологически паметници се делят на:

- **Археологически зони от паметници.** Това са археологически комплекси, чиято значимост изисква особеното им третиране по отношение на изследването. Техният облик трябва да се запази поради следните причини:

- притежават урбанистична стойност на структурата;
- притежават документална, историческо-художествена стойност или индивидуален характер;
- съдържат паметници и/или урбано-монументална среда;

- **Археологически местности.** Такова е всяко място, в което има доказателства за социална дейност с присъствие на археологическо-исторически елементи и контекст както на повърхността, така и в земните недра;

- **Археологически резервати.** Това са онези места, които поради интензивното им изучаване трябва да бъдат запазени за бъдещето, когато ще бъдат познати нови технологии за изследване. Изследователите трябва да предложат места за резервати в паметниците, където е работено.

Предложенията се правят пред Националния институт по култура, който ги одобрява след предварително позитивно мнение на Националната техническа комисия по археология;

- **Изолирани археологически елементи.** Това са следите от човешка дейност от предиспанската епоха, които поради културното си или социално разположение се появяват изолирано или извън даден контекст и се отнасят до предмети или части от такива, съществуващи в средата без връзка с археологически зони или места. Тяхното регистриране и изучаване трябва да бъде важно за изследването и запазването на културното наследство;

- **Културен археологически пейзаж/среда.** Това са областите, създадени от човешката ръка или от съчетанието на дейността на човека и въздействието на природата, които имат подчертана археологическа, историческа, естетическа, етноложка или антроположка стойност.

Всички места, които спадат в категорията на предиспанските археологически паметници, са национално културно наследство и поради това се закрият от държавата. Те се използват изключително за целите на изследователски, оценителни и спасителни проекти и програми, както и проекти за запазването на археологическите местности. Въпреки това, в определена част или около даден археологически паметник Националният културен институт може да определя области за ограничено използване по молба на археолог, който разполага с одобрението на Националната техническа комисия по археология. Археологическите резервати поради собствените си характеристики могат да продължават да се използват по подобен или еднакъв на основната им функция начин, без това да поставя в риск тяхната структурна цялост и/или оригинална архитектура. Същото е валидно за местата около или в зоните на влияние на даден археологически паметник. Определянето на места на ограничено използване става чрез акт на национално ниво.

Форми на археологически проучвания

Държавата, чрез Националния културен институт, регулира и насърчава провеждането на археологическите изследвания. Предмет на тези изследвания е изучаването на материалните следи и техния културен контекст, на социалните общности, които са съществували на националната територия, както и тяхната защита, запазване и популяризиране. Археологическите изследвания имат три форми:

- Проекти за археологически изследвания, породени от научен интерес;
- Проекти за издирвания, предизвикани от извършването на публични или частни дейности или от природни причини;

- Проекти за неотложни дейности, предизвикани от непредвидима човешка дейност или природно въздействие.

Първите могат да бъдат разделени както следва:

- **Археологически изследвания без разкопки.** Това е систематичното изследване на земната повърхност, земните недра и подводните области със или без събиране на археологически материал, което позволява да се установят, регистрират и характеризират археологически обекти, без всичко това да предполага каквото и да е преместване на земя и недвижимости;

- **Археологически изследвания с разкопки.** Това са изследванията, при които има физическа интервенция в определена местност или спрямо даден недвижим археологически и исторически паметник, свързана с разместване на земните маси. Изследвания са насочени към подробно изучаване на материални доказателства с научни цели. В тази категория влизат проектите за проучвания, съпроводени с разкопки, които следва надлежно да бъдат обосновани;

- **Програми за археологически изследвания.** Това са самостоятелни и интердисциплинарни изследвания, които се провеждат в определен регион и са планирани за по-продължителен период;

- **Археологически проекти (с или без разкопки) с цел консолидиране, консервиране, поддръжка и остойностяване.** Тези проекти се отнасят до недвижими археологически обекти и техния културен и природен контекст.

- **Проекти за изследвания на археологически колекции в музейни фондове.**

Проектите за издирване се прилагат при предстоящи дейности в областта на производството, добива или услугите както от частния, така и от държавния сектор, с цел защита на движимото и недвижимото археологическо-историческо наследство. Техни цели са оценяването и изследването. Според конкретния случай тези проекти биват:

- проект за издирване без разкопки;

- проект за издирване с разкопки. В рамките на тези проекти се определят и отбелязват засегнатите местности;

- проекти за археологическо спасяване/запазване. Те се отнасят до изкопни дейности, които се провеждат частично или изцяло в дадена археологическа местност, която е засегната от неизбежни технически дейности или която е от национално значение, формализирано в правителствен договор. Проектите трябва да бъдат планирани и да се явяват следствие на проектите за археологическо проучване или на археологическия контрол, който се упражнява върху извършваните дейности. Те се препоръчват от Националната техническа комисия по археология.

Проектите, предизвикани от неотложни обстоятелства, се отнасят за дейности по възстановяване на археологически елементи и информация, застрашени от случайно унищожаване от природни сили или въздействието на човека. Те се съобщават предварително на Националния културен институт. Преди и по време на извършването им се предполага преустановяване на всякаква друга дейност в обектите. Същото е валидно и при проектите за археологическото спасяване.

Археологически проекти

Всяко местно или чуждестранно физическо или юридическо лице, което извършва дейност по проучване и разкопки на археологически или исторически места в имоти частна или публична собственост, трябва да разполага с предварително разрешение от Националния културен институт, съгласувано с Националната техническа комисия по археология.

Разрешаването на археологическите проекти се администрира чрез Националната дирекция на Националния културен институт и се получава чрез решение на дирекцията, в което се уточняват мястото, целите и продължителността на дейностите. След одобряването на проекта от Националната техническа комисия по археология Дирекцията за археологическо наследство трябва да издаде временен документ, който да позволи започване на дейностите преди формалното ѝ разрешение чрез съответното национално решение. Националното решение трябва да бъде издадено в срок не по-дълъг от 60 дни.

В Перу е създаден Национален регистър на професионалните археолози, в който се вписват и чуждите археолози, които провеждат изследвания в страната. Вписването в този регистър е абсолютно задължителна предпоставка за извършването на археологически изследвания. За да се извърши вписване, е необходимо да се изпълнят следните изисквания:

- подаване на молба и заплащане за право на вписване;
- представяне на заверено копие от университета по произход за професионалната квалификация на археолога или на неин еквивалент според случая. Еквивалентът се представя с документи, удостоверяващи специализацията в областта на археологията и се ревизира от Националната техническа комисия по археология към Института по култура;
- представяне на автобиография, в която се уточнява настоящата работа, академични степен и звание, практически опит, публикации, научни сдружения и дружества, към които лицето принадлежи.

Национална техническа комисия по археология

Националната техническа комисия по археология е консултативен орган на Националната дирекция към Националния институт. Тя се състои от пет члена, един от които е Главният директор на археологическото наследство, който я председателства. Останалите четирима членове се избират от Националната дирекция и трябва да притежават минимум 5-годишен професионален опит в областта на археологията. Националната техническа комисия по археология има следните правомощия:

- оценява археологическите проекти във всички техни форми и се произнася по отношение на молбите за разрешаването на проектите за археологическо изследване в срок не по-дълъг от 30 дена;
- изказва мнение и препоръчва действия по отношение на националното археологическо наследство по молба на националната дирекция и останалите дирекции на Националния културен институт;
- изказва мнение и дава препоръки по отношение на отбелязването и ограждането на археологическите места;
- одобрява сертификатите за несъществуване на археологически останки и за определяне на граници и отбелязване на археологически паметници;
- предлага санкции за физическите и юридически лица, които не изпълняват правните разпоредби в областта на археологическото наследство;
- произнася се по отношение на износа на мостри от археологически материал за анализиране извън страната.

Решенията на Националната техническа комисия по археология трябва надлежно да бъдат мотивирани. Те се взимат от минимум трима от присъстващите на сесията членове. Сесиите се провеждат редовно веднъж седмично и извънредно по молба на Националната дирекция и/или Общата дирекция по археологическо наследство към Националния институт по култура.

В случай на евентуално откриване на археологически елементи вследствие на природни причини и/или дейности, които се извършват в области без археологически доказателства, това трябва незабавно да се съобщи на Националния институт по култура, който предприема непосредствени мерки чрез компетентните си органи.

Археологическите обекти, които бъдат възстановени чрез проектите, се предават на Националния институт по култура при приключването на изследванията, за да бъдат вписани в Инвентара на движимите археологически паметници. Националният институт по култура възлага на даден музей или изследователски център да осигури охраната и да следи за предаването на възстановените културни материали, уведомявайки изследователите за изтичането на сроковете за изследване и предаване на материалите съобразно програма за работа по проектите. Контролът по проектите във всяка негова форма е правомощие на Националния институт по култура; за контрола над всеки проект се заплаща такса, която се внася в неговия бюджет. Разходите за контрол над археологическите изследвания, които се ръководят от местни археолози, се гласуват от Националния институт по култура. При археологическите проучвания съответните плащания се извършват при каталогизирането и депозирането на събраните обекти. Техният размер също се предвижда в бюджета на проекта.

Националният институт по култура гарантира на изследователя или изследователите авторските права върху техните доклади. Тези права се пазят за период от една година в случая на проектите на археологически изследвания и тези, предизвикани от неотложни причини. Във всички случаи колекциите от събрания материал могат да се изучават чрез други проекти, ако е минал срокът от две години, които се броят от датата на приемане на доклада. Проектите, които изследват колекции, винаги трябва да отбелязват мястото и проекта, от който колекциите произхождат.

Който извършва археологическа дейност, независимо под каква форма, е длъжен да извърши необходимите действия за запазване на изкопаните и/или открити обекти. Тези действия минимално се изразяват в

адекватно временно консервиране на разкопките, като се вземат необходимите предпазни мерки за запазването на паметника. Наред с това той е длъжен ясно да отбележи вида на извършената работа по проекта и по доклада.

Тереният контрол е приспособен съобразно вида на проекта и се координира от Главната дирекция на археологическото наследство и изследователите. Контролиращите лица следят изследванията и/или проучванията да се извършват съобразно установеното в конкретния проект и координират отклоненията с Националната техническа комисия по археология. Контролиращите лица са археолози с опит в работата на терен. Те следят за адекватното отбелязване на извършените действия и откритите обекти, както и за използването на подходящи съоръжения за разкопаване и консервация. Контролните лица дават на изследователя препоръки и оценки по отношение на действията на терен.

Разрешения за проекти по археологическо изследване

За да се подаде молба за разрешение за такъв проект не е нужно да се представя отчет за предходни археологически дейности. Програмите за археологическо изследване могат да подновят своите разрешения след предварително представяне на докладите и след установяване на предаването на екземпляр от публикациите по проекта в Библиотеката към Националния музей по археология, антропология и история в Перу. Подновяването на разрешенията не може да бъде направено в случай, че има наложено наказание от Главната дирекция по археологическо наследство към Националния институт по култура. В Перу проектите за археологическо изследване могат да се ръководят от:

- членове на научни местни или чуждестранни институции или органи, специализирани в областта на археологията. Ръководството на проекта може да се възлага на един или повече от посочените професионалисти;
- отделни местни или чуждестранни лица, които притежават научна подготовка, подкрепена с научни степени и звания, и които са вписани в Националния регистър на археолозите;
- археолози, които са членове на което и да е поделение на Националния институт по култура.

Професионалните археолози могат да представят проекти за археологическо изследване в качеството си на независими лица, членове на научна институция или с подкрепата на такава.

Ръководството на проекти от чуждестранен археолог може да става съвместно с местен археолог с надлежен опит, който е вписан в Националния регистър на археолозите, или ако такъв бъде назначен като заместник-ръководител по проекта. В този случай перуанският археолог не може да работи по други проекти. Той задължително участва в цялостното изпълнение на проекта (в теренната и кабинетна работа).

Разрешение за изпълнение на проекти по археологическо изследване се дава за срок от една година, като може да се поднови при изтичането на срока. Молбата за подновяване на срока се отправя към Националната дирекция към Националния институт по култура, като се прилага доклад за развитието на проекта. Предвидена е и възможността да се иска и разширяване на дейностите по одобрения проект чрез молба, която се подава до Главната дирекция по археологическо наследство към Националния институт по култура единствено за срок от 45 дни и само еднократно. Молбата трябва да бъде обоснована писмено и да съдържа плана за работа и бюджета.

Лицата, завършили висше образование по археология, но без научно звание, могат да осъществяват проекти за археологическо изследване, като подадат молба за разрешение, която съдържа доказателства за участието на правоспособен археолог, вписан в Националния регистър на археолозите. Тези проекти могат да бъдат единствено за повърхностни изследвания, без събиране на материали и/или за изучаване на музейни фондове.

Университетите в Перу със специалности по археология могат да подават молби за реализиране на теренни практики за студентите по археология. За това трябва да представят проект, изработен от преподавателя по археология, отговарящ за дейността, който ще бъде ръководител на проекта. Проектът трябва да бъде представен от съответния факултет.

Всяка молба за разрешаване на изпълнението на проекти за археологическо изследване трябва да съдържа информация за последния проект на молителя, който е бил разрешен от Националния институт по култура, и да бъде придружена от следните документи, в четири подвързани екземпляра:

- проект за изследване;
- актуална автобиография на молителя и неговия номер за вписване в Националния регистър на археолозите към Националния институт;

- (в случай на чуждестранни изследвания) формално заявление от съответното посолство.

Проектите за археологическо изследване в своята описателна част трябва да съдържат информацията относно:

- цели на проекта;
- план на дейностите, които ще се извършват в рамките на проекта, както на терен, така и в кабинет;
- оперативна методология и технически рамки за следване по време на изследването;
- материални и икономически средства;
- популяризиране на изследването.

По отношение на целите на проектите за археологическо изследване е необходимо ясно да се отбележи/приложи:

- географското описание на региона, областта или мястото, където ще се извършват археологическите дейности, като се отбележат археологическите паметници, които се намират в тази зона. В случай на разкопки се посочват с възможно най-голяма прецизност местата на интервенция;

- карта на местоположението на зоната, а в случаите на разкопки – общ план на зоната, сочещ местата на интервенция;

- (в случай на проучване на обширни области, включващи ограничени разкопки и проекти за разкопки в повече от един археологически обект) методологическо и техническо основание за избора на работната зона, като се сочи осъществимостта и особеностите на териториалната, културна или процедурна цялост на изследването;

- целите на изследването;
- кратко изложение на историята и проблематиката на изследването, вкл. основна библиография за изследването.

По отношение на плана за работа, който ще се следва в рамките на проекта както на терен, така и в кабинет, е нужно ясно да се отбележи:

- работен екип, включително образователна степен и функция на всеки член;
- изследователски фази, включително работа на терен, в кабинет и/или лаборатория и подготвяне на отчет, както и очакваната продължителност на всяка фаза;
- професионално и техническо осигуряване на планираните дейности;
- материални ресурси и средства, с които се разполага с оглед регистрацията, анализа и консервацията на археологическите материали;
- (в случая на разкопки) планове за защита и запазване на обекта с минимално пакетирание на отделните елементи от разкопките, определяне на границите на разкопките и описание на археологическия паметник.

По отношение на необходимата оперативна методология и технически параметри в процеса на изследването трябва ясно да се отбележи:

- описание на техническата и оперативна методология, която ще се използва по време на работата на терен:
  - система за писмено, фотографско, графично и др. документиране;
  - (в случая на разкопки) система за разделяне на обекта на сектори и координатна система за местоположението на отделните елементи;
  - (в случая на изследвания) система за разделянето на региона или областта на сектори и механизмите за определяне местоположението на обектите;
  - (в случая на разкопки) система на номериране (обозначаване) на археологическите сектори, съоръжения и материали;
  - (в случая на изследвания) система от обекти и отделно археологическите елементи;
  - предвидено използване на земекопна техника или изследователски техники според случая;
  - системата за събиране на материалите.
- Описание на оперативната и техническа методология, която ще се използва по време на кабинетната/лабораторна работа:
  - видове анализи, които ще се осъществят по отношение на възстановените материали;
  - методи на анализ и синтезиране на данните;
  - системи за инвентаризиране, складиране и опаковане;
  - механизми за изготвяне на отчета.

- Описание на техниките за закрила и/или консервиране за археологическите разкопки, архитектура и материали. Когато се работи с човешки останки се съобщават особените техники както полеви, така и кабинетни и/или лабораторни, които ще се използват и прилагат, а наред с това и последващото опаковане на тези останки.

По отношение на материалните и икономически средства трябва изрично да се отбележи/приложи:

- аналитичен бюджет на цялостната стойност на проекта, който да специфицира общата сума на плащанията, които стават по административен ред пред Националния институт по култура. Бюджетът трябва да посочва общите суми за: човешки ресурси, материали за разкопки или изследване, материали за кабинет, услуги и изготвяне на отчета;

- институции, органи и/или стипендии, които подкрепят икономически, технически или материално изследването;

- материални ресурси, екипировка и инфраструктура, с която проектът разполага.

По отношение на популяризирането на изследването трябва да се отбележи/приложи:

- планове за популяризиране на резултатите от проекта;

- институции или органи, които освен Националния институт по култура ще получат екземпляри от отчета или копия от бъдещите публикации върху изследването;

- обосновано предположение по отношение на крайната съдба на обектите от колекциите и регистрираните обекти.

Разрешаване на проектите за археологическо издирване

За да може да се иска разрешение за проект за археологическо издирване е необходимо:

- да не се дължат отчети за извършени предходни археологически дейности;

- да се удостовери изпълнение на задължението за предаване на ек-

земляри от публикациите по предишни проекти на Националната библиотека;

- да няма наложени наказания от Главната дирекция за археологическо наследство;
- да се представят отчетите по проектите за археологически проучвания 15 дни, преди да се поиска новото разрешение.

В Перу проектите за археологическо издирване могат да се ръководят от:

- членове на местни специализирани в областта на археологията научни институции и органи. Ръководството на проекта може да бъде поверено на едно или повече от посочените лица;
- лица от перуански произход, които имат надлежна научна подготовка и които са вписани в Националния регистър на археолозите.

Разрешенията за проекти за археологическо проучване се дават за срока, посочен в работната програма, представляваща неделима част от всеки проект, като той не може да надхвърля една година. Тези проекти могат да се подновяват за същия срок с предварителна оценка от Националната техническа комисия по археология.

Професионалистите, занимаващи се със сродни на археологията дисциплини, могат да извършват дейност в рамките на проектите за археологическо издирване като ръководител на проект. Функциите на тези специалисти трябва да бъдат споменати както в проекта, така и в съответния доклад.

Всяка молба за извършване на проекти за археологическо издирване се отправя към Националния директор към Националния институт по култура и се ревизира от Националната техническа комисия по археология. Молбата трябва да бъде придружена с презентационно писмо на физическото или юридическото лице, което е договорило услугите за археологическо издирване. Националната техническа комисия по археология трябва да се произнесе с надлежна мотивировка в срок от 15 дни.

При подаването на молба за разрешаване на проекти за археологическо издирване тя трябва да бъде придружена от проект за изследване и автобиография на молителя, както и от номера на вписване на последния в регистъра на археолозите. Проектите за археологическо издирване в описателната си част трябва да съдържат следното:

а. План за археологическото издирване. Тук ясно трябва да се отбележи:

- физическото или юридическо лице, което се ангажира с дейностите по проекта, с включено кратко техническо обяснение на дейностите, които ще се извършат, както и влиянието спрямо топологията и морфологията на терена;

- ниво на изучаване на влиянието върху околната среда, в което ще се включи проекта за археологическо издирване, включително участието на археологията върху предстоящото развитие на инфраструктурния дизайн;

- извършени предходни археологически издирвания и план за бъдещи допълнителни дейности на настоящия проект.

б. Цели на проекта. Тук трябва да се отбележи:

- географското описание на региона, областта или мястото, където ще се извършват дейностите, като се сочат съществуващите там археологически паметници. В случай на разкопки се посочват местата, където ще има интервенция с възможно най-голяма точност;

- карта за местоположението на обекта, който се изследва. При разкопки се включва общ план на областта с отбелязване на зоните, в които ще има интервенция;

- (в случай на изследване на обширни области, предполагащи ограничени разкопки и проекти за разкопки в повече от един археологически паметници) методологическа и техническа обосновка на избора на зоната на работа, като се посочи осъществимостта и характеристиките на дейността, която ще се извършва;

- цели на изследването;

- кратко изложение на проблемите във връзка с изследването;

- основната библиография във връзка с изследването.

в. План на дейностите, които ще се извършват в рамките на проекта. По отношение на работата както на терен, така и в кабинет, трябва ясно да се отбележи:

- участващият персонал, включително образователната степен и функцията, която ще изпълнява всеки член от екипа;

- етапите на изследване, включително работа на терен, в кабинет и/или лаборатория и подготвяне на доклад;

- очакваната продължителност на всеки етап от дейностите;

- техническа и професионална възможност за реализирането на планираните дейности;

- материални и други средства, които са налице за регистрирането, анализа и опаковането на археологическите материали;

- (в случай на разкопки) плановете за закрила и консервация на обекта.

г. Оперативна технология и технически контури, които ще се следват в процеса на изследването. Тук трябва изрично да се отбележи:

- описание на оперативната и техническа методология, които ще се използва по време на теренните работи;
- описание на оперативната и техническа методология, които ще се използва по време на лабораторната и/или кабинетна дейност;
- описание на техниките за закрила и/или консервиране на разкопките, архитектурата и археологическите материали. В случая на работа с човешки останки се отбелязват особените техники както за терен, така и за кабинет и/или лаборатория, както и тяхното последващо опаковане.

д. Материални и икономически средства. Трябва да се отбележи/приложи:

- аналитичен бюджет на проекта. Бюджетът отбелязва общата сума за човешки ресурси, материали от разкопки или изследвания, кабинетни материали, услуги и изработване на доклад. Наред с това включва и общата сума, която трябва да се плати на Националния институт по култура за каталогизиране и депозиране на откритите материали. Този общ размер не може да е по-малък от 2 % от цялостната стойност на проекта;
- физическото или юридическо лице, което ще финансира работите;
- материални средства, екипировка и инфраструктура, които са осигурени за проекта.

е. Популяризиране на изследването. Тук се отбелязват:

- плановете по отношение на разпространението на резултатите от проекта;
- институции и органи, които наред с Националния институт по култура ще получат екземпляри от отчета или бъдещи публикации върху изследването;
- обосновано предложение по отношение на крайната съдба на колекциите и документацията.

Отчети от проектите за археологическо изследване

Отчетите от проектите за археологическо изследване (в два варианта: по проекти за археологическо изследване и по спасителни проекти) трябва да се изпратят на Националния институт по култура в срок до една календарна година от завършването на работите.

Ръководителят на проекта представя на Националния институт по култура в 4 екземпляра подробен отчет за извършените дейности, който минимално трябва да съдържа следното:

- посочване на археологическите обекти, включително данни за местонахождение, състояние на запазеност и описание на компонентите на мястото;

- екипът от изследователи и техните задължения по проекта;

- план на извършените работи – както на терен, така и в кабинет/лаборатория;

- методи и техники за изследване, разкопки, консервация и реставрация, използвани по проекта;

- управление и депозиране на възстановените материали от терена и обосновано предложение за крайната съдба на материала;

- кратко изложение на резултатите от археологическите проекти, които включват материали, контексти, мястото и неговата връзка с региона или местността, както и препоръки за провеждането на бъдещи изследвания и запазване и консервация на местата и обектите;

- детайлен инвентар на археологическите материали, който минимално трябва да включва следните описателни полета: вид материал, количество, тегло в грама, кодове за идентифициране на контекста, цялост, сектор и място. Археологическите образци, които са пълни и цялостни, както и тези, които са почти цели, трябва да бъдат описани с характерните им форми. Този инвентар е нужно да се предшества от инвентаризиране на броя и опаковането на кутиите с археологически материал, както и с номерирането и отбелязването на тяхното съдържание;

- библиография на изследването;

- план на местонахождението на местността, която се проучва в мащаб 1:50 000. За изследователски проекти: план в мащаб от 1:15 000 до 1:25 000 с детайлите на елементите, които са разположени на терена. За проекти с разкопки – детайлен план на местонахождението на цялостите от разкопките в отношение с археологическия обект и координатната система, графики на етажи, разрези и профили. За проекти по изучаване, консервация и/или реставрация на археологически обекти: детайлен план на местоположението на извършените работи с детайлизиране на разрезите и повишенията, като всичко е ориентирано спрямо координатната система.

Всички проекти трябва да предадат фотографски материал, представителен за паметниците, контекстите и/или елементите, които се изс-

ледват. Националният институт по култура гарантира на изследователя авторско право за една година върху отчетите на научното изследване. След изтичането на този срок отчетите преминават в публична собственост и не е задължително да се споменава техният източник.

Изследователят трябва да предаде надлежно опакованите материали на музей или изследователски център, определен от Националния институт по култура. Това предаване се извършва чрез писмен протокол.

Отчети по проекти за археологическо проучване

Според работната програма на проекта тези отчети се изпращат на Националния институт по култура в срок от шест календарни месеца, които се броят от приключването на предвидените по проекта теренни и кабинетни дейности. Директорът по проекта представя в надлежен вид на Националния институт по култура детайлен отчет на извършените дейности, който наред с останалата нормативно установена информация съдържа и следните точки:

- резюме на предложенията и посочване на контролор от Националния институт по култура. За проекти с разкопки за целите на ограждане на мястото се предават периметрични планове, които включват детайлите на основните археологически компоненти в мащаби от 1:500 до 1:2000. За доклади по спасителни разкопки се включват периметрични планове и детайлизиране на всички археологически компоненти в мащаби от 1:20 до 1:500;
- копие от теренния дневник и/или използвания начин за регистриране;
- тетрадка резюме на паметниците, местата, елементите и/или контекстите, която според случая включва: имена, степен на въздействие и препоръчани бъдещи мерки.

Докладите на базата на дейностите по археологическо проучване стават публична собственост след приемането и одобряването им от Националната техническа комисия по археология. В никакъв случай разпространението и/или публикуването на отчета по проект за археологическо проучване не може да се обуславя от волята на трети лица.

Санкции

Наред с наказанията, установени в Наказателния кодекс и Закона за закрила на националното културно наследство №24047, в Правилника за археологическите изследвания са предвидени следните санкции:

- глоба и изземване на средствата и инструментите, използвани за извършване на разкопки в археологически обекти и некрополи без надлежно разрешение;
- глоба за груба небрежност или умисъл при консервирането на обекти от националното културно наследство;
- глоба за необосновано забавяне в представянето на отчетите и в предаването на възстановените културни ценности, продукт на разрешени археологически разкопки от Националния институт по култура;
- глоба за археолози, които без надлежно разрешение извършват археологически разкопки;
- глоба за недеклариране в Националния инвентар на археологическите доклади на общия брой на възстановените археологически обекти по време на разкопки и/или изследвания;
- при неизпълнение на предписанията на Правилника от чуждестранен археолог, последният губи право на разрешения за бъдещи проекти, докато не изпълни следващите му се санкции.

Националният институт по култура със съгласието на Националната техническа комисия по археология може да отменя всяко разрешение, ако не се изпълняват нормативните изисквания или установените условия в рамките на разрешени проект. В този случай Националният институт по култура с национално решение обезсилва даденото разрешение временно или окончателно. И в двата случая ръководителят по проекта отговаря на гражданско и на наказателно основание за причинените вреди, наред с паричните и административни санкции, които следва да бъдат наложени.

ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЗА ЗАКОНОВА ЗАЩИТА НА АРХЕОЛОГИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО В БЪЛГАРИЯ

д-р Георги Китов

Настоящата правна уредба на културното наследство е дотолкова оплетена в мрежа от противоречия и неясноти, че обрича движимите и недвижими археологически ценности на бърза, но мъчителна гибел. Мнозинството от вече откритите недвижими обекти са изоставени на произвола на климатичните влияния и иманярските нашествия. Забележителни антични и средновековни градове и селища, светилища, храмове и гробници се рушат пред безучастния поглед на Министерството на културата и органите на местната администрация и местно самоуправление. Липсата на средства и стратегия дава оправдание на държавата България да нарушава тотално *Малтийската конвенция за защита на архитектурните и археологически паметници*. Малкото недържавни институции, които желаят да се грижат за паметници на културата, като ги вземат на концесия, са изправени пред гугената стена от липса на ясни и противоречиви виждания на длъжностни лица и органи по отношение на редица въпроси. Съдбата на движимите археологически паметници е не по-приветлива. Малка част от тях греят в музейни витрини. Огромното мнозинство тъне в неподходящи, непригодени за целта депа (складове), в сандъци, кашони, кутии, пликове и други „странни“ опаковки. Липсата на реставратори и финансов ресурс лишава от бъдеще хиляди шедьоври. Извлечени от естествената си среда, металните от тях бързо се рушат или повреждат от неподходящите условия, в които се съхраняват. Мизерните възнаграждения на археолозите (най-високите са много по-малки от средните за държавните чиновници) и другите специалисти в областта и тромавата система на издателска дейност обричат археологическите паметници на забрава и ги лишават от присъщата им научна стойност. Много ценни материали стават често жертва на организирани обири. Има подозрения, а и случаи, когато кражби се извършват със съдействието на обречени на жалко съществуване музейни работници.

Още по-нерадостна е участва на намиращите се все още в земята паметници. Основна заплаха за тях са неконтролируемите иманярски безчинства. Търсачите на съкровища се гаврят с държава, закон, органи и музейно дело. Задържани обикновено за едно денонощие, от полицейския участък те се отправят към „работното си място“. Някои блестящи

някога римски градове са подложени на варварско унищожаване пред очите на цялата общественост. Полицията симулира „активност“, като от време на време отстранява дилетантите, които не са платили достатъчно „където трябва“. В търсенето на ценни предмети иманярите съсипват и средата, в която те са разположени. Дори след това да попаднат в музей, те са лишени от археологическата си и историческа стойност, защото са извлечени от комплекса и контекста. Три основни пътя има за археологическите материали, намерени от иманяри. Най-рядко те се предлагат за откупуване и попадат в български музеи. Обикновено хората, които ги предлагат, съчиняват легенда-история (място и начин на откриване, съпътстващи материали), която няма нищо общо с действителната. Най-често държавните музеи не разполагат със средства за откупуване и с това на практика тикат иманярите в ръцете на прекупвачите и каналджиите. По-тежък случай е, когато материалите попадат в частни колекции. Доброто тогава е, че макар и лишени от сведения за произход, те остават в България. Това е и аргументът за самозащита и гордост на колекционерите – „...ние спасихме и запазахме за България ...“. Най-сериозна загуба за българската, а и за европейската и световна археология, нанасят предметите, които потеглят по добре организирани канали за чужбина. Някои от тях попадат в чужди музеи. Известно е, че почти всички големи световни музеи разполагат с паметници от България. В повечето случаи това е неустановимо – само за броени шедьоври се знае, че произхождат от могили при Дълбоки в Старозагорско, Розовец до Брезово и още няколко. Други са известни просто като тракийски – шлемът от Детройт, например. Най-голямо е количеството на онези, които се водят като „от неизвестно място“ или са означени от музейни работници като от Иран, Гърция, Турция или друга страна с антично богатство. Преобладаващата част от изнесените материали попадат в частни колекции и обикновено за тях дори не се знае, че са от България.

За недвижимите археологически обекти в земята е по-добре по принцип да си стоят така, предвид невъзможността на държавата да ги консервира, реставрира и стопанисва. Водено от тази логика министерството няколко години забрани разкопаването на обекти (преди всичко могили), които могат да „извадят“ нуждаещи се от консервация и реставрация паметници. Държавата може да спре археолозите, но не и иманярите. Елементарна истина е, че когато подобен паметник е открит при археологически разкопки, той е решително по-запазен, отколкото ако е резултат от варварска иманярска дейност. В последния случай, естествено, за възстановяването и поддържането му са необходими в пъти повече средства. Трудно се намират вече в България могили без изкопи по повърхността – от плитки ями до дълбоки шахти с радиално излизачи

тунели или надупчени педантично с ръчни или машинни сонди, невзривявани и ненаръфани калета, непроверени светилища и т. н.

Безхабериято на закона дава право на частни лица да притежават по-прецизна геофизична техника от научните институти и музеите. С нея се откриват археологически съоръжения в могили и плоски обекти. Особено пагубно и необратимо е ползването на металотърсачи по известни и неизвестни стари селища и градища. Анализът на количеството, качеството и произхода на монетите е основна възможност за установяване на икономическите връзки между отделни райони през определени епохи. Безразборното вадене на монети, а и всякакви метални предмети, нарушава истинското съотношение на отделни видове и пречи за правенето на каквито и да било изводи за икономически живот на съответното селище. Малко години остават, ако не бъде обуздано иманярството, селищата да останат без метални предмети и без монети, което ще дава основание на бъдещи изследвачи да твърдят, че те са живели изолирано от околния свят. **Ако се допусне иманярската вандалщина да продължи дори и само в сегашните ѝ мащаби, след няколко години археологията ще бъде неприложима практика и специалистите ще могат да боравят само с досега откритите движими и недвижими паметници.**

България е сред най-богатите в света страни на величествено минало и богато историческо наследство. Голяма част от него е с качества на общочовешка стойност. И ако нашата държава не вземе спешни мерки за закрилата му, това ще бъде престъпление не само спрямо българската, но и срещу европейската и срещу световната цивилизация.

Освен това нашите държавници трябва да разберат и оценят обстоятелството, че археологията като историческа наука, е със стратегическо значение. Пренебрежителното отношение към фактите, които тя предоставя и отсъствието на възможност да ги споделя с обществеността в чужбина струва скъпо на нашата нация. Румънци, сърби и гърци се възползват от пукнатините. Категорично тракийски племена като гети и даки бяха обявени за предшественици на румънската народност и изтръгнати от българската история. По подобен начин Втората българска държава беше обявена за „Румъно-българска империя“. По същия начин сръбските учени обявиха и наложиха тезата за съществуване на македонска нация, с което историята на Югозападна България беше разчленена. Допреди няколко години в Гърция се втълпяваше твърдението, че траките са варвари и на тяхната култура се гледаше с пренебрежение. След последните открития в България гръцките учени осъзнаха величието на нашите предшественици и обявиха „траките не са били варвари“.

Не е трудно да се предвиди следващата стъпка – те ще се обявят за наследници на тракийската култура и история, както направиха преди години с македонската. Звучи чудовищно и невероятно, но е факт, който може да се провери – **гръцкото Министерство на културата отпуска повече средства за разкопки и проучвания в България, отколкото българското министерство...**

Тези факти трябва да бъдат осъзнати от народните представители, които да инициират спешна промяна на законовата уредба по отношение на археологическото наследство. Това може да стане по два начина. Първият – по-полезен, но по-трудно осъществим, е приемането на **Закон за защита на археологическото наследство**, както е това в Англия, Аржентина, Мексико и някои от испанските автономни единици. Повероятно е българският законодател да последва примера на Италия, Гърция, някои южноамерикански страни и Испания на централно ниво – основен закон за културното наследство с детайлизиране на свързаните с археологическите обекти аспекти, които могат да се третират в специална глава „**Археологическо наследство**“, както е това в Испания.

Добре е да бъде легално въведен терминът „**археологическо наследство**“, който да обозначава всички открити и намиращи се под земята или водата материали и съоръжения, свързани с човешка дейност с научна и художествена стойност от най-дълбока древност до Българското Възраждане. Така въвеждането на ясна граница чрез историческо периодизиране би ограничило възможностите за недобросъвестни спекулации. Наложително е въвеждането на **археологическа ценност** за всички движими и недвижими археологически материали и съоръжения. В по-общ план за движимите се използва терминът „**археологически материали**“. Под **археологически обект** трябва да се разбира земен или воден комплекс, наситен с археологически ценности. Всички археологически обекти са по принцип паметници на културата и са под защитата на държавата. Тези от тях с особена стойност получават специален статут се обявяват за **археологически резервати**.

Правото на собственост на държавата върху недвижими археологически паметници трябва да се запази категорично с право на ползване при строго определен режим на някои от тях, които са публична държавна собственост. Това трябва да се допуска при категорично спазване на предварително законоустановени и конкретно договорени за всеки обект правила, които да гарантират запазване на ненакърнимостта на недвижимите паметници, концесии за възстановяване, поддържане и експлоатиране на археологически обекти като храмове, крепости, гробници и др. под.

Другояче стои въпросът с движимите археологически паметници. Законът трябва да разреши частна собственост върху тях и да допусне съществуването на частни колекции от такива. Това право на частна собственост обаче трябва да се регламентира точно. Задължително е определянето на норми за запазване на съответните материали – на техния автентичен вид чрез консервация и реставрация и физическото им състояние със съответни охранителни системи и мерки. Наложително е легализирането на частните колекции и разрешаването на търговия с археологически материали. Трябва да се даде определен срок (три, шест или девет месеца) за регистрирането на сега съществуващите частни колекции като елементите в тях получат сертификата за автентичност, произход (когато е известен) и собственост. Нерегистрираните в този срок колекции трябва да се считат за незаконни и да подлежат на конфискация. Ако това не стане, те ще продължат да бъдат източник за изнасяне по нелегални канали на археологически материали за чужбина.

След регистрирането на всички материали от легализираните частни колекции, може да се разреши размяната на точно обозначените вече предмети между колекционери. Може да се мисли върху хипотезата на сделки с такива предмети да се предлагат само материали, които националните или държавни музеи са отказали или не са имали финансова възможност да придобият. Материали без сертификата не би трябвало да се разменят. Това сигурно ще спре и иманярската страст – лишена от възможности за търгуване.

Контролът върху археологическите колекции и музеи трябва да се осъществява фактически от Министерството на културата, като се осигури и научното участие на Националния археологически институт и музей към БАН. На собствениците трябва да им бъде вменено задължение, че ще предоставят пазените от тях материали за национални и регионални изложби при строго определени със специална наредба условия.

Съществуването на частни колекции и музеи е разрешено в повечето модерни държави.

Окончателният износ на археологически материали зад граница трябва да се счита за категорично забранен, докато предоставянето им за изложби, временни експозиции, научна обработка (при смесени международни археологически експедиции) трябва да става при условията на строго установен и спазван ред.

Задължително е да се запази сега съществуващият принцип всички археологически обекти, независимо от това дали са декларирани, известни

или неизвестни, да получат автоматично на основание на закона защитен статут и право на ненакърнимост. В случаите на частна собственост върху терените, където се знае, че има археологически обект, правото на частна собственост върху терена може да се запази, като собственикът или ползвателят се съобразява с предписанията за защита на обекта от Министерството на културата и НАИМ при БАН. Собственикът трябва да допуска упълномощени за това лица да регистрират, документират или разкопават обекта. В случаи на установяване на значима стойност, обектът трябва да може да се отчуждава, като собственикът се обезщетява по определен начин.

Отделно може да има – както е сега, списък на археологически паметници с национално или световно значение, които се ползват със специални привилегии и са при по-специален режим. Същото се отнася, както беше посочено, и за археологическите резервати.

Ако при разрешени изкопни работи на места, независимо от това дали са известни или не като археологически обекти, бъде открит археологически паметник, откривателят трябва да спре работа и в определен срок да съобщи на местните власти или на най-близкия музей. В случай че откритието се оцени като значимо, откривателят трябва да може да получи възнаграждение. Ако за откритието не бъде съобщено в определения срок, случаят трябва да се тълкува като криминален.

Трябва да се запази сегашното тълкуване на термина **археологически проучвания** и тяхното разделяне на редовни, спасителни, аварийни и сондажни, както и на обхождания за регистриране или актуализиране състоянието на археологическите обекти. Да отпадне сега действащото определение *теренни*, тъй като проучванията се провеждат не само на земята – теренни, но и по морското дъно – подводни.

Всички интервенции в земните пластове на археологически обекти без съответно разрешение трябва да се тълкуват като незаконни и трябва да бъдат преследвани категорично.

Правилата за извършване на археологически проучвания са регламентирани в сега съществуващия *Правилник за провеждане на теренни археологически проучвания в Република България*. От названието трябва да отпадне думата *теренни* по горепосочените причини. Редът на издаване на разрешения, които могат да върнат старото си название **Открит лист**, може да се запази с някои промени и уточнения. Трябва да бъде ограничена ролята на секциите в НАИМ при БАН. В тях членуват ограничено число хора, като междуличностните отношения в някои слу-

чаи допускат субективно преценяване на правата и възможностите на определени проучватели. Би трябвало да бъдат формулирани строго определени изисквания към кандидатите за провеждане на археологически проучвания, които да бъдат безпристрастно отчитани от Съвета за археологически проучвания, независимо от мненията на секциите. Дори машина може да преценява изискванията – предадена качествена текстуална и графична документация, предаден изчерпателен научен отчет, предадени материали в определен музей, научен ценз и други неоспорими и недопускащи субективна оценка изисквания. Съветът трябва да остане към безспорно компетентния научен орган – НАИМ при БАН. В него, както и досега, трябва да участват ръководителите на секции, заместник-директорите на института, председателят на Общото събрание на учените (единственият **избираем** и поради това независим в института – всички останали се **назначават**), представители на Министерството на културата, Националния исторически музей, Националния институт за паметници на културата, Софийския университет и на ротационен принцип представител на музеите в страната с археологическо образование, както и председателят на Контролната комисия.

Контролната комисия трябва също да бъде междуведомствена и тя да получи правото да спира разкопки, което сега е в ръцете на обикновено некомпетентен в областта на археологията министър на културата. Прехвърлянето на тава право на упълномощено от него лице, както е в действащия правилник, е странно и нелогично. Едноличното вземане на такива решения крие сериозни рискове и трябва да бъде прекратено. В нея освен специалисти археолози трябва да участва и независим юрист.

Трябва да бъде разработен комплекс от безпристрастни изисквания към ръководителите на археологически проучвания, които да не може да бъдат тълкувани субективно. Трябва да бъде елиминирана всякаква възможност за субективно оценяване и допускане на обвинения възникващи от междуличностни отношения. Комисията трябва да разполага със собствено превозно средство, апаратура и да проверява начина на провеждане на разкопки по сигнал и рутинно. За да бъде мобилна, комисията трябва да има няколко екипа, съобразени с хронологията на археологическите обекти. Трябва да се има предвид обстоятелството, че някои от членовете също провеждат археологически разкопки и не биха могли да се отзовават незабавно на повиквания.

Трябва да отпадне изискването ръководителят на разкопките да води лично полевите дневници. Под негова диктовка или самостоятелно това могат да правят негови заместници и/или членове на екипа. Ръководителят обаче трябва да носи изключителна отговорност за доку-

ментацията, както и за целия ход на проучванията. Той трябва да е длъжен да проверява и коригира направеното от членовете на екипа му.

Трябва да има изисквания за техническото оборудване на екипите в зависимост от обектите, както и изисквания за минималния брой специалисти във всеки екип – чертожник, художник, фотограф и т. н., като съответните задължения могат да се изпълняват и от имащи тези квалификации членове на екипа, без да са професионалисти.

Съвременната археологическа практика се рационализира непрекъснато с мощното настъпление на технически средства при разкопки. Трябва да се приеме за задължително използването на цифрова фотоапаратура, която има изключително високи възможности за заснемане на общи планове, детайли и макроснимки. Фотоапарати с висока резолюция позволяват увеличаване на изображенията до изработване на гигантофотоси, които се налага да бъдат показвани на изложби.

Трябва да се въведе задължително използване на компютри, с което се спестява много време и се дава възможност за всестранно документиране процеса на работа. При възможности трябва да се препоръча лазерно заснемане на обектите, което прави излишно задължителното участие на архитектурни техники и предоставя виртуален вид от всички възможни положения на обекта.

Задължително е използването на геофизична техника за проучвания на обекти от бронзовата епоха насетне. Тя може да бъде полезна и за праисторически обекти за локализиране на ями, огнища и други съоръжения. Предварителното сведение за наличие на метал и съоръжение позволява да се конкретизира методиката и се избере оптималният път за бързо и качествено достигане до научните факти.

От друга страна категорично и безусловно трябва да бъде забранено ползването на геофизична апаратура и най-вече металотърсачи извън археологическите разкопки. Трябва да бъдат пресечени всички опити за оправдаване на ползването на металотърсачи. При установяване на работа с тях от лица без специално разрешение, техниката да се конфискува, а работещите с нея да бъдат строго наказвани. Така ще се пресече напредналото вече *обезмонетяване* на археологическите обекти в България.

Трябва да бъде строго определен комплект от наказания за нарушаване реда на археологическите проучвания, незаконни разкопки,

незаконна търговия с археологически паметници и други подобни. Текстовете трябва да са точни и ясни и да не дават възможност за измъкване на нарушителите. Трябва да се запише еднозначно, че иманярството е категорично забранено във всичките му форми и се наказва строго от държавата. Никакви възможности за протакане на процеси с иманяри не трябва да бъдат допускани от закона. Наказанията срещу иманярството трябва да бъдат събрани на едно място, в една глава на Наказателния кодекс и да не се допуска възможност за позоваване на други закони или кодекси. Само така ще се спре ограбването на археологическото наследство на България и лишаването ѝ от основания за гордост с миналото.

**Фондация „Програмен и аналитичен център
за европейско право“**

Правна уредба на археологическото наследство
Сравнителен анализ

София, 2007

ISBN 978-954-92053-1-2

дизайн и предпечат
VLL

печат
МП 2000